

ΡΟΝΑΛΝΤ ΛΑΙΝΓΚ

# Ἡ πολιτική τῆς οἰκογένειας



**R. D. LAING**

**Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ  
ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ**

R. D. LAING

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ  
ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Θ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ  
ΑΘΗΝΑ 1989

Τίτλος πρωτοτύπου: *The Politics of the Family*  
Copyright: Deborah Rogers Ltd — Literary Agency, London

Αθήνα 1975

Μετάφραση: Ιουλία Ραλλίδη  
Διόρθωση: Χριστίνα Γιατζόγλου

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
<b>ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ</b>	<b>9</b>
<b>ΠΡΟΛΟΓΟΣ</b>	<b>11</b>
<b>ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ — ΔΟΚΙΜΙΑ</b>	<b>15</b>
'Η οίκογένεια καὶ ἡ «οίκογένεια»	17
'Η οίκογένεια σὰ φαντασίωση	18
'Εσωτερίκευση	21
Μετασχηματισμὸς καὶ ἐξωτερίκευση (προβολὴ)	22
'Η μεταβίβαση τῶν δημαδικῶν τρόπων	26
'Η ἀμυντικὴ λειτουργία τῆς «οίκογένειας»	27
Μιὰ παρτίδα τένις	30
'Επέμβαση στὶς κοινωνικὲς καταστάσεις	35
'Η οίκογένεια Κλάρκ	38
'Η κατάσταση πρέπει νὰ ἀποκαλυφθεῖ	47
Διαφορὲς μεταξὺ κοινωνικῆς καὶ Ιατρικῆς διάγνωσης	53
'Η μελέτη τῆς οίκογένειας καὶ τῶν κοινωνικῶν περίγυρων σὲ σχέση μὲ τὴ «σχιζοφρένεια»	58
Συμπέρασμα	73
<b>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ</b>	<b>75</b>
Κίνγκσλεϋ Χώλ (1965—70)	77
<b>ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ — Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ</b>	<b>81</b>
<b>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</b>	<b>83</b>
'Η οίκογένεια καὶ τὸ ἀναπήρωμα	85
Οίκογενειακὰ σενάρια	94
Λειτουργίες	105
Κανόνες καὶ μετακανόνες	119
'Απεικόνιση	134

Τὰ ἔργα τοῦ Λαινγκ είναι γνωστά καὶ ἐκτιμούνται στὸ ἑξαπερικὸ ἑδῶ καὶ πολλὰ χρόνια. Κατὰ συνέπεια, είναι πολὺ ἴκανο-ποιητικὸ τὸ γεγονός διὶ τὰ σημαντικά του βιβλία θὰ ἐκδοθοῦν καὶ θὰ παραδοθοῦν στὸ Ἑλληνικὸ ἀναγνωστικὸ κοινό.

΄Απὸ τὰ ἔργα του φαίνεται πώς δὲ Λαινγκ ἦταν ἔτας ὅξὺς καὶ διορατικὸς παρατηρητής, κατάλληλα ἑξοπλισμένος καὶ προετοιμασμένος. Γεννήθηκε στὴ Γλασκώβη τῆς Σκωτίας τὸ 1927 καὶ ξεκίνησε τὴν καριέρα του σὰν ψυχίατρος στὴν ψυχιατρικὴ κλινικὴ τοῦ δικτύου πανεπιστημίου. Καίπουν ἔγινε μέλος τοῦ κλινικοῦ προσωπικοῦ τῆς Τάξιστον Κλίνικ, συγκεντρώνοντας τὶς ἔρευνές του πάνω στὴν οἰκογένεια. Άργοτερα διείθυνε τὴν LANGHAM CLINIC τοῦ Λονδίνου. Συμπληρώνοντας τὴν ἐκπαίδευσή του στὸ Ψυχαναλυτικὸ Ίνστιτούτο τοῦ Λονδίνου, δπον δὲ Λαινγκ τώρα ἀνήκει, καὶ σὰ συνδεμένο πλέον μέλος τῆς Βρετανικῆς Ψυχαναλυτικῆς Εταιρίας, είχε δλες τὶς ἀπαιτούμενες προϋποθέσεις γιὰ τὰ ἐκφράσει καὶ τὰ ἀναπιύξει τὸ ταλέντο του.

΄Ηδη τὸ 1960 καὶ σὲ ἡλικία μόλις 31 χρονῶν ἐξέδωσε τὸ DIVIDED SELF, δπον δείχνει δλα τὰ χαρίσματά του σὰν προκιομένος συγγραφέας καὶ δξυδερωτής παρατηρητής. Συνολικά, τὰ ἄρδηα καὶ ἡ δουλιά του καλύπτοντα μιὰ περίοδο δημιουργικήτης δεκαπέντε ἑτῶν, ποὺ τὴ χαρακτηροῦζοντας ἡ αὐθεντικότητα τῆς σκέψης του καὶ ἡ σαφήνειά του, καρπός ἐπίμοχθης μελέτης καὶ χαρακτηριστικὰ ἀγγλικῆς καὶ ἐμπειρικῆς ἔρευνας. Έκεῖ προωθεῖ τὶς θεμελιώδεις πλευρὲς τῆς σκέψης τῶν μεγάλων ὑπαρξιακῶν ψυχοπαθολόγων τῆς Εὐρώπης. Τὴ σκέψη, δηλαδή, σύμφωνα μὲ τὴν δποία δὲν ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ «ὑπάρχειν» τοῦ κανονικοῦ ἀιδίμου, τοῦ σχιζοειδοῦς καὶ σχιζοφρενοῦς. Ή σχιζοφρενικὴ ὑπαρξη δὲν είναι σύμφωνα μὲ τὴ σκέψη αὐτῆς, παρὰ μιὰ διαφορετικὴ δυνατιδιητικὰ τοῦ «ὑπάρχειν».

"Ομως τὸ ἐνδιαφέρον τῆς δουλιᾶς τοῦ Λαὶγυκ ἔπειρνάει τὸν εἰδικευμένο χῶρο τῆς ψυχοπαθολογίας. "Οπως δείχνει, ἡ ἀποξένωση τοῦ σχιζοφρενικοῦ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του ἢ ἀπὸ μέρον τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ἡ ἀποξένωσή του ἀπὸ τοὺς ἄλλους εἶναι ἀλληλεξάριτη, ἀποτέλεσμα ποὺ στὴν πραγματικότητα ἀποτελεῖ συστατικὸ μέρος τοῦ «ιδίου» τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς συνείδησης ποὺ ἔχει γιὰ τὸν ἑαυτό του.

Στὴν πραγματικότητα, τὸ βιβλίο τοῦ Λαὶγυκ «Η Πολιτικὴ τῆς Οἰκογένειας» εἶναι ἀπόρροια δουλιᾶς καὶ ἔρευνας ἀφιερωμένης στὴν οἰκογένεια. Ἐδῶ δὲ Λαὶγυκ ἔξειάζει διεξοδικὰ τὰς διαπροσωπικὲς σχέσεις μέσα στὴν οἰκογένεια καὶ προτείνει μιὰ ἐρμηνεία, μὲ φαινομενολογικὴ βάση, τῶν μηχανισμῶν μέσα στοὺς δποίους ἐκφράζεται ἡ λειπουργία τοῦ οἰκογενειακοῦ συνόλου. Μὲ πλαίσιο ἀναφορᾶς τὴν σχιζοφρενέια, ἡ προσοχὴ συγκεντρώνεται ἵδιαίτερα στὸ κοινωνικὸ καὶ οἰκογενειακὸ σύνολο στὴ σχέση του μὲ τὴν ἀρρώστια.

‘Ο Λαὶγυκ, σ’ αὐτὸν τὸ σημεῖο, ἀσκεῖ δριμύτατη κριτικὴ ἐνάντια στὴν κλασικὴ συμβατικὴ ψυχιατρικὴ καὶ πρακτικὴ, καὶ συγκροτεῖ τὰ στοιχεῖα μιᾶς καινούργιας ριζοσπασικῆς προσέγγισης ποὺ διαφέρει ἀπὸ τὴν συμβατικὴ καὶ περικλείει ἔνα πολιτικὸ νόημα. Ἀποδεικνύει δὲ δια, διαν ἡ συμβατικὴ κλινικὴ προσπικὴ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ μιὰ κοινωνικὴ προσπική, ἡ ἴδια ὑπαρξη καὶ ἡ δψη τῆς τρέλας προσλαμβάνοντα γιὰ πρώτη φορὰ τὴν πραγματική τους σημασία καὶ τὰς πραγματικές τους διαστάσεις.

“Ετοι, ἡ οἰκογένεια δὲν εἶναι μιὰ οὐδέτερη δομὴ ἀλλὰ ἀπόρροια μιᾶς κοινωνικῆς δομῆς, ποὺ καθορίζεται ἀπὸ ἔνα πολιτικὸ περιεχόμενο, δχι γενικὸ ἀλλὰ ἔξαιρετικὰ εἰδικό. Μέσα σ’ αὐτὴν δομὴ ἡ οἰκογένεια εἶναι δὲ πρωταρχικὸς πυρήνας, δὲ πρώτος θεομδς μὲ τὸν δποῖο ἀσκεῖται πίεση ἀπ’ τοὺς δλίγοντας πάνω στοὺς πολλούς, ἀπ’ τοὺς μεγάλους πάνω στοὺς μικροὺς κι ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς πάνω στοὺς ἀδύνατους. Οἱ ἥθικὲς ἀξίες καὶ ἡ συμπεριφορὰ ἐνοιαλάζονται σταδιακὰ καὶ ἐπιβάλλονται πάνω στὸ ἀδιαμόρφωτο παιδὶ ἀπὸ τὴν κατεστημένη οἰκογένεια, φορέα καὶ μεγαδήη τῶν κοινωνικῶν ἀξιῶν καὶ τοῦ πολιτικοῦ τους περιεχομένου.

‘Ο συγγραφέας σιδή βιβλίο του δὲν προσπάθει νὰ δώσει πρακτικές συμβουλές καὶ συνταγὲς ἀλλὰ προσκαλεῖ τὸν ἀναγνώστη σὲ μιὰ διαλεκτικὴ διερεύνηση ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ τοῦ ἐπιτρέψει νὰ διερωτηθεῖ δὲ ἵδιος γιὰ τὶς προκαταλήψεις του, γιὰ τὸ ἀλάθητο τῆς κοσμοαντιληψῆς του καὶ τὴν καθολικότητα τῶν προσωπικῶν του ἀξιῶν.

“Ἄσ εἰπίσσουμε διι δὲσθενής, ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ κοινωνία, μέσα ἀπὸ τὶς σπουδὲς τοῦ Λαίγχη, θὰ μπορέσουν νὰ κερδίσουν μιὰ πιὸ βαθιὰ γνώση γιὰ τὶς διαδικασίες ποὺ μᾶς κυβερνοῦν καὶ μᾶς ἐμποδίζουν νὰ ζοῦμε μὲ μεγαλύτερη ἀπλότητα καὶ τιμότητα.

‘Η ἐκμετάλλευση τῆς ἀρρώσιας ἀποκλείει κάθε ἔννοια διαλόγου μὲ τὸν ἀσθενή. Μὲ τὴν ἐπιλογή του δὲ Λαίγχη δημιουργεῖ δυνατιότητες δυναμικῶν σχέσεων μὲ προσπικὲς ἀμοιβαιότητας, γιὰ ἔνα διάλογο δχι πιὰ σιδή χῶρο τῶν προσωπικῶν ἀνιιλήψεων καὶ πεποιθήσεων τοῦ ψυχιάτρου ἀλλὰ σιδή χῶρο ποὺ προϋποθέτει τὴ γνώση τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν θεομῶν ποὺ ἐπιδροῦν καὶ καθορίζουν τὸ ἄτομο. Πρόκειται σιὴν οὐσία γιὰ μιὰ διαλεκτικὴ διαδικασία ποὺ ή ἵδια ή ἀποξένωση προτείνει.

Λονδίνο, Ὁκτώβρης 75

Δρ. Ἀνδρέας Γιαννακούλας

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Τὸ βιβλίο αὐτὸν ἀποιελεῖται ἀπὸ ἀναθεωρημένες ὅμιλίες (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρῶτο κεφάλαιο) ποὺ δόθηκαν στὸ διάστημα μεταξὺ 1967 - 68, σὲ διάφορες περιστάσεις. Ἀπάλειψα πολλὲς περιπολογίες ἐλπίζοντας διι ἄφησα ἐλάχιστες καὶ διόρθωσα τὴ γλώσσα. Τὸ πρῶτο κεφάλαιο οὖσαστικὰ ξαναγράφηκε. Κατὰ τὰ ἄλλα, οἱ ὅμιλίες παρέμειναν σιῆν ἀρχική τους μορφή: ἀποσκοποῦσαν τότε δπως καὶ τώρα στὸ νὰ θέσουν ἐρωτήματα παρὰ νὰ δώσουν ἀπαντήσεις. Ἀπὸ τὸ 1961 ὡς τὸ 1967 οἱ μελέτες μου ποὺ ἀφοροῦν τὶς οἰκογένειες καλύφθηκαν οἰκονομικὰ μὲ ὑποτροφίες ἀπὸ τὰ Ἰδρύματα Χοηματοδότησης γιὰ τὴν Ψυχιατρικὴ Ἔρεντρα (Ἐπιχορήγηση Ἄριθμος 64-297) καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ Ἰνστιτοῦ Ἀνθρωπίνων Σχέσεων Τάβιατον.

Λογδίνο, Μάρτιος 1971

P. N. Λαΐνγκ

## *NOMOS A'*

Αθηναῖος : ...Διότι σὲ σᾶς —ἄντας καὶ βέβαια δλοι οἱ νόμοι σας εἶναι θαυμάσια φυταγμένοι— ἔνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους εἶναι ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἐπιτρέπει οιοὺς νέους νὰ ἐξειάζουν ποιοὶ ἀπὸ τοὺς νόμους εἶναι καλοὶ καὶ ποιοὶ δχι, ἐπιτάσσει δὲ νὰ συμφωνοῦν δλοι, μ' ἔνα οιόμα καὶ μὲ μιὰ φωνή, διι τὰ πάντα εἶναι καλῶς καμαρένα, ἀφοῦ τὰ ἐθεοσαν οἱ θεοί, καὶ ἄν κανεῖς ἔχει διαφορετικὴ γνώμη, νὰ μὴν ἀνέχονται οἱ ἄλλοι νὰ τὸν ἀκοῦν. Καὶ ἄν κανένας γέρος ἔχει κάπι νὰ ὑποδείξει σχετικὸ μὲ τοὺς νόμους, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ πρέπει νὰ συζητάει τέτοια πράγματα μπροστὰ σὲ νέους, ἀλλὰ μόνο μὲ κανέναν ἄρχοντα η συνομῆτικό του.

Κλεοπίας : Πάρα πολὺ σωσιὰ τὰ λὲς ξένε καὶ μολονόντι δὲν ησούν μέσα στὸ μναλὸ ἐκείνου ποὺ τὰ θέσπιος τόπες, νομίζω διι διέγνωσες σωσιὰ τὴ σκέψη του, σὰ νὰ ησουν μάνιης, καὶ μιλᾶς πέρα ὡς πέρα ἀληθινά...

Αθηναῖος : ...μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε διι δποιαδήποτε σκέψη ἀναφορικὰ πρὸς τοὺς νόμους μετατρέπεται ἐντελῶς σχεδὸν σὲ ἀπόλανοη καὶ πόνο, τόσο στὰ κράτη δυο καὶ στὰ μεμονωμένα ἄτομα...

## *NOMOS Δ'*

Αθηναῖος : ...πρέπει ... νὰ κυβερνᾶμε τὶς πόλεις καὶ τὰ σπιτικά μας σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, καὶ μὲ τὸ δρό «νόμο», ἐννοοῦμε τὸν καταμερισμὸ τοῦ πνεύματος.

Πλάτων, «Νόμοι».

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΔΟΚΙΜΙΑ

Μιλάμε για τις οίκογένειες σάν να ξέρουμε δλοι μας τί είναι οι οίκογένειες. Όριζουμε οίκογένειες τὰ δίκτυα ἀτόμων ποὺ ζούν μαζὶ γιὰ δρισμένο χρονικὸ διάστημα, ποὺ συγδέονται μεταξὺ τους μὲ δεσμοὺς γάμου καὶ συγγένειας. "Οσο περισσότερο μελετάει κανεὶς τὴ δυναμικὴ τῆς οίκογένειας, τόσο πιὸ ἀσαφὴς γίγεται δσον ἀφορᾶ τοὺς τρόπους μὲ τοὺς δποίους ἢ οἰκογενειαὶ αὐτὲς καθαυτές. "Ο, τι συμβαίνει μὲ τὴ δυναμικὴ ισχύει καὶ μὲ τὴ δομὴ (πρότυπα ποὺ είναι πιὸ σταθερὰ καὶ μεγαλύτερης διάρκειας ἀπὸ ἄλλα) : καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση οἱ συγκρίσεις καὶ οἱ γεγικεύσεις πρέπει νὰ γίγονται μὲ μεγάλη ἐπιφύλαξη.

"Η δυναμικὴ καὶ ἡ δομὴ αὐτῶν τῶν δμάδων ποὺ ἀποκαλοῦνται οίκογένειες στὴν κοινωνία μας μπορεῖ νὰ μήν είναι ἔμφανεῖς στὶς δμάδες ἄλλων τόπων καὶ ἐποχῶν ποὺ φέρουν τὴν δυναμισία οίκογένεια. "Η σχέση τῆς δυναμικῆς καὶ τῆς δομῆς τῆς οίκογένειας μὲ τὴ διαμόρφωση τῆς προσωπικότητας είναι ἀπίθανο νὰ είναι σταθερὴ μέσα σὲ διαφορετικὲς κοινωνίες ἢ ἀκόμη καὶ μέσα στὴ δική μας.

"Η οίκογένεια τὴν δποία πραγματεύμαστε ἔδω είναι ἡ οίκογένεια ποὺ βασίζεται σὲ συγγενικοὺς δεσμοὺς καὶ ποὺ μετασχηματίζεται ἀπὸ τὴν ἐσωτερίκευση, τὸ διαμελισμὸ καὶ ἄλλες λειτουργίες, σὲ «οίκογένεια»<sup>2</sup> καὶ ἀπεικονίζεται πάνω στὴν οίκογένεια καθώς καὶ ἄλλο. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ δσχολεῖται μὲ τὴ σχέση ἀνάμεσα στὶς ἀναγγωρίσιμες ἀπὸ παρατήρηση δομὲς τῆς

1. 'Αναθεώρηση τῆς μελέτης «Ἄτομο καὶ Δομὴ τῆς Οίκογένειας», Lomas (1967).

2. Τὰ εἰσαγωγικὰ χρησμοποιοῦνται δταν είναι ἀπαραίτητο νὰ ἀποσα- φηνιστεῖ δτι πρόκειται γιὰ τὴν ἐσωτερικευμένη οίκογένεια.

οίκογένειας και τις δομές που ύφεστανται στη μέρος τής «οίκογένειας», στη συγόλου σχέσεων και λειτουργιών μεταξύ τους.

## Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΑ ΦΑΝΤΑΣΙΩΣΗ

“Η οίκογένεια στη σύστημα είναι έσωτερο και μένη. Οι σχέσεις και λειτουργίες μεταξύ στοιχείων και συγόλων στοιχείων είναι αύτες που έσωτερικεύονται και δχι τά στοιχεῖα απομονωμένα. Τά στοιχεῖα μπορεῖ να είναι πρόσωπα, πράγματα ή μέρει αντικείμενα. Οι γονεῖς έσωτερικεύονται σαν κοντινοί ή σάν αποκομμένοι, σαν να βρίσκονται μαζί ή χώρια, κοντά ή μακριά, σαν να άγαπούν, σαν να τσακώνονται μεταξύ τους ή μὲ τὸν ίδιον ίδιους χλπ. Η μητέρα και δ πατέρας μποροῦν να συγχωνευτοῦν σ' ένα κράμα γονικής μήτρας ή να αποσυντεθοῦν σε τιμήματα που διατέμνουν τους συνήθεις προσωπικούς διαμελισμούς. Η σεξουαλική τους σχέση, δπως τη θεωρεῖ τὸ παιδί, κατέχει θέση πυρήνα σε κάθε έσωτερική «οίκογένεια». Τά μέλη τής οίκογένειας μποροῦν να αισθάνονται λιγότερο ή περισσότερο μέσα ή έξω από δποιοδήποτε μέρος ή δλο τής οίκογένειας, άνάλογα μὲ τὸ πόσο αισθάνονται οι ίδιοι δτι έχουν έσωτερικεύσει τὴν οίκογένεια και βρίσκονται στὸ έσωτερικὸ τοῦ συγόλου τῶν σχέσεων που χαρακτηρίζει τὴν έσωτερική οίκογένεια τῶν δλλων μελῶν τῆς οίκογένειας.

Η οίκογένεια δπως έσωτερικεύεται είναι ένα χωροχρονικὸ σύστημα. “Ο,τι έσωτερικεύεται σαν «κοντά» ή «μακριά», «μαζί» ή «διαζευγμένο» δὲν αφορᾶ μόνο τις χωρικὲς σχέσεις. Η χρονικὴ ή ένδιπτη είναι πάντοτε παρούσα.

“Αν νοιίζω δτι οι δλλοι είναι μαζί μου και συγχρόνως δτι οι δλλοι δὲ βρίσκονται μαζί μου, τότε έχω έμπλακει σε μιὰ πράξη σύγθεσης που καταλήγει στὸ έμεις και στὸ αύτοι. Η οίκογένεια είναι ένα κοινὸ έμεις, σε διγίθεση μὲ αύτοὺς που βρίσκονται: έξω από τὴν οίκογένεια. Υπάρχουν δμως έπίσης και οι υπο - διμάδες μέσα στὴν οίκογένεια, έμεις, έγώ, έσύ, αύτοι, έμεις οι γονεῖς, έκεινα τὰ παιδιά, έμεις τὰ παιδιά, ή μητέρα - και - τὸ παιδί έμεις, δ πατέρας σαν αύτὸς και ού-

τω καθεξής. "Οταν όριζω τὸν ἑαυτό μου σὰν ἔνα ἀπὸ μᾶς περιμένω κι ἀπὸ σέγα νὰ κάνεις τὸ ἵδιο. "Οταν ὑπάρχουν τρεῖς, ἐσύ κι αὐτός, η αὐτή καὶ ἐγώ, δικαστές γίνεταις ἔνας ἀπὸ ἐμαῖς. Σὲ μιὰ τέτοια οἰκογένεια ἐμεῖς, δικαστές ἀπὸ ἐμαῖς, ἀναγνωρίζουμε (ἢ ἀναγνωρίζεις;) ὅχι μόνο τὴ δική του ἢ τὴ δική της οἰκογενειακή 'σύνθεση, ἀλλὰ περιμένει νὰ ὑπάρχει μιὰ ἀνάλογη οἰκογένεια καὶ σύνθεση καὶ σὲ σέγα, σ' αὐτὸν ἢ σ' αὐτήν. Η «οἰκογένειά» μου συμπεριλαμβάνει τὴ δική του ἢ τὴ δική της, εἶναι δική του καὶ δική μου, δική της καὶ δική μου. Η «οἰκογένεια» δὲν εἶναι ἀπλὸ κοινωνικὸ ἀντικείμενο ποὺ τὸ μοιράζονται τὰ μέλη της. Η «οἰκογένεια» σὲ κάθε ἔνα ἀπὸ τὰ μέλη της δὲν εἶναι ἀντικείμενο κύριο σχέσεων. Υφίσταται σὲ κάθε στοιχεῖο ποὺ τὴν ἀποτελεῖ, καὶ πουθενὰ ἀλλοῦ.

"Οπως θὰ ἔλεγε δ Σάρτρ, η οἰκογένεια συγενώνεται ἀπὸ τὴν ἀμοιβαία ἐσωτερίκευση τοῦ καθενὸς (ποὺ τὸ ἀντίτιμο τῆς συμμετοχῆς του σὰ μέλους εἶναι ἀκριβῶς η ἐσωτερικοποιημένη<sup>3</sup> οἰκογένεια). Η ἔνδητη τῆς οἰκογένειας θρίσκεται στὸ ἐσωτερικὸ τῆς κάθε σύνθεσης, καὶ κάθε σύνθεση εἶναι συνδεμένη μὲ ἀμοιβαία ἐσωτερικότητα μὲ κάθε ἄλλου τὴν ἐσωτερίκευση τῆς ἐσωτερικοποίησης κάθε ἄλλου...

"Η ἐνοποίηση μέσω τῆς κοινῆς ἐγύπαρξης διαπιστώνεται στὴ γριστιανικὴ ἐμπειρία τῆς ὑπαρξῆς «ἐν» Χριστῷ. Ο γαζιστικὸς μυστικισμὸς τῆς Πατρίδας καὶ τοῦ Κόμματος διαποτιζόταν ἀπὸ τὴν κοινὴ ἐγύπαρξη. Αἰσθανόμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι δτὶ είμαστε ἔνας στὸ βαθὺ ποὺ δικαστές μας ἔχει μέσα του μιὰ παρουσία ποὺ εἶναι κοινὴ σὲ δλους τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τις ἀδελφές ἐν Χριστῷ, ἐν Κόμματι ἢ ἐν οἰκογένειᾳ<sup>4</sup>.

Ποιά λειτουργία ἔχει η «οἰκογένεια» δταν ἐξετάζεται σὰ σχέση τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας;

"Η «οἰκογένεια», δηλαδὴ η οἰκογένεια σὰ δομὴ φαντασίω-

3. 'Εσωτερικοποιῶ καὶ ἐσωτερικοποίηση εἶναι λέξεις ποὺ χρησιμοποιοῦνται σὰ συνώνυμα τοῦ ἐσωτερικεύω καὶ ἐσωτερίκευση.

4. 'Επιμένω νὰ κάνω μόνο τις πιὸ ἀφηρημένες δυνατὲς συγκρίσεις μεταξὺ τῶν δμάδων ποὺ βασίζονται σὲ μιὰ τέτοια κοινὴ ἐνύπαρξη. Γιὰ μιὰ ἐξέταση τῆς κοινῆς ἐνύπαρξης ἀπὸ τὴ γριστιανικὴ σκοπιά, βλέπε Williams (1950).

σης, συγεπάγεται έναν τύπο σχέσης μεταξύ τῶν μελών τῆς οἰκογένειας διαφορετικῆς κατηγορίας ἀπό τις σχέσεις τῶν ἀτόμων ἐκείνων ποὺ δὲ μοιράζονται ἐκείνη τὴν «οἰκογένεια» μέσα τους.

Ἡ «οἰκογένεια» δὲν εἶναι ἔνα ἐνδοθληθὲν ἀντικείμενο, ἀλλὰ ἔνα ἐνδοθληθὲν σύστημα σχέσεων.

Ἡ «οἰκογένεια», σὰν ἔνα ἑσωτερικὸ σύστημα μέσα στὸ δρόποιο βρίσκεται κάποιος, μπορεῖ γὰ μὴν εἶναι σαφῶς διαφοροποιημένη ἀπὸ ἄλλα τέτοια συστήματα, στὰ δρόποια εἶναι σὲ θέση γὰ δώσει κανεὶς τέτοιες ἀνεπαρκέστατες μόνο δινομασίες δπως «μήτρα», «μαστός», «κορμὶ τῆς μητέρας» καὶ οὕτω καθεξῆς. Μπορεῖ γὰ γίνεται αἰσθητὴ σὰ ζωντανό, σὰ γὰ πεθαίνει, σὰ γὰ εἶναι γεκρό, σὰν ἔνα ζῶο, σὰ μιὰ μηχανή, συχγὰ σὰν ἔνα ἀγθρώπιγο προστατευτικὸ ἢ καταστροφικὸ δοχεῖο ποὺ μοιάζει μὲ τὴ σύνθεση πρόσωπο-σπίτι - σώματα, ποὺ σκιτσάρουν τὰ παιδιά. Πρόκειται γιὰ ἔνα σύνολο στοιχείων ποὺ περιλαμβάνει τοὺς διάμελισμούς μέσα στοὺς δρόποιούς περικλείεται δέ εαυτὸς μαζὶ μὲ ἄλλα στοιχεῖα ποὺ τὸν ἐμ-περιέχουν.

Μπορεῖ γὰ φανταστεῖ κανεὶς τὴν οἰκογένεια σὰν ίστο, σὰ λουλούδι, σὰν τάφο, σὰ φυλακή, σὰν κάστρο. Ὁ ἔαυτὸς ἐνδέχεται γὰ ἔχει μεγαλύτερη συγείδηση μιᾶς εἰκόνας τῆς οἰκογένειας παρὰ τῆς οἰκογένειας αὐτῆς καθαυτῆς καὶ γὰ ἀπεικονίζει τὶς εἰκόνες αὐτὲς πάνω στὴν οἰκογένεια.

Ο χῶρος κι δ χρόνος τῆς «οἰκογένειας» προσιδιάζουν ιδιομοτικὸ χῶρο καὶ χρόνο στὸ βαθμὸ ποὺ τείγουν γὰ διευθετοῦνται γύρω ἀπὸ ἔνα κέντρο καὶ γὰ σχηματίζουν παράλληλους κύκλους. Ποιός, τί, ποὺ εἶναι τὸ κέντρο τῆς οἰκογένειας; Σύμφωνα μὲ μιὰ περιγραφή:

«Ἡ οἰκογένεια μου ήταν σὰν ἔνα λουλούδι. Ἡ μητέρα ήταν τὸ κέντρο καὶ ἔμεις εἴμασταν τὰ πέταλα. Ὁταν ἀποσπάστηκα ἢ μητέρα αἰσθανόταν σὰ γὰ εἶχε χάσει ἔνα μπράτσο. Αὐτοὶ (οἱ γόνοι) συσπειρώγονται ἀκόμη γύρω τῆς κατ' αὐτὸν τρόπο. Ὁ πατέρας δὲν ὑπάρχει ποτὲ μέσα στὴν οἰκογένεια μ' αὐτῇ τὴν ἔνγοια.»

Αὐτῇ ἡ οἰκογένεια ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὴν εἰκόνα ἐνδές ἀγτι-

κειμένου, πού η λειτουργία του σκοπεύει στὸ νὰ μεταδώσει τὴν ἐμπειρία τοῦ γὰ ἀποτελεῖς μέρος μιᾶς φυτικῆς δομῆς.

## ΕΣΩΤΕΡΙΚΕΥΣΗ

«Ἐσωτερίκευση» σημαίνει τὸ νὰ ἀναπαριστᾶς τὴν ἀπεικόνιση τοῦ «ἐξωτερικοῦ» πάνω στὸ «ἐσωτερικό». Συγεπάγεται τῇ μεταβίβαση μιᾶς διμάδας σχέσεων ποὺ ἀποτελοῦν ἔνα σύνολο (μ' ἔναν ἀριθμὸν λειτουργιῶν μέσα στὸ σύνολο ἀνάμεσα στὰ στοιχεῖα τοῦ συνόλου, μὲ τὰ παράγωγα νὰ παραμένουν κι αὐτὰ μέσα στὸ σύνολο) ἀπὸ ἔναν τρόπο ἐμπειρίας πρὸς ἄλλους: συγχεκριμένα ἀπὸ τὴν διὰ τῶν αλισθήσεων ἀντίληψη στὴ φαντασία, στὴ μνήμη, στὰ δνειρά.

Ἄντιλαμβανόμαστε κάτι δταν εἴμαστε ἕύπνιοι, τὸ θυμόμαστε, μετὰ τὸ ξεχνᾶμε, δνειρευόμαστε κάτι ποὺ ἔχει διαφορετικὸ περιεχόμενο ἀλλὰ παρόμοια δομή: θυμόμαστε τὸ δνειρό ἀλλὰ δχι αὐτὸ ποὺ ἀντίληφθήκαμε ἀρχικά. Ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἀπὸ ἄλλα εἰδη ἐσωτερικεύσεων ὑπάρχουν μερικὰ πρότυπα ποὺ ἐπανέρχονται στὶς δνειροπολήσεις μας, στὰ δνειρά μας, στὴ φαντασία μας καὶ στὶς φαντασιώσεις μας. Ἐγδέχεται νὰ δημιουργηθοῦν στὴ φαντασία ἀντιπρότυπα ποὺ συγκρούονται μὲ αὐτὰ τῆς φαντασίωσης. Τὰ σενάρια τῶν δραματικῶν ἑνοτήτων χωροχρονικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν στοιχείων ὑφίστανται μεταβολὲς (π.χ. ποὺ δδηγοῦν σὲ ἀποτέλεσμα ποὺ είναι ἐκπληρωτικὰ ἐπιθυμιῶν ἢ καταστροφικὰ) δταν ἐπανέρχονται μὲ διαφορετικοὺς τρόπους. Μποροῦμε νὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐνεργήσουμε πάνω στὴ φαντασία ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν ἐκπλήρωση τῆς ἐπιθυμίας ἢ τοῦ φόδου, στὴ φαντασία τὴν ὁποία συγεδητοιούμε μόνο δταν ὑφίσταμεθα τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς τέτοιας ἐνέργειας.

Ο Ντοστογιέφσκι περιγράφει τὴν οἰκογένεια τοῦ Ρασκόλγικοφ μέσα ἀπὸ τὴν ἀλληλεπίδραση τῶν ἀναμνήσεών του, τῶν δνειρῶν του, τῆς ἀσυγείδητης φαντασίωσής του, τῆς φαντασίας του καθὼς καὶ μέσα ἀπὸ τὶς ἐνέργειές του σὲ σχέση μὲ ἄλλες ποὺ ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα. Ἐγώ προσπαθεῖ νὰ εἰναι δ.τι φαντάζεται πραγματώγει τὸ πρότυπο φαντασίωσης ποὺ ἔχει γιὰ τὴν «οἰκογένειά» του, ποὺ ἔξιχγιάζεται μέσα ἀπὸ τὰ δνειρά του,

τις δημαρχήσεις του, τις διειροπολήσεις του, καὶ τις σωματικές ἐμπειρίες ἀπό τις δύοτες «αὐτός» ποὺ κάνει πράγματα σ' αὐτὸ τὸν κόσμο εἶναι σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀποχωρισμένος.<sup>5</sup>

Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο πολλές διαδικασίες ὑπάγονται κάτιῳ ἀπ' τὸν δρό «ἐσωτερίκευση». «Ολα αὐτὰ συνεπάγονται μιὰ μετάβαση ή μιὰ τροποποίηση ἀπό τὸν ἔνα τρόπο στὸν ἄλλο.

Γιὰ νὰ συνοφίσουμε: αὐτὰ ποὺ εἶναι ἐσωτερικευμένα δὲν είναι ἀντικείμενα αὐτὰ καθαυτά, ἀλλὰ πρότυπα σχέσης ποὺ δημιουργοῦνται ἀπό ἐσωτερικές λειτουργίες καὶ ποὺ μὲ βάση αὐτές ἔνα ἀτομο ἀγαπτύσσει μιὰ ἐνσαρκωμένη διμαδικὴ δομή.

## ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΥΣΗ (ΠΡΟΒΟΛΗ)

Αὐτὴ η ἐσωτερικὴ διμάδα ἐγδέχεται νὰ ὑποβάλει λίγο πολὺ τῇ σχέσῃ ἐνὸς ἀτόμου μὲ τὸν ἑαυτό του. Οἱ τριαδικὲς σχέσεις καταρρέουν καὶ καταγοῦν σχέσεις ἑαυτοῦ πρὸς ἑαυτόν. «Ἐνας ἐνήλικος αἰσθάνεται σὰν παιδί ποὺ προσπαθεῖ νὰ συμβιβάσει τὶς δυὰς «πλευρὲς» τοῦ ἑαυτοῦ του, ποὺ τὸν τραβοῦν σὲ ἀγτίθετες κατευθύνσεις καὶ ποὺ ἔχουν ἵσως διωθεῖ σὰν καλές ή κακές, σὰν ἀρσενικές ή θηλυκές, ἀκόμη καὶ σωματικά, σὲ δεξιὲς καὶ ἀριστερὲς πλευρὲς τοῦ σώματος: προσπαθεῖ νὰ συναρμολογήσει ίδεις, ἐπειδαύγει διμῶς ἔνας ἐσωτερικὸς τρίτος παράγοντας καὶ οὕτω καθεξῆς.

Αὐτές οἱ ἐσωτερικὲς σχέσεις ἑαυτοῦ πρὸς ἑαυτὸν εἶναι τόσο ποικιλόμορφες δοσο καὶ τὰ ἴσχυοντα οἰκογενειακὰ συστήματα. Ἀκόμη καὶ δταν η «οἰκογένεια» δὲ γίνεται τὸ πρωταρχικὸ μέσο συσχέτισης ή μὴ συσχέτισης μὲ τὸν «ἑαυτό», μπορεῖ κάποιος νὰ εἶναι δ ἑαυτός του ἀλλαγμένος ὡς ἔνα βαθμὸ μὲ τὸ νὰ ἔχει ἐσωτερικεύσει μιὰ τέτοια διμάδα. Μερικοὶ φαίνονται νὰ ἔχαρτοιοῦνται τόσο ἀπό τέτοιου εἴδους διμαδικὲς λειτουργίες γιὰ νὰ δομήσουν τὸ χῶρο καὶ τὸ χρόνο τους, ὥστε χωρὶς αὐτές αἰσθάνονται δτι θὰ ἦταν ἀνίκανοι νὰ αὐτοσυγχροτηθοῦν.

5. Βλέπε Laing (1969).

"Εγας γεαρδς ἄντρας αἰσθάνεται δτι η ζωή του ἔχει φτάσει σὲ ἀδέξιοδο. Τὸν ἀπασχολεῖ η σύγκρουση λιεταξὺ 'Ανατολῆς καὶ Δύσης, δ ψυχρδς πόλεμος, η λιορροπία τοῦ τρόμου, η τεχνικὴ τῆς ἀναχαίτισης, δ ἐνιαῖος κόσμος, τὸ ἀδύνατο τῆς διάζευξης, η ἀγάγκη γιὰ συγύπαρξη, η φαινομενικὴ ἀδυναμία συγύπαρξης. "Εχει σὰν ἀποστολὴ νὰ βρει μιὰ λύση, ἀλλὰ αἰσθάνεται ἀπελπισμένος καὶ ἔχει παραλύσει. Δὲν κάνει τίποτα, ἀλλὰ αἰσθάνεται συνθλιμμένος ἀπὸ τὴν εὐθύνη του γιὰ τὴν καταστροφὴ ποὺ νομίζει δτι εἶγαι ἀναπόφευκτη.

Τὰ δομικὰ στοιχεῖα τῶν ἐνασχολήσεών του —η σύγκρουση, δ ψυχρδς πόλεμος, η συναισθηματικὴ διάζευξη, η λιορροπία τοῦ τρόμου, η ἀγάγκη γιὰ συγύπαρξη— μοιάζουν μ' ἔκεινα ποὺ χαρακτηρίζουν τὴ σχέση μεταξὺ τῶν γονιῶν του.

Δὲ διακρίνει δμως αὐτὲς τὶς δμοιότητες. Ἐπιμένει δτι η ἐνασχόλησή του μὲ τὴν παγκόσμια κατάσταση δὲ δικαιολογεῖται ἀπόλυτα μόνο ἀπὸ ἀντικειμενικὰ γεγονότα, ἀλλὰ βασίζεται δλοκληρωτικὰ σ' αὐτά. Η παγκόσμια κατάσταση εἶναι ἔνα γεγονός καὶ ὑπάρχουν χιλιάδες ἀνθρώποι παὺ προέρχονται ἀπὸ οἰκογένειες σὰν τὴ δική του, ἀρα δὲν ὑπάρχει σύγδεση.

Μιὰ παντρεμένη γυναίκα δνειρεύεται δτι δ ἄντρας τῆς κάνει παθιασμένο ἔρωτα σὲ μιὰ γεότερη γυναίκα μπροστὰ στὰ μάτια τῆς, ἐνῷ ἔκεινη τρομοκρατεῖται στὴν ίδεα δτι θὰ δεῖξει δποιαδήποτε ζήλια. "Αν δεῖξει δτι ζηλεύει μπορεῖ νὰ τιμωρηθεῖ. Συνδέει αὐτὸ τὸ γεγονός μὲ τὸ πρόβλημά της ποὺ δημιουργεῖται ἔξαιτίας τῆς ἔξωσυζυγικῆς σχέσης ποὺ ἔχει δ ἄντρας τῆς ἔκεινη τὴν ἐποχή. Δὲ διακρίνει δμως καμιὰ σύγδεση ἀγάμεσα σὲ μιὰ κατάσταση πρώιμου ἀποθηλασμοῦ τῆς παιδικῆς ήλικίας, κατὰ τὴν δποία κάνουν ἔρωτα δ πατέρας καὶ η μητέρα, η μητέρα (ποὺ τὴν παρομοιάζει μὲ τὸν ἄντρα τῆς) καὶ η γεότερη ἀδερφή, καὶ σ' ἔνα ταμπού ποὺ ὑπάρχει στὴν οἰκογένεια ἐνάντια σὲ δποιαδήποτε «κακά» συγαισθήματα η ζηλότυπη ἐνέργεια ποὺ ἀποσκοπεῖ στὴ διάλυση, ἀλλὰ διαφυλάσσει τὶς δυάδες.

Εἶναι ἀδύνατο νὰ ἔκτιμήσουμε τὴν ἔκταση αὐτῶν τῶν ἐσωτερικῶν λειτουργιῶν καὶ μετασχηματισμῶν μόνο μὲ τὴν φυχαναλυτικὴ τεχνικὴ. Χρειάζονται μελέτες τῶν οἰκογενειῶν σὲ συνδυασμὸ μὲ μελέτες «οἰκογενειῶν».

Σὲ ἀτομα ποὺ ἔχουν ὑποστεῖ μεγάλες διαταραχές, ἀνακαλύπτει στοιχεῖα ποὺ θὰ μποροῦσαν γὰρ θεωρηθοῦν παραληρηματικές δομές, ποὺ ἔξακολουθοῦν γὰρ ἔχουν ἀναγνωρίσιμη σχέση μὲ οἰκογενειακές καταστάσεις. Ή ἐκ νέου προβολὴ τῆς «οἰκογένειας» δὲν ἀφορᾶ ἀπλῶς τὴν προβολὴ ἐνδεικτικοῦ ἀντικειμένου πάνω σ' ἔνα ἔσωτερικό ἀτομο. Πρόκειται γιὰ τὴν ὑπέρθεση ἐνδεικτική μόνο δταν δὲν ταιριάζουν στὰ μάτια τῶν ἄλλων. Πράγμα ποὺ σημαίνει δτι ἡ λειτουργία δὲ θεωρεῖται ψυχωτική per se.

Δὲν ἀρκεῖ ποτὲ γὰρ σκεφτόμαστε μόνο τὴν χωρικὴ δομήν, πόσο μᾶλλον τὸ ἔνα ἔσωτερικό ἀντικείμενο ποὺ ἔχει ἀπομονώθει. Θὰ ἔπρεπε γὰρ ἀναζητεῖται πάντα μιὰ ἐνότητα γεγονότων δπου παίζουν ρόλο περισσότερα ἀπὸ ἔνα ἀντικείμενα.

Ἐνας ἀντρας αἰσθανόταν δτι τὸν εἶχε καταστρέψει μιὰ γυναίκα. Αἰσθανόταν στὰ τριάντα του δτι τοῦ συμπεριφερόταν δπως ἀκριβῶς ἡ μητέρα του δταν ἦταν τριῶν χρονῶν. Δὲν ἦταν οὔτε ἡ πρώτη οὔτε ἡ τελευταία φορά ποὺ αἰσθανόταν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο. Τὸ πρωτότυπο ἀποσαφηγίστηκε μέσα ἀπὸ μιὰ ἀνάλυση τῆς μεταβίβασής του στὸ παρόν καὶ κατόπιν ἐπαληθεύτηκε ἀπὸ τὴν ἀμφίπλευρη μαρτυρία τῶν γονιῶν καὶ ἄλλων ἀτόμων.

### Πρωτοιυπικὴ ἐνθιητική

1. Αὐτὸς δρίσκεται μαζὶ μὲ τὴν γυναίκα ποὺ ἀγαπᾷ (τὴν νταγνώτα του).
2. Ἡ μητέρα του ἐπιστρέφει, διώχνει τὴν νταγνώτα,
3. καὶ μετὰ διώχγει καὶ ἐκείνον δάζοντάς τον σὲ οἰκοτροφεῖο,
4. ἐνῷ δ πατέρας δὲν ἐπεμβαίνει.
5. Ἡ μητέρα ἀμφιταλαγτεύεται ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ τὶς σχέσεις τῆς μὲ ἀντρες.
6. Αὐτὸς τὸ σκάει ἀπὸ τὸ οἰκοτροφεῖο καὶ ἡ ἀστυνομία τὸν φέργει πίσω.

### Ἐπανάληψη τοῦ σεγάριου δταν εἶναι ἐνήλικος

1. Αὐτὸς ἐρωτεύεται τὴν Α.
2. Ἐγκαταλείπει τὴν Α πρὸς χάρη τῆς Β,

3. καὶ χωρίζει τὴν Β.
4. Ὁ Γ δὲν ἐπεμβαίνει.
5. Αὐτὸς καὶ δὲν ἀμφιταλαντεύονται ἀνάμεσα στὴ μεταξὺ τους σχέση καὶ στὴ σχέση τους μὲ τοὺς ἄλλους.
6. Προσπαθεῖ νὰ δραπετεύσει ἀλλὰ δὲν μπορεῖ.

Τῇ βασικῇ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο ἔνοτήτων εἶναι δὲ στὴ δεύτερη αὐτὸς προσπαθεῖ νὰ κάνει δὲ τοῦ ἔχοντος κάνει. Ἐγκαταλείπει τὴν Α. Τὴν Β δὲν τὸν ἀποσπᾷ. Αὐτὸς ἀπομακρύνει τὴν Β. Μὲ τὸ γὰρ κάνει τὴν Β γὰρ τὸν ἐγκαταλείψει φαίνεται σὰ νὰ ἔχει ἀποκτήσει ἔλεγχο. Βιώνει παρόλα αὐτὰ κάθε ἐπανάληψη τοῦ σενάριου σὰ γὰρ ἡταν τὸ θύμα τῆς Β, καὶ σὲ τελευταία ἀνάλυση καὶ θύμα τοῦ σενάριου, γιὰ τὸ δποτο θεωρεῖται ὑπεύθυνη ἡ μητέρα. Τὴν Β τὸν ἀπέσπασε ἀπὸ τὴν Α, κατόπιν τὸν ἐγκατέλειψε καὶ τὸν ἔριξε στὸ χάος. Ἐγὼ ἔμοιαζα στὸν πατέρα του.

Τὸ δράμα ποὺ «ἐσωτερικεύτηκε» καὶ ξαναπαίχτηκε μὲ μιὰ φαινομενικότητα ἐλέγχου, διώνεται σὰν καταστροφή του ποὺ προκλήθηκε ἀπὸ τὰ χέρια μιᾶς γυναίκας.

Αὐτὸς δὲ «καταστροφέας» εἶναι καθορισμένος ρόλος σ' ἕνα δράμα. Παρόλα αὐτά, ὑπάρχουν ἀρκετὰ οἰκογενειακὰ δράματα. "Οταν κάνουμε μιὰ ἀναδρομὴ στὴ ζωὴ του, συναντᾶμε κι ἄλλα, καὶ δταν δελτιωθεῖ γιὰ λίγο μόγο ἡ κατάστασή του, τὸ δράμα ἀλλάζει πάλι. Αὐτὰ τὰ διαφορετικὰ δράματα παρασταίγονται συγχρόνως στὸ ἔνα καὶ μοναδικὸ θέατρο, φάρσα καὶ τραγωδία παίζονται ταυτόχρονα στὴν ἵδια σκηνή.

Τὸ σενάριο διαμορφωμένο μὲ πρόδεις, συγχωνεύσεις, διαμελισμούς, ἀντιστροφές καὶ οὕτω καθεξῆς, μπορεῖ νὰ παραμείνει ἀκόμη ἀναγγωρίσιμο. Συγήθως τοῦ δίνεται καὶ ἔνα τέλος — εύτυχες ἡ καταστροφικό.

"Οταν μιὰ τέτοια ἐσωτερικὴ διάταξη χωροχρονικῶν σχέσεων — σὲ — ἐνότητα ἐξωτερικεύεται, δίνει τὴν ἐντύπωση δὲ τι λειτουργεῖ τόσο σὰ σχῆμα ποὺ καθορίζει τοὺς τρόπους μὲ τοὺς δποίους τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα προσδοκοῦνται, γίγονται ἀντικείμενα φόνου, δρατὰ δὲ τι συμβαίγουν δσο καὶ, μὲ τὸ γὰρ προκαλοῦν δράση καὶ ἀντίδραση, σὰν αὐτοπληρούμενη φαντασίωση καὶ προφητεία.

## Η ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΗ ΤΩΝ ΟΜΑΔΙΚΩΝ ΤΡΟΠΩΝ

Τὸ παιδὶ γεννιέται μέσα σὲ μιὰ οίκογένεια ποὺ εἶναι τὸ προϊόν τῶν λειτουργιῶν ἀνθρώπινων δυτῶν ποὺ ὑπάρχουν ἥδη σ' αὐτὸ τὸν κόσμο. Εἶναι ἔνα σύστημα ποὺ μεταδίνεται διαμέσου τῆς δραστηρίας, τοῦ ἥχου, τῆς γεύσης, τῆς δσφρησης, τῆς ἀφῆς, τοῦ πόνου καὶ τῆς εύχαριστησης, τῆς ζέστης καὶ τοῦ κρύου, ἐνδε ωκεανοῦ δπου τὸ παιδὶ μαθαίνει γρήγορα νὰ κολυμπᾶ. Ἀπ' δλα δμως αὐτὰ τὰ στοιχεῖα οἱ σχέσεις καὶ δχι ἀπλῶς τὰ ἀντικείμενα έσωτερικεύονται καὶ τῇ σημασίᾳ τους προσφέρεται γιὰ έρμηνεία.

Ἡ οίκογένεια ποὺ περιγράφεται ἐδῶ εἶναι ἔνας διαδικόδι τρόπος ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν κοινὴ ἐνύπαρξη. Μερικὲς οίκογένειες διευθύνονται περισσότερο σὰν δργανισμοί - ἐπιχειρήσεις, ἄλλες εἶναι θεσμοί. Ἀπὸ τὸ πρωτότοπο τὸ δράδυ, ἔνα καὶ μόνο πρόσωπο μεταμορφώνεται καθὼς περνάει ἀπὸ τὸν ἔναν διμαδικὸ τρόπο στὸν ἄλλο, ἀπὸ τὴν οίκογένεια στὴν οὔρα τοῦ λεωφορείου, στὴν ἐπιχείρηση, στὸ φιλικὸ γεῦμα, στὴ συνεστίαση τῶν παλιόφιλων πρὶν δρεῖ τὸ τελικὸ καταφύγιο στὴν οίκογένεια. Ἡ μεταβίβαση συνεπάγεται τὴ μεταφορὰ μιᾶς μεταμόρφωσης ποὺ διασίζεται στὸ νὰ δρίσκεται κανεὶς «μέσα» καὶ στὸ νὰ κουβαλάει στὸ έσωτερικό του ἔναν διμαδικὸ τρόπο κοινωνικότητας σὲ μιὰ ἄλλη.

Ἡ «οίκογένεια» μεταβίβάζεται στὴν ἐπιχείρηση. Ἡ γιὰ νὰ τοποθετήσουμε ἀλλιῶς τὸ θέμα, δ καταπονημένος ἐπιχειρηματίας ἀπεικονίζει τὴν «ἐπιχείρηση», πάνω στὴν οίκογένεια. «Ἐπιχείρηση» ἔνγοοῦμε στὴν προκειμένη περίπτωση ἐνα προϊόν τῆς ἐπιχείρησης ποὺ ἔχει ὑποστεῖ ἀπεικόνιση ἀπὸ τὴν «οίκογένεια».

Τὸ ἀτομικὸ ποὺ μετακινεῖται μέσα ἀπὸ διαφορετικοὺς πλουραλισμοὺς μέσα σὲ μία πλουραλιστικὴ κοινωνία λειτουργεῖ μέσα σὲ διαφορετικοὺς τρόπους ἀκόμη καὶ ταυτόχρονα, ἐνῶ κάθε έσωτερικὸ σύνολο δοιιῶν - τρόπων ὑφίσταται ἐνα μετασχηματισμὸ ποὺ διαφέρει δσον ἀφορᾶ τὸν τύπο, τὴ φάση, τὸ ρυθμὸ κλπ.

«Φαίνεται δτι δὲν ὑπάρχει κανένας παράγοντας ἀποτελεσματικότερος ἀπὸ δτι ἔνα ἄλλο ἀτομο γιὰ νὰ γίνει ὁ κόσμος ζωταγός γιὰ κάποιον, ἢ γιὰ νὰ συρριχνωθεῖ μὲνα βλέμμα, μιὰ χειρονομία, ἔνα σχόλιο ἢ πραγματικότητα στὴν ὅποια δρᾶσκει κατάλυμα». (Goffman, 1961).

Οἱ περισσότερες ἀμυνες ποὺ περιγράφονται στὴν ψυχανάλυση εἰναι ἐνδοψυχικὲς ἀμυνες — γιὰ παράδειγμα, ὁ διχασμός, ἢ προβολή, ἢ ἐνδοβολή, ἢ ἀρνηση, ἢ ἀπώθηση, ἢ παλιγδρόμηση. Αὐτοὶ οἱ ἀμυντικοὶ μηχανισμοὶ τῆς ψυχανάλυσης εἰναι τὸ τι κανεις ἐν αἴτοι μοστρὸν εἰναι τὸ τού. Δὲν εἰναι ἐνέργειες ποὺ ἐπιδροῦν στὸν ἐξωτερικὸν κόσμο, στοὺς ἄλλους, ἢ στὸν κόσμο τῶν ἄλλων.

Τὰ ἀτομα προσπαθοῦν ἀπροκάλυπτα νὰ ἐπενεργήσουν στοὺς «ἐσωτερικούς» κόσμους τῶν ἄλλων γιὰ νὰ διατηρήσουν τοὺς δικούς τους ἐσωτερικούς κόσμους καὶ ἄλλους (π.χ. τοὺς ἀποκαλούμενους ἰδεοληγητικούς), κατατάσσουν καὶ ἀνακατατάσσουν τὸν ἐξωτερικὸν κόσμο τῶν ἀντικειμένων γιὰ νὰ διατηρήσουν τοὺς δικούς τους ἐσωτερικούς κόσμους.

Δὲν ὑπάρχει καμὰ συστηματικὴ ψυχαναλυτικὴ θεωρία γιὰ τὴ φύση τῶν διαπροσωπικῶν ἀμυνῶν, θάσει τῶν ὅποιων δὲν είναι προσπαθεῖ νὰ ρυθμίσει τὴν ἐσωτερικὴν, ζωὴν τοῦ ἀλλού γιὰ νὰ διατηρήσει τὴ δική του, ἀλλὰ οὕτε καὶ οἱ τεχνικὲς μέθοδοι γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση μᾶς τέτοιας καταδίωξης ἀπὸ ἄλλους.

«Ἄν δὲν είναι προκάτατα ἀπὸ τὴν ἀκεραιότητα τῆς «οἰκογένειας», καὶ ἡ «οἰκογένεια» εἰναι μιὰ συμμεριζόμενη δομή, τότε ἡ ἀκεραιότητα τοῦ είναι προκάτατα ἀπὸ τὴν αἰσθηση ποὺ ἔχει δὲν είναι γιὰ αὐτὴ σὰ δομή ποὺ συμμερίζονται καὶ οἱ ἄλλοι. Αἰσθάνεται κανεὶς ἀσφαλής ἢγε φαντάζεται τὴν ἀκεραιότητα τῆς «οἰκογένειας» δομῆς. «μέσα» στοὺς ἄλλους.

Κάθε μέλος τῆς οἰκογένειας ἐνσαρκώνει μιὰ δομὴ ποὺ πηγάζει: ἀπὸ τὶς σχέσεις μεταξὺ τῶν μελῶν. Αὐτὴ ἡ συμμεριζόμενη κοινὴ οἰκογένεια καὶ διαπροσωπικὴ παρουσία διαφίσταται

στὸ δὲ βαθὺ δὲ ποὺ κάθε ἀτομο τὴν ἔχει ἐσωτερικεύσει γιὰ λογαριασμό του. Ὡς ἐκ τούτου, ἔχουμε τὶς φαντασιώσεις τῆς οἰκογένειας συντηρημένες, καταστραμμένες ἢ παλινορθωμένες, καὶ τὴν οἰκογένεια νὰ μεγαλώγει, νὰ πεθαίνει, νὰ είγαι αδάνατη. Κάθε μέλος τῆς οἰκογένειας μπορεῖ νὰ ζητᾶ ἀπὸ τὰ ἄλλα μέλη νὰ διατηροῦν μέσα τους τὴν ἴδια «οἰκογενειακή» εἰκόνα. Ὁπότε ἡ ταυτότητα τοῦ κάθε ἀτόμου ἐναπόκειται σὲ μιὰ συμμεριζόμενη «οἰκογένεια» ποὺ δρίσκεται στὸ ἐσωτερικὸ τῶν ἄλλων, οἱ δόποι μὲ τὴν ἴδια ἔννοια, δρίσκουται κι ἐκεῖνοι στὴν ἴδια οἰκογένεια. Τὸ νὰ ἀνήκεις στὴν ἴδια οἰκογένεια σημαίνει νὰ αἰσθάνεσαι ἐσωτερικὰ τὴν ἴδια «οἰκογένεια».

Σὲ μερικὲς οἰκογένειες οἱ γονεῖς δὲν μποροῦν νὰ ἐπιτρέψουν στὰ παιδιά τους νὰ καταστρέψουν μέσα τους τὴν «οἰκογένεια» ἀν αὐτὸ ἀποτελεῖ θέλησή τους, γιὰ τὸ λόγο δτι αὐτὸ θεωρεῖται σὰ διάλυση τῆς οἰκογένειας καὶ τότε ἀγαρωτοῦνται μήπως ἔτσι μπορεῖ νὰ ἔρθει καὶ τὸ τέλος της. Καὶ γιὰ τὸ παιδί ἡ «οἰκογένεια» μπορεῖ νὰ είγαι μιὰ ἐσωτερικὴ δομὴ σημαντικότερη ἀπὸ τὸ «μαστό», τὸ «πέος», τὴ «μητέρα» ἢ τὸν «πατέρα». Ἐφόσον ἡ «οἰκογένεια» θεωρεῖται σὰ διαρκῆς, πολλὰ ἄλλα μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν μὴ - διαρκῆ.

Ἡ «οἰκογένεια» γίνεται ἔνα μέσο γιὰ νὰ συνδεθοῦν τὰ μέλη τῆς μεταξύ τους, ἐνῷ διαφορετικὰ οἱ σύνδεσμοι αὐτοὶ θὰ μποροῦσαν νὰ ἥταν πάρα πολὺ χαλαροί. Θὰ δημιουργηθεῖ χρίση ἀν δποιοδήποτε μέλος τῆς οἰκογένειας θελήσει νὰ φύγει ἀποβάλλοντας τὴν «οἰκογένεια» ἀπὸ τὸ σύστημά του ἢ μὲ τὸ νὰ τὴ διαλύσει μέσα του. Μέσα στὴν οἰκογένεια ἡ «οἰκογένεια» μπορεῖ νὰ θεωρεῖται δτι ἀποτελεῖ τὸν κόσμο δλόκηρο. Ἡ καταστροφὴ τῆς «οἰκογένειας» ἐνδέχεται νὰ διώθεται σὰν κάτι χειρότερο ἀπὸ τὸ φόνο ἢ πιὸ ἐγωιστικὸ κι ἀπὸ τὴν αὐτοκτονία. «Θὰ ἥταν σὰ νὰ καταστρεφόταν δ κόσμος τῶν γονιῶν μου» καὶ οἱ γονεῖς οἱ ἴδιοι θὰ τὸ θεωροῦσαν ἔτσι ἀκριβῶς. Καὶ οἱ πράξεις τῶν γονιῶν ἐνδέχεται νὰ διώθοῦν ἀπὸ τὰ παιδιὰ σὰν κατακερματισμὸς ἀν διαλύσουν τὴν «οἰκογένεια» καθὼς καὶ τὴν οἰκογένεια.

Δημιουργοῦνται ἀφθονα διλήμματα. Ἡν δὲν καταστρέψω τὴν «οἰκογένεια», ἢ «οἰκογένεια» θὰ μὲ καταστρέψει. Δὲν μπορῶ

στρέψουν;

νὰ καταστρέψω τὴν «οἰκογένεια» μέσα μου χωρὶς νὰ «τὴν» καταστρέψω μέσα τους. "Αγ αἰσθανθοῦν δτι κιγδυνεύουν θὰ μὲ κατα-

"Ἐνέργειες ποὺ δὲν ἔχουν τέτοιο κίνητρο η τέτοιο σκοπὸ προσδιορίζονται ἀπὸ τοὺς ἄλλους σὰν καταστροφικὲς η καταδιωκτικὲς η ἀρρωστημένες γιατὶ συνεπάγονται τὴ διάλυση τῆς «οἰκογένειάς» τους. 'Ο καθέγας ἐπομένως ἀπαιτεῖται νὰ θυσιαστεῖ γιὰ νὰ συντηρήσει τὴν «οἰκογένεια».

"Η «οἰκογένεια» καταντάει νὰ χρησιμεύει σὰν ἀμυντικὸ μέσο η ὁχυρὸ κατὰ τῆς δλοκληρωτικῆς κατάρρευσης, ἀποσύνθεσης, κενοῦ, ἀπελπισίας, ἐνοχῆς καὶ ἄλλων τρομερῶν αἰσθημάτων.

"Η συντήρηση, η ἀλλαγὴ, η η διάλυση τῆς «οἰκογένειας» δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπάρξει σὰ μιὰ ἀποκλειστικὰ προσωπικὴ ὑπόθεση δταν τὴν «οἰκογένεια» πρέπει νὰ τὴν αἰσθάνονται γιὰ νὰ τὴ συντηρήσουν δλα τὰ μέλη της. 'Η ἀπώλεια ἐνδὸς οἰκογενειακοῦ μέλους ἐγδέχεται νὰ είναι λιγότερο ἐπικίνδυνη ἀπὸ τὴν προσθήκη ἐνδὸς γέου μέλους στὴν οἰκογένεια ἀν αὐτὸ τὸ τελευταῖο εἰσάγει μιὰ ἄλλη «οἰκογένεια» μέσα στὴν «οἰκογένεια».

"Ἐπομένως η συντήρηση τῆς «οἰκογένειας» ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴ συντήρηση τοῦ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ κόσμου, ἐνῷ η διάλυση τῆς «οἰκογένειας» μέσα σὲ μιὰ ἀλληλαγούντα κατάρρευση τοῦ κόσμου. Μισεῖ κανεὶς ἐναλλακτικὰ η φοβᾶται τὴν «οἰκογένεια» η ζηλεύει τὴν εὐτυχισμένη η ήσυχη οἰκογενειακὴ ζωὴ τῶν ἄλλων, κι ὁ κόσμος θὰ καταρρεύσει ἀν η «οἰκογένεια» δὲ δολοφογηθεῖ.

"Οπως καὶ νὰ ναι, η σκιὰ τῆς «οἰκογένειας» σκοτεινιάζει τὴν δραση. "Εως δτου μπορέσει νὰ δεῖ κανεὶς τὴν «οἰκογένεια» στὸ ἐσωτερικὸ του δὲν μπορεῖ νὰ δεῖ καθαρὰ οὔτε τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ οὔτε καὶ δποιαδήποτε οἰκογένεια.

Στὰ δεκαεφτά της ή Τζαίν παρουσίαζε ένδειξεις πρώιμης ἀπλῆς σχιζοφρένειας. "Αν καὶ ήταν δλο ἐνεργητικότητα στὸ σχολεῖο μὲ τὸ συγηθισμένο ἀριθμὸ φίλων, ἐγδιαφερόταν πολὺ γιὰ τὰ σπόρ καὶ εἰδικὰ γιὰ τὸ τένις, εἶχε ἀρχίσει νὰ γίνεται ἀδρανής, νὰ ἔχει χάσει τὸ ἐγδιαφέρον της καὶ νὰ ἀπορροφᾶται στὸν ἑαυτὸ της γιὰ ςρκετοὺς μῆνες. "Οταν τὴν εἰδα ήταν σχεδὸν ἀκίνητη καὶ σιωπηλή. Παρόλα αὐτὰ ἐπέτρεπε νὰ τὴν ντύνουν, ἔτρωγε δὲ της ἔβαζαν στὸ στόμα καὶ δεχόταν παθητικὰ βίαιες πιέσεις, ἀλλὰ δὲν ἐπαιργε καμιὰ πρωτοβουλία, καὶ ἀν τὴν ἀφηγαν νὰ λειτουργήσει αὐτόβουλα δὲ θὰ ἔκανε τίποτα.

"Ηταν ἀπορροφημένη σὲ μιὰ δινειροπόληση μιᾶς συνεχοῦς παρτίδας τένις. Μίκτα ζεύγη. Κεντρικὸ τεραίν. Γουΐμπλεντον. Τὸ πλῆθος, τὸ τεραίν, τὸ δίχτυ, οἱ παίκτες, καὶ ἡ μπάλα μπρὸς πίσω, μπρὸς πίσω. Αὐτὴ ἡ ἴδια ήταν δλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ εἰδικότερα ἡ μπάλα.

"Η μπάλα γινόταν πάσα, ἐσπαγε, πέργαγε δόλεϊ, πεταγόταν μακριά, μερικὲς φορὲς ἔφευγε ἔξω ἀπὸ τὸ τεραίν, ἔτσι μικρὴ δπως ήταν, τόσο παθητικὴ ἀλλὰ καὶ μὲ τέτοια ὑποχωρητικότητα — τὸ ἐπίκεντρο τοῦ παιχνιδιοῦ καὶ τοῦ θεάματος. "Ολα τὰ μάτια δρίσκονται πάνω της. "Αν καὶ ὑποχωρητική, ἡ ἀνθεκτικότητά της είγαι περιορισμένη. Μπορεῖ νὰ κουραστεῖ ἀν καὶ ἀρχισε μὲ πολλὴ δρμητικότητα. Είναι τὸ μέσο γιὰ νὰ ὑπάρχει ἡ σχέση ἀνάμεσα στοὺς παίκτες. Μὲ τὴ μπάλα στριφογυρίζουν, κάνουν κόλπα καὶ ζαβολιές. "Αν καὶ τοὺς είναι τόσο ἀπαραίτητη κανεὶς δὲν της δείχνει πραγματικὸ ἐγδιαφέρον. Τὴ χρησιμοποιοῦν ἡ τὴ θέλουν μόνο γιὰ νὰ νικήσουν τὴν ἀντίπαλη πλευρά. Μερικὲς φορὲς τὴ χειρίζονται μαλακά, ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ νικήσουν. Κανεὶς δὲ νοιάζεται: γι' αὐτὴν. Τὴ μεταχειρίζονται: ἐξαιρετικὰ ἀσπλαχγα. "Αν ἡ μπάλα διαμαρτυρηθεῖ ἡ ἔξεγερθεῖ, ἡ ἀν δὲν ὑπακούει στὸ χτύπημα ποὺ δέχεται, ἀν πάρει πρωτοβουλία ἡ διαλέξει ποὺ θὰ κάνει γκέλ, ποὺ θὰ πάει, θὰ πεταχτεῖ στὰ ἄχρηστα. "Η παρτίδα είγαι τὸ σημαντικὸ στοιχεῖο: ἵσως τὸ θέμα νὰ μὴν είγαι βασικὰ γὰ παρθεῖ ἡ παρτίδα, ἀλλὰ νὰ διαιωνιστεῖ.

"Ας ὑποθέσουμε δτι ἡ μπάλα μεταμορφωνόταν. Θὰ μποροῦ-

σε νὰ γινόταν μιὰ χειροθομίδα καὶ νὰ τίναξε στὸν ἀέρα τοὺς παιχτες. Θὰ μποροῦσε νὰ ἔπαιρνε τὴ μορφὴ μιᾶς ἀτομικῆς βόμβας, καὶ νὰ τίναξε στὸν ἀέρα δλόκληρο τὸ Κεντρικὸ Τεραίν, τοὺς θεατὲς καὶ τὸ μισθὸ Λογδίγο. Θὰ μποροῦσε νὰ εἰγαι μιὰ ώρολογικὴ βόμβα κανονισμένη νὰ ἐκραγεῖ σὲ μιὰ κρίσιμη στιγμή, χωρὶς καὶ ἡ ἴδια νὰ ξέρει πότε καὶ πῶς.

Τί ἐκδίκησῃ! Τί ἀνατροπὴ τῆς κατάστασης! "Αγ διως ἐκραγεῖ ἡ μπάλα, ἡ ἴδια θὰ εἰγαι ἡ πρώτη ποὺ θὰ καταστραφεῖ. "Ισως διως αὐτὴ ἡ ἀφόρητη ὑπαρξη τῆς μπάλας τοῦ τένις, ποὺ εἰγαι τσαλαπατημένη, τσουρουφλισμένη, ποὺ καίγεται καὶ κατακουρειάζεται, καλυμμένη ἀπὸ τὴν καφτερὴ καὶ στεγνὴ σκόνη τοῦ καμιγιοῦ τοῦ Κεντρικοῦ Τεραίν κάτω ἀπὸ τὴ λάμψη τοῦ ἀνελέγητου ἥλιου καὶ τὸ ἀδιάφορο ολέμπα τῶν θεατῶν, εἰγαι καλύτερη ἀπὸ τὸ τίποτα.

Βέβαια αὐτὴ ἡ κατάσταση ἵσως νὰ ἥταν δ, τι τῆς ταιριάζει. Αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ εἰγαι τὸ κάρμα\* της. Θὰ μποροῦσε νὰ ἥταν μιὰ πριγκίπισσα ποὺ τῆς είχαν κάνει μάγια. "Ισως θὰ ἐπρεπε νὰ δεχτεῖ τὴν κατάσταση αὐτὴ σὰ μοίρα της, νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἴδεα ἑνὸς εύτυχισμένου πεπρωμένου γιὰ νὰ ἐξιλεωθεῖ ἀπὸ ἕνα ξεχασμένο ἔγκλημα, ἡ νὰ τὴ δεχτεῖ σὰ θυσία, σὰν παράδειγμα ἡ σὰν κάτι ποὺ προέρχεται ἀπὸ μιὰ μυστηριώδη πηγὴ ἀγάπης.

Τὸ οίκογενειακὸ πλαίσιο, κάτω ἀπὸ μιὰ στέγη, ἀποτελεῖται ἀπὸ πατέρα καὶ μητέρα, τὸν πατέρα τῆς μητέρας καὶ τὴ μητέρα τοῦ πατέρα, οἱ δύο τους ἀντιμέτωποι, ἐνῶ δ πατέρας καὶ ἡ μητέρα του θρίσκονται ἀντίκρυ στὴ μητέρα καὶ τὸν πατέρα της: μικτὰ ζεύγη. "Η κοπέλα χρησίμευε σὰν μπάλα στὸ παιχνίδι τους. "Ας δώσουμε ἔγα παράδειγμα τῆς ἀκρίβειας αὐτῆς τῆς μεταφορᾶς: οἱ δύο πλευρές διέκοπταν τὴ μεταξύ τους ἄμεση ἐπικοινωνία, καμιὰ φορὰ ἐπὶ βδομάδες, ἐπικοινωνία ποὺ διατηροῦνταν μέσω τῆς Τζαίην. Στὸ τραπέζι δὲ μιλοῦσαν ἀπευθείας δ ἔνας στὸν ἄλλο. "Η μητέρα γύριζε στὴν Τζαίην καὶ ἔλεγε «Πέες στὸν πατέρα

\* Στὴν ἵνδουιστικὴ καὶ βουδιστικὴ φιλοσοφία δλες οἱ ἡθικὲς συνέπειες τῶν ἐνεργειῶν ἐνὸς ἀτόμου ποὺ θεωροῦνται δτι προσδιορίζουν τὴ μελλοντική του ὑπαρξη.

σου γὰ μοῦ δώσει τὸ ἀλάτι». Ἡ Τζαίην ἔλεγε στὸν πατέρα της: «ἡ μαμά θέλει γὰ τῆς δώσεις τὸ ἀλάτι». Αὐτὸς ἔλεγε στὴν Τζαίην: «πές της γὰ τὸ πάρει μόνη της». Καὶ ἡ Τζαίην στὴ μητέρα της: «δι μαμπάς λέει γὰ τὸ πάρεις μόνη σου».

“Οταν ἡ Τζαίην ήταν μικρή ἡ μητέρα της εἶχε ἔνα «ψυχωτικὸ ἐπεισόδιο».

Ἐκείνη τὴν ἐποχὴν ἡ μητέρα αἰσθανόταν δτι ἡ οἰκογένεια ἦταν ἀποδιαρθρωμένη. “Ολοι ἔπρεπε γὰ κάθονται γύρω στὸ τραπέζι, σιωπηλοί, ἀκίνητοι, μὲ τὰ χέρια τευτωμένα, τὶς παλάμες γυρισμένες πρὸς τὰ κάτω, μὲ τὴν ἄκρη τοῦ ἀντίχειρα τοῦ ἑνὸς ἀτόμου γὰ ἀγγίζει τὸ πέμπτο δάχτυλο τοῦ διπλανοῦ ἢ τῆς διπλαγῆς. Ἡ μητέρα της προσευχόταν γὰ κατακλυστεῖ δι οἰκογενειακὸς κύκλος ἀπὸ ἕνα κύμα ἀγάπης γιὰ γιατρευτεῖ ἡ στενοχώρια τῶν μελῶν. Τί τρελὴ ιδέα! Τὸ ἔκαναν γιὰ γιατρευτεῖ τὴν περιπατέουν, ἀλλὰ αὐτὴ δὲν τὸ ἔπαιργε στὰ σοδαρά. Θὰ μποροῦσε γὰ πιάσει τὸ κόλπο;

Ἡ Τζαίην εἶχε χάσει τὸν κρίκο ἀγάμεσα στὴν διγειροπόλησή της ποὺ ἀφοροῦσε τὴν παρτίδα τοῦ τένις καὶ τὴν οἰκογένεια... Αὐτὸς δι κρίκος ήταν ἡ «οἰκογένεια». Ἔνα ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ δὲν μπορεῖ γὰ περιμένει κανεὶς ἀπὸ μιὰ μπάλα τοῦ τένις εἶναι τὸ γὰ ξέρει δτι εἶγαι μιὰ μπάλα τοῦ τένις.

Ἡ Τζαίην εἶδε τοὺς συσχετισμοὺς αὐτοὺς μέσα σὲ τρεῖς μῆνες, ἔγκαττέλειψε τὴν οἰκογένεια δυὸς χρόνια ἀργότερα, καὶ δρᾶ καὶ κινεῖται μέσα σ’ αὐτὸ τὸν κόσμο δέκα χρόνια μετὰ ἀπὸ τὸ περιστατικό.

“Ἡ «οἰκογένεια» σὰ φαντασίωση ἔγδέχεται γὰ εἶναι «ὑποσυνείδητη».<sup>6</sup>

Ἐχουμε γὰ κάγουμε ἐδῶ μὲ στοιχεῖα τῆς «οἰκογένειας» ποὺ χρησιμεύει σὰ δραματικὴ διατεταγμένη ἐπιφάνεια μπροστὰ σὲ μιὰ συγειδητοποίηση, στοιχεῖα ποὺ εἶγαι περιβλημένα μὲ διαφορετικὲς εἰκόνες. Ἡ «οἰκογένεια» ύφισταται τροποποιήσεις καὶ ἄλλους μετασχηματισμοὺς μέσα στὴ διαδικασία τῆς ἐσωτερίκευσης καὶ τῆς ἐπακόλουθης ιστορίας της σὰ φαντασίωση.

6. Βλέπε Laing (1970) γιὰ μιὰ ἔκθεση τῆς φαινομενολογίας τῆς «ὑποσυνείδητης φαντασίωσης».

‘Η «οἰκογένεια» ποὺ ἀπεικονίζεται πάγω στὴν οἰκογένεια ἡ μεταφέρεται σὲ ἄλλες καταστάσεις δὲν εἶγαι ἔνα ἀπλὸ σύνολο ἐνδοβληθέντων ἀντικειμένων, ἀλλὰ μᾶλλον μιὰ μήτρα πρόσφορη γιὰ δράματα, γιὰ πρότυπα χωροχρονικῶν ἑνοτήτων ποὺ πρόκειται νὰ διαδραματιστοῦν. ‘Οπως σὲ μιὰ μπομπίνα μιᾶς κινηματογραφικῆς ταινίας, δλα τὰ στοιχεῖα εἶναι παρόντα συγχρόνως, τοποθετημένα ἐκ τῶν προτέρων μὲ σκοπὸν νὰ ἐκτυλιχτοῦν σὰν ἑνότητα μέσα στὸ χρόνο, ὅπως καὶ μιὰ κινηματογραφικὴ ταινία πάγω στὴν δθόνη. ‘Η μπομπίνα εἶγαι ἡ ἐσωτερικὴ οἰκογένεια.

‘Η «οἰκογένεια» δὲν εἶγαι ἡ μόνη μπομπίνα μέσα σ’ ἔνα πρόσωπο, ἔτοιμη νὰ ἐκτυλιχτεῖ κάτω ἀπὸ τὶς κατάλληλες συνθῆκες· οὔτε ἀπαραίτητα καὶ ἡ πιὸ σημαντική. ‘Ενα ἀτομο τέμνεται ἐγκάρσια καὶ τέμνει τὸ ἵδιο ἀπειράριθμα σύνολα ὑποσυστημάτων μέσα στὴν ἀπειρη δλότητα δλῶν τῶν συγόλων, ποὺ μαζὶ συγθέτουν τὸ σύμπαν, καὶ καταλαμβάνει ἀπειράριθμες θέσεις μέσα σ’ αὐτὰ τὰ ἀπειράριθμα σύνολα.<sup>7</sup>

‘Η δημιουργία τῆς «οἰκογένειας» ἐμφανίζεται στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς. Συνεπάγεται τὴν ἐσωτερίκευση, ποὺ ἐδῶ γίνεται κατανοητὴ σὰ μιὰ βιωματικὴ μετατροπὴ καὶ δομικὸς μετασχηματισμός. ‘Η ἐσωτερίκευση ἔνδει συγόλου σχέσεων ποὺ γίνεται ἀπὸ τὸ κάθε στοιχεῖο τοῦ συγόλου, μετασχηματίζει τὴ φύση τῶν στοιχείων, τὶς σχέσεις τους καὶ τὸ σύνολο σὲ διμάδα ἔνδει πολὺ εἰδικοῦ εἶδους. Αὐτὸ τὸ «οἰκογενειακὸ» σύνολο σχέσεων ἔνδεχεται νὰ ἀπεικονιστεῖ πάγω στὸ κορμὸν κάποιου, στὰ συγαισθήματά του, στὶς σκέψεις του, τὴ φαντασία, τὰ δνειρά, τὴν ἀντίληψη ποὺ ἀποκτᾷ μέσα ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις του<sup>8</sup> ἔνδεχεται νὰ γίνουν σενάρια ποὺ περιβάλλουν τὶς δραστηριότητές του ὅπως ἔνδεχεται καὶ νὰ ἀπεικονιστοῦν πάγω σὲ δποιαδήποτε πλευρὰ τοῦ σύμπαντος. ‘Ολόκληρο αὐτὸ τὸ σύμπαν μπορεῖ νὰ ἀπεικονιστεῖ ἀπὸ ἔνα οἰκογενειακὸ σενάριο ποὺ μπορεῖ νὰ ἀγαζηθῇ στὸ πρωτοτυπικὸ «οἰκογενειακὸ» σύνολο σχέσεων καὶ λειτουργιῶν. Αὐτὸ τὸ «οἰκογενειακὸ» διμαδικὸ πρωτότυπο μεταβιβάζεται ἡ μεταφέρεται (übertragung = με-

7. Δὲν ἐννοῶ μ’ αὐτὸ δτι δποιαδήποτε ἀπὸ αὐτὰ τὰ σχόλια δρίσκουν ἐφαρμογὴ σὲ τίποτε ἄλλο πέρα ἀπὸ φαινόμενα.

ταφορά) ἀπό τὸ ἔνα πεδίο τιμῶν<sup>8</sup> στὸ ἄλλο παραμένοντας τὸ πεδίον δρισμοῦ ἀπό τὸ δποτο προβάλλονται οἱ προδολές. Η κοινὴ ἐνύπαρξη ποὺ δημιουργεῖται ἀπό τὴν ἀμοιβαία ἀπεικόνιση τῆς «οἰκογένειας» τοῦ καθενὸς πάγω στὴν κοινὴ οἰκογένεια δδηγεῖ σ' αὐτὸ ποὺ δγόμασα σ' υ δ ε σ μο ποιηση τῆς οἰκογένειας. Τέτοιες συγδεσμοποιημένες οἰκογένειες ἐνδέχεται νὰ γίγουν σχετικὰ κλειστὰ συστήματα· τὰ συναγτὰ κανεὶς ξανὰ καὶ ξανὰ στὴ μελέτη τῶν οἰκογενειῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔχουν διαγνωστεῖ σὰ σχιζοφρενίες. Αὐτὴ ἡ δήλωση εἶναι πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ δποιοδήποτε ἀλλοὶ ισχυρὶς μὲ δτι τέτοιες οἰκογένειες προκαλοῦν τὴ σχιζοφρένεια.<sup>9</sup>

Μιλώντας γιὰ τὴν οἰκογένεια ἢ τὴν «οἰκογένεια» ἀρχίζουμε ἀπλῶς νὰ διαβλέπουμε αὐτὸ ποὺ ὑποτίθεται δτι προσπαθούσαμε νὰ περιγράψουμε μέχρι τώρα.

8. Γιὰ μιὰ ἐξήγηση αὐτῶν τῶν δρων βλέπε τὸ κεφάλαιο «Ἀπεικόνιση».

9. Βλέπε πρόλογο τῆς δεύτερης ἔκδοσης τοῦ βιβλίου τῶν Laing καὶ Esterson «Τγεία, Τρέλα καὶ Οἰκογένεια» (1970).

# ΕΠΙΕΜΒΑΣΗ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ

---

‘Ο κοινός τόπος μεταξύ των κοινωνικῶν λειτουργῶν καὶ τῶν ψυχιάτρων είναι ἡ μελέτη τῶν κοινωνικῶν καταστάσεων καὶ ἡ ἐπέμβαση σ’ αὐτές.

Αὐτὸ δὲν είναι δι: τι κάγουν δλο κι δλο οι κοινωνικοί λειτουργοί η οι ψυχιάτροι, ἀλλὰ κάτι ποὺ κάγουμε τελικὰ πάντα πέρα ἀπ’ δι:δήποτε ἄλλο. “Οταν ἔνας γιατρός, μὲ τὴν καθαρὰ ἱατρικὴ του εἰδικότητα, κάνει διάγνωση ἀμυγδαλίτιδας σ’ ἔνα παιδί η καρκίνου σ’ ἔναν ἐνήλικο καὶ διατάξει τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ παιδιοῦ στὸ γοσοκομεῖο γιὰ ἑξέταση καὶ ἐγχειρηση, τότε ἐπεμβαίνει σὲ μιὰ κοινωνικὴ κατάσταση στὴν δποία δὲν ἔχει οὔτε καιρὸ ἀλλὰ οὔτε τὸ ἐνδιαφέρον γὰ δώσει παραπάνω προσοχὴ. Ἐλπίζουμε νὰ συγειδητοποιήσουν οι οἰκογενειακοί γιατροί.—πράγμα ποὺ συχνὰ τὸ κατορθώγουν— δτι οι «καθαρὰ» ἱατρικὲς ἀποφάσεις ἔχουν μαζικὸ ἀντίκτυπο σ’ ἔνα δλόκληρο δίκτυο ἀνθρώπων, μὲ συγέπειες ποὺ ἀφοροῦν πολλοὺς ἄλλους ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀσθενή. Σὲ μιὰ δμως ἐπειγουσα ἱατρικὴ περίπτωση η σωματικὴ ὑγεία τοῦ ἀτόμου η ἀκόμη καὶ η ζωὴ του ἔχει προτεραιότητα, ἐνῶ οι κοινωνικὲς συγέπειες ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴν ἐπειγουσα περίπτωση καὶ τὴν ἱατρικὴ ἐπέμβαση ἀφήγονται γὰ φθίγουν στὶς περισσότερες περιπτώσεις.

Τὸ παιδί πηγαίνει στὸ γοσοκομεῖο. Είγαι δύσκολο γὰ παρακολουθῆσει καγεὶς τὴν πορεία τοῦ ἀτόμου, πόσο μᾶλλον τὶς κοινωνικὲς συγέπειες ἔνδε τόσο κρίσιμου γεγονότος. Δὲ χρειάζεται γὰ ἔχουμε ἀπαίτηση ἀπὸ τοὺς μελετητὲς γὰ μᾶς ποὺ δημιουργοῦνται ἀντίκτυποι μεγάλου βάθους μέσα στὴν οἰκογένεια δταν ἔνα παιδί η ἔνας γονιδς μπαίγε στὸ γοσοκομεῖο. Σχεδὸν κανένας

---

1. Διάλεξη ποὺ δόθηκε στὸ Σύνδεσμο Λειτουργῶν Οἰκογενειακῶν Περιπτώσεων, τὸ Μάιο τοῦ 1968.

ψυχιατρος και λίγοι μόνο κοινωνικοί λειτουργοί συνειδητοποιούν πλήρως την έκταση τῶν κοινωνικῶν ἀντιστάσεων ἐνάντια στὴν παραδοχὴ αὐτῶν τῶν ἀντίκτυπων. Καὶ ἀναφέρομαι κυρίως στὴ Μεγάλη Βρετανία.

Ἐδῶ καὶ χρόνια ἀσχολοῦμαι ἀμεσα μὲ τῇ μελέτῃ ἀτόμων ποὺν ἔχουν ἐμπλακεῖ σ' αὐτή, καὶ πιθανὸν κι ἀπὸ ἄλλους κοινωνικοὺς παράγοντες, σὰ μιὰ κατάσταση στὴν δύοια «κάτι δὲν πάει καλὰ» μὲ ἐνα πρόσωπο ποὺ εἶναι ἀναμειγμένο στὴν κατάσταση, ἐνῷ οἱ ἄλλοι δὲν ξέρουν τί πρέπει γὰ κάγουν μ' αὐτὸν ἢ μ' αὐτήν. Ἐννοεῖται δτι ἀν ἔνα διτομο ἦταν ἐντάξει ἡ κατάσταση θὰ τακτοποιόταν ἀπὸ μόνη τῆς. Πράγμα ποὺ σημαίνει δτι καλοῦμαι γὰ ἐρευνήσω μιὰ κοινωνικὴ κρίση, ποὺ προσδιορίστηκε (ἢ θεωρήθηκε δτι δφείλεται, ἢ ἔχει τὴν αἰτία της ἢ δρίσκει ἀφορμή ἢ προκλήθηκε ἢ δημιουργήθηκε) σὰ μιὰ Ιατρικὴ ἐπείγουσα περίπτωση.

Ὑπάρχουν πολλοὶ τύποι κοινωνικῆς κρίσης: δταν προσδιορίζεται σὰν Ιατρικὴ ἐπείγουσα περίπτωση ἐπικρατεῖ συγήθως ἢ ἀποφη δτι ἀν αὐτή διευθετηθεῖ δηλαδή, ἀν δ ἀσθενής θεραπεύεται σὲ ίκανοποιητικὸ δάθμὸ καὶ ἀναρρώσει, τότε τὸ γεγονός αὐτὸ θὰ δώσει λύση στὴν κοινωνικὴ κρίση (μὲ τὴν προϋπόθεση δτι ἡ κρίση αὐτή δὲν ἔχει δημιουργήσει μιὰ ἄλλη, π.χ. μιὰ οἰκονομικὴ κρίση).

Οταν μιὰ συγκεκριμένη κοινωνικὴ κατάσταση προσδιορίζεται σὰν κοινωνικὴ κρίση ποὺ ἀφορμή της εἶναι μιὰ Ιατρικὴ ἐπείγουσα περίπτωση, δ δρισμὸς αὐτὸς ἐπιβάλλει ἔνα συγκεκριμένο τύπο δράσης: πρόκειται γιὰ μιὰ σαφέστατη ἐπίκληση γὰ γίνει καλὰ τὸ διτομο δάσει μιᾶς «θεραπείας» καὶ ἀν θεωρηθεῖ ἀναγκαῖο, γὰ δοθεῖ ἐπικουρικὴ βοήθεια στὰ ἄλλα μέλη τῆς κατάστασης, γιὰ νὰ ἀνταπεξέλθουν τὴν ἀσθένεια τοῦ ἄλλου ἀτόμου καὶ τὶς δευτερεύουσες κοινωνικὲς συγέπειές της. Ο δρισμὸς τῆς κατάστασης καὶ ἡ ἐπίκληση γιὰ δράση εἶναι δυὸ δψεις τοῦ ἕδουν γομίσματος. Η σωστὴ δρθιολογικὴ στρατηγικὴ τῆς ἐπέμβασης προδιαγράφεται ἀπὸ καὶ μὲ τὸν δρισμὸ τῆς κατάστασης.

Ἐνα μεγάλο μέρος τοῦ χώρου ποὺ καλύπτει τὴν κοινωνικὴ λειτουργία, τὴν Ιατρικὴ καὶ τὴν ψυχιατρικὴ ἀφορᾶ καταστάσεις

σὰν τις ἀκόλουθες: τὴν οἰκογένεια ἔγδε καθυστερημένου παιδιοῦ, οἰκογένειες δπου παρουσιάζεται μιὰ σωματικὴ ἀνικανότητα σ' ἔνα ἀτομο. Σὲ πολλὲς περιπτώσεις μιλᾶμε γιὰ πγευματικὴ ἀνικανότητα (ἀποκλείοντας τὴ διαγοητικὴ ἀνεπάρκεια· καὶ ἄλλες καθαρὰ δργανικὲς καταστάσεις) δξεῖες ἢ χρόνιες· ἐρμηγεύουμε τὴν κατάσταση σύμφωνα μὲ τὸ παραπάνω σχῆμα καὶ ἐνεργοῦμε πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση μὲ τὴ μέθοδο ποὺ ἀπαιτεῖ τὸ ἕδιο.

"Ἄς ἔξετάσουμε μερικὲς πρακτικὲς ἐπιπτώσεις σὲ περίπτωση ποὺ αὐτὸ τὸ ἱατρικὸ μοντέλο μιᾶς κοινωνικῆς κατάστασης υιοθετεῖται ἀπὸ κοινωνικοὺς λειτουργούς. Οἱ κοινωνικοὶ λειτουργοὶ καὶ οἱ ψυχίατροι δφείλουν γὰ εἶναι πρακτικοί. Ἄσκοῦμε πυρετώδη ἐπαγγέλματα: ἡ διαμόρφωση τῆς θεωρίας μας γίνεται συχνὰ μέσα ἀπὸ τὴ δραστηριότητά μας ἢ κατὰ τὸν ἐλεύθερο χρόνο μας, ὅταν δὲν εἴμαστε ἔξαντλημένοι. Ἄνακαλύπτουμε συχνὰ τὶ κάνουμε ἀφοῦ τὸ κάναμε. "Ἐνα πλεονέκτημα αὐτῆς τῆς κατάστασης εἶναι μιὰ δρισμένη ἐμπειρικὴ πραγματιστικὴ προσέγγιση. Μειονεκτήματα ἐμφανίζονται, ὅταν μὴν ἔχοντας χρόνο γιὰ κριτικὴ σκέψη ἐνδέχεται νὰ γίνουμε δογματικοὶ στὴ θεωρία συνεχίζοντας νὰ ἐπαναλαμβάνουμε τὸν ἑαυτό μας καὶ στὴν πρακτική. Μπορεῖ ἀκόμη καὶ νὰ συνεχίζουμε νὰ ἐπαναλαμβάνουμε μιὰ ίστορία γιὰ κάτι ποὺ κάνουμε κατ' ἐπανάληψη καὶ ποὺ δὲν ταιριάζει κὰν μ' αὐτὸ ποὺ κάνουμε πράγματι: εἰδικὰ ἂν δὲ διαθέτουμε ἀρκετὸ καιρὸ γιὰ νὰ λεπτολογήσουμε δτι δυτῶς κάνουμε. "Οταν αὐτὸ ποὺ γομίζουμε δτι κάνουμε δὲ συμπίπτει μ' αὐτὸ ποὺ κάνουμε, βουλιάζουμε μέσα σὲ ὑποθέσεις ποὺ τελματώνονται μέσα στὴ γνοστροπία μας τόσο πολὺ, ὥστε ἀνακαλύπτουμε (ἄν τὸ ἀνακαλύψουμε ποτὲ) δτι εἴμαστε τόσο τελματωμένοι ποὺ δὲν μποροῦμε πιὰ νὰ διαχρίνουμε ποιές εἶναι οἱ ὑποθέσεις μας, δπως δὲ διαχρίνουμε δτι διαιωνίζουμε μιὰ πρακτικὴ ποὺ δὲν ἀναγγιωρίζουμε. "Ἐνας ἄλλος κίνδυνος ἐμφαίζεται· γιατὶ ἀφήνουμε στοὺς ἄλλους τὴ διαμόρφωση τῆς θεωρίας ἐνῷ ἔμεινες κάνουμε τὴ δουλιά. Κανεὶς μας δὲν ἔχει τὴν πολυτέλεια νὰ παίρνει κατὰ γράμμια ἀπόφεις ἀγθρώπων ποὺ γομίζουν δτι μποροῦν γὰ μᾶς ποῦν τὶ κάνουμε ἢ τὶ πρέπει νὰ κάνουμε: πρόκειται γιὰ ἀγθρώπους ποὺ στὴν πραγματικότητα δὲν κάγουν μόνοι τους τὴν πρακτικὴ ἐργασία, ἀλλὰ παρόλα αὐτὰ γομίζουν δτι εἶγαι σὲ θέση νὰ διατυπώνουν θεωρίες σχετικὰ μ' αὐτῇ. Ἐδῶ πρόκειται

για μιά έπικινδυνη κατάσταση. "Έχω την έντύπωση ότι μεγάλο μέρος τής θεωρίας για την κοινωνική λειτουργία διασέζεται ή έπηρεάζεται έντονα άπό ένα ιατρικό μοντέλο που προέρχεται άπό την ψυχιατρική, μοντέλο που κι η ίδια η ψυχιατρική άντλησε άπό τη γενική ιατρική: αυτό το ψυχιατρικό ιατρικό μοντέλο πάρθηκε κατά γράμμα, μέχρι πρότινος τουλάχιστον, άκρη κι άπό τους ψυχιάτρους. Το μοντέλο αυτό δταγ έφαρμόζεται σὲ μιά κοινωνική κατάσταση, μᾶς δοηθάει νὰ δοῦμε τί συμβαίνει δσο καὶ τὰ μαῦρα γυαλιὰ μᾶς δοηθοῦν νὰ δοῦμε μέσα σ' ἔνα ηδη σκοτεινὸ δωμάτιο.

"Οταν μὲ καλοῦν γὰ διερευνήσω μιὰ κατάσταση, συνήθως ἔνα πρόσωπο ἔχει φτάσει στὸ σημεῖο γὰ θεωρεῖται ότι «κάτι συμβαίνει» μαζὶ του η μαζὶ της" συχνὰ δ «εἰδικός» ἔχει ἐπίσης τὴ γνώμη ότι κάτι δὲν πάει καλὰ μ' αὐτὸ τὸ ἀτομο ἀπὸ «διαγοητική ἀποφῆ». Θὰ σᾶς δώσω ἔνα παράδειγμα. Θὰ καταλάβετε ότι ἀναγκάζομαι νὰ τὸ παρουσιάσω συντημμένο καὶ ἔξαιρετικὰ σχηματοποιημένο.

## Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΛΑΡΚ

"Ἐνα γράμμα ἀπὸ τὴν Κλινικὴ Καθοδήγησης Παιδῶν μοῦ ζητάει νὰ γνωματεύσω γιὰ ἔνα ἐννιάχρονο ἀγόρι που η κατάστασή του διαγνώστηκε στὴν κλινικὴ σὰν ἀπαρχὴ σχιζοφρένειας (:). Τὸ παιδὶ ἐπισκεφτόταν τὴν κλινικὴ κάθε θδομάδα ἔνα ἀπόγευμα ἐπὶ τρεῖς μῆνες καὶ συναντοῦσε τὸν ψυχίατρο. Τὸ συνόδευε η μητέρα του, που κάθε δεκαπέντε μέρες συζητοῦσε μὲ ἔναν κοινωνικὸ λειτουργὸ ψυχιατρικῆς. Τὸ ἀγόρι δὲν καλυτέρευε η συμπεριφορά του στὸ σπίτι καὶ στὸ σχολεῖο χειροτέρευε δ ψυχίατρος ἀναρωτιόταν γιατὶ ἔμενε δουέδ τὴν περισσότερη ὥρα που ήταν μαζὶ του καὶ νόμιζε ότι θὰ κατέληγε στὴ σχιζοφρένεια. "Αν συγέναις αὐτὸ θὰ μποροῦσαν νὰ γίνουν δρισμένα πράγματα δπως, εἰσαγωγὴ σὲ μιὰ ψυχιατρικὴ μονάδα παιδῶν. Λόγω τῆς ἀνησυχίας που δημιουργοῦσε στὴν τάξη εἶγε ηδη σταλεῖ σ' ἔνα παιδικὸ νοσοκομεῖο δπου μετὰ ἀπὸ δευτεροκατέψεις παρακεντήσεις καὶ ἄλλες ἔξιτάσεις δὲν ἀνακαλύφθηκε καμιὰ «ὅργανικὴ πάθηση».

"Οταν παίρνω μιὰ τέτοια συστατικὴ ἐπιστολὴ πρέπει νὰ ἀ-

ποφασίσω όχι μόνο πώς θὰ συναντήσω τὸ ἄτομο ποὺ ἔχει ἥδη ἐπιλεγεῖ σὰν ἀσθενής, ἀλλὰ καὶ πῶς θὰ μπορέσω νὰ πάρω τὴν καλύτερη δυνατή ἰδέα γιὰ τὸ τί συμβαίνει σὲ δσο μικρότερο χρονικὸ διάστημα γίνεται. "Ηδη αὐτὸ τὸ γεγονός δὲν είγαι δ, τι μου ζητήθηκε νὰ κάνω. Κλήθηκα νὰ κάνω διάγνωση. "Εδωσα ἔνα νέο ἀριστμὸ στὸ καθήκον μου. Καὶ αὐτὸ είγαι μέσα στὰ δρια τοῦ ἐπιτρεπτοῦ. "Ο ἀσθενής μας δὲν δρίζει πάντα τοὺς δρους του δπως ἔμεις. Δὲν πρέπει νὰ ἀγνοοῦμε τοὺς δρους του, ἀλλὰ δὲν εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ τοὺς υἱοθετήσουμε, ἀκόμη κι ἀν δ ἀσθενής είγαι ψυχίατρος.

Θὰ μποροῦσα νὰ ἔχω κανογίσει νὰ ἔρθουν νὰ μὲ δοῦν ἡ μητέρα μὲ τὸ ἀγόρι. Θὰ μποροῦσα νὰ ἔχω πάει στὴν κλινικὴ γιὰ νὰ δῷ τὸ παιδὶ μόνο ἡ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν ψυχίατρο. Θὰ μποροῦσα νὰ κάνω ἔνα σωρὸ πράγματα. Αὐτὸ ποὺ τελικὰ ἔκανα ἦταν νὰ γράψω καὶ νὰ ζητήσω ἀπὸ τὴ μητέρα του νὰ μου τηλεφωνήσει. Κανονίστηκε λοιπὸν τηλεφωνικὰ μιὰ ἐπίσκεψη στὸ σπίτι τους μαζὶ μὲ δυὸ κοινωνικοὺς θεραπευτὲς γωρὶς τὸ ἀπόγευμα, δπότε θὰ μποροῦσαν νὰ είγαι παρόντα δσο τὸ δυνατὸ περισσότερα μέλη τῆς οἰκογένειας. Περάσαμε περίπου δυδιμισῃ ὥρες μὲ τὴν οἰκογένεια - πυρήγα: τὴ μητέρα του παιδιοῦ, τοὺς δυὸ μεγαλύτερους ἀδερφοὺς (13 καὶ 11 χρόνων), τὴ μικρότερη ἀδερφὴ του (7 χρόνων) καὶ τὸν πατέρα του. Σ' ἐκείνη τὴ φάση εἶδαμε τὸν Κο καὶ τὴν Κα Κλάρκ μαζὶ μὲ τὰ παιδιά, τὸν Νταΐηδιντ μόνο, τὸν Κο καὶ τὴν Κα Κλάρκ μόνους. Μου ἔδειξαν τὸ σπίτι καὶ μου ἔδωσαν τὶς λεπτομέρειες ποὺ ἀφοροῦσαν τὸ φαγητό, τὸν υπνο καὶ ἄλλες συγήθειες τῆς οἰκογένειας.

"Ας δώσω ἔνα δυὸ παραδείγματα. Συγαντηθήκαμε πρῶτα στὸ σαλόγι: ἡ μητέρα, ὁ πατέρας, ὁ 13χρονος ἀδερφός, ὁ 11χρονος, ὁ 9χρονος Νταΐηδιντ καὶ ἡ 7χρονη ἀδερφὴ. Σὲ μιὰ στιγμὴ ρώτησα τὴν Κα Κλάρκ:

«Σὲ ποιόν μοιάζουν τὰ παιδιά σας;»

Κι ἐκείνη δείχνοντας τὸν μεγαλύτερό της γιό:

«"Α, αὐτὸς ποὺ βλέπετε καὶ κάθεται ἐκειπέρα είναι: φτυστὸς ὁ πατέρας του".

«Ο δεύτερος γιὸς δὲ μοιάζει σὲ κανένα.

«Η ἀδερφὴ τους μοιάζει στὸν Νταΐηδιντ. Κι αὐτὸ δὲν είναι:

τίποτα άκομη, άρχιζει νὰ πηγαίνει στὰ χνάρια του Νταίηδιντ».

«Ο Νταίηδιντ σὲ ποιόν μοιάζει;»

«Ο Νταίηδιντ μοιάζει σ' εμένα». Τότε, τι περίεργο συμβαίνει στὸν Νταίηδιντ;»

Τὸ περίεργο μὲ τὸν Νταίηδιντ εἶγαι (καὶ ἡ Κα Κλάρκ άρχιζει γ' ἀραδιάζει τὴ λίστα τῶν παραπτωμάτων) δτι δρίσκεται ἐγ-  
τελῶς ἔξω ἀπὸ τὸν ἔλεγχό της, δὲν κάνει δ,τι τοῦ λένε, δὲν μπο-  
ρεῖ νὰ τοῦ δρεῖ τὸ κουμπί του, μένει ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, δὲν τῆς  
λέει πότε θὰ γυρίσει, δὲν ἔγδιαφέρεται νὰ διαβάσει ἡ νὰ γράψει  
καὶ τελικά «δὲ χολοσκάει».

Αὐτὰ συγένησαν στὰ πρῶτα εἶκοσι λεπτά. Ἀργότερα μοῦ  
ἔδειξε τὸ σπίτι ἐκεῖ ποὺ κοιμόντουσαν τὰ παιδιά, τὸ κορίτσι, ἐκεί-  
νη καὶ δ ἄντρας της καὶ σύτῳ καθεξῆς. Ἐνῷ δρισκόμασταν στὸ  
πάνω πάτωμα καὶ ἡ ὑπόλοιπη οἰκογένεια ἦταν κάτω, τῇ ρώτησα:

«Πῶς ἔγινε τελικά ἡ ἀρχή;»

«Ἄ, μένει ἔξω δλη τὴν ὥρα, δὲ μοῦ λέει πότε θὰ γυρίσει,  
δὲν κάνει δ,τι τοῦ λέω — μὲ περιφρονεῖ προκλητικά. Ἐνα ἀπό-  
γευμα ποὺ ἐπρεπε νὰ ἐπιστρέψει στὶς μιὰ ἡ ὥρα γιὰ τὸ μεσημε-  
ριανὸ καὶ δ πατέρας ἔλειπε καὶ δὲν εἶχε γυρίσει μέχρι τὶς δύο,  
τοῦ εἴπα «θὰ πρέπει νὰ ἔρχεσαι γιὰ νὰ τρώς καὶ θὰ κάνεις δ,τι  
σοῦ λέω». Μοῦ ἀπάντησε: «Όχι, δὲ θὰ ἔρχομαι» καὶ τότε τοῦ  
εἴπα: «Ἄμ, θὰ ῥχεσαι. Ἄγ δὲν κάνεις δ,τι σοῦ λέω θὰ σὲ διώ-  
ξω». Καὶ ἡ ἀπάντηση ἦταν: «Ἄγτε λοιπὸν κάντο».

Αὐτὴ δὲν ἤξερε τί γὰ κάνει. Χωρὶς γὰ ξέρει καλὰ καλὰ τὶ  
ἔκανε τηλεφώνησε στὴν ἀστυνομία καὶ εἶπε μπροστά του: «Ἐχω  
ἔδωπέρα ἔνα παιδί ποὺ δὲν τὸ δρίζω. Δὲν ξέρω τὶ γὰ τὸ κάνω». Τῆς  
εἴπαν: «Μιὰ στιγμή». Περίμενε, περίμενε (ἐπὶ δύο λεπτά) καὶ  
μετά ἤρθαν στὸ ἀκουστικὸ καὶ τῆς εἴπαν γὰ τὸ πάει στὴν τοπικὴ  
Κλινικὴ Καθοδήγησης Παιδῶν καὶ τῆς ἔδωσαν τὴ διεύθυνση. «Ε-  
τοι κι ἔγινε καὶ ἀπὸ τότε πήγαιναν οἱ δύο τους μιὰ φορὰ τὴ διδο-  
μάδα στὴν τοπικὴ Κλινικὴ Καθοδήγησης Παιδῶν ἐπὶ τρεῖς μῆ-  
νες. Τώρα αἰσθάνεται τύφεις γι' αὐτό, ἀλλὰ δ Νταίηδιντ ἀκόμη  
δὲν κάνει δ,τι τοῦ λέγε καὶ δὲ φαίνεται νὰ δίγει πεντάρα.

Άφοῦ εἶδα τὴν Κα Κλάρκ, κουβέντιασα μὲ τὸν Νταίηδιντ  
οἱ δύο μας στεκόμασταν δρθιοι στὸ παράθυρο τῆς κρεβατοκάμαρας  
τῶν παιδιῶν. Ἡταν μιὰ κουβέντα ποὺ γίνεται μεταξὺ ἀνδρῶν,

δόποτε μου διηγήθηκε τι ἔκανε — δταν ήταν ἔξω βρισκόταν μαζί μὲ ἑργάτες καὶ τοὺς βοηθοῦσε στὴν οἰκοδομή. Δὲν ἐγδιαφέροταν ίδιαιτέρα γὰρ διαβάζει ἦτορ γράψεις ἀλλὰ γὰρ μαστορεύει πράγματα. Στὴν Κλινικὴ Καθοδήγησης Παιδών τὸ μόνο πράγμα ποὺ τὸν διασκέδαζε ήταν ἡ ζωγραφική: είχαν τὴν ἄδειά του γὰρ χρησιμοποιοῦν τὰ ἔργα του σὲ μᾶλλον ἔκθεση παιδικῆς τέχνης (ἴσως ἄλλο ἔνα δεῖγμα τέχνης τῶν ψυχωτικῶν). Παρόλα αὐτὰ ἔλεγε δτι δικύριος λόγος ποὺ πήγαινε στὴν Κλινικὴ Καθοδήγησης ήταν ἐπιζήμιος γιατὶ ἀν καὶ γλίτωνε τὸ σχολεῖο τὸ ἀπόγευμα ἔπρεπε γὰρ μελετήσει ἐπιπλέον τὰ μαθήματα ποὺ ἔκανε τὴν ἐπομένη. Τὸν ρώτησα ἀν ὑπῆρχε τίποτα ποὺ θὰ μποροῦσα γὰρ κάνω γι' αὐτόν. Μοῦ ζήτησε γὰρ κανονίσω, ἀν ήταν δυνατό, γὰρ μήν πηγαίνει στὴν Κλινικὴ Καθοδήγησης Παιδών. Τοῦ εἶπα δτι θὰ κοίταξα τί μποροῦσα γὰρ κάνω.

Στὰ τελευταῖα σαράντα λεπτὰ τῶν δυσμιση ώρῶν συναντήσαμε τὴν Κυρία καὶ τὸν Κύριο Κλάρκ χωρὶς τὰ παιδιά.

‘Η Κα Κλάρκ εἶπε δτι: τὸ κακὸ μὲ τὸν Νταίηδιγτ ήταν δτι ἀπ’ αὐτὴ τὴν ἀποφῆ δι Νταίηδιγτ τῆς ἔμοιαζε.

‘Εκείνη σὲ ποιόν ἔμοιαζε; τὴν ρώτησα. ‘Αμέσως ἀπάντησε, «Στὸν πατέρα μου».

«Οπότε δι Νταίηδιγτ πάει στὰ χυάρια τοῦ παποῦ του». Δὲν εἶχε ξεκαθαρίσει, ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ μιὰ μικρή παύση εἶπε:

«Α, ναι, αὐτὸ λέει πάντα κι ἡ μητέρα μου».

‘Η μητέρα ήταν μογχοκόρη. ‘Ο πατέρας ήταν δι νεότερος ἀπὸ τὰ δυδ ἀδέρφια, δι πατέρας του (δι πατέρας τοῦ πατέρα του Νταίηδιγτ) πέθανε δταν δι πατέρας ήταν ἀκόμη παιδί. ‘Η μητέρα τοῦ πατέρα ήταν ἀκόμα. ‘Ο πατέρας τῆς μητέρας του Νταίηδιγτ πέθανε πρὶν γεννηθεῖ δι Νταίηδιγτ. ‘Ο πατέρας τοῦ Νταίηδιγτ δημιούργησε ἀμέσως ἔνα στενὸ δεσμὸ μὲ τὸν πρῶτο του γιό. Στὸ μεταξὺ ἀπέκτησαν ἄλλον ἔνα. Αὐτὸ δρῆκε σύμφωνη τὴν Κα Κλάρκ, ἀλλὰ δχι καὶ τὴν πεθερά της. Αὐτὴ εἶχε δύο γιούς: δι μεγαλύτερός της εἶχε δύο ἀγόρια, τώρα καὶ δι δεύτερός της ἀπέκτησε κι αὐτὸς δύο. ‘Ηθελε μιὰ ἐγγονή. ‘Ετσι λοιπὸν ή Κα Κλάρκ ξανάμεινε ἔγκυος γιὰ γὰρ κάνει στὴν πεθερά της δῶρο τὴν ἐγγονή, ἀμέσως ἀφοῦ πέθανε δι πατέρας της. Αὐτὴ τὴ φορὰ γέννησε τὸν Νταίηδιγτ ποὺ πήρε τὸ δυομά τοῦ παποῦ του. Τελικὰ ἔκαναν μιὰ

προσπάθεια γιὰ τέταρτη φορὰ καὶ δόξα τῷ θεῷ, αὐτὴ τῇ φορᾷ ὅγηκε τὸ κορίτσι, ποὺ τὸ ἐγκολπώθηκε ἀμέσως ἢ μητέρα τοῦ Κου Κλάρχ.

‘Η Κα Κλάρχ ἔμοιαζε στὸν πατέρα τῆς δταν ἡταν στὴν ἥλικια τοῦ Νταίηδοιντ. Αὐτὸς ἡταν ἕνας ἀνέμελος τύπος ποὺ ἔρισκόταν τὴν περισσότερη ὡρα ἔξω ἀπ’ τὸ σπίτι, κι ἔκανε δτι: ἀκριβῶς δὲν ἔπρεπε γὰ κάνει (σύμφωνα μὲ τὴ μητέρα τῆς). Ποτὲ δὲν τῆς ἔλεγε τί ἔκανε καὶ μὲ ποιόν ἡταν ἢ γιατὶ θὰ ἀργοῦσε. Δὲν ἔνδιαφερόταν γὰ κάνει λεφτά, ἀλλὰ τελικὰ ἔκανε ἀρκετά, καὶ ποτὲ δὲν ἔμικθε γὰ διαβάζει ἢ γὰ γράφει. ‘Η Κα Κλάρχ τρελαιγόταν γιὰ τὸν μπαμπά της καὶ τοῦ ἔμοιασε, ἀλλὰ ἢ μητέρα τῆς τὴν ἔκανε γὰ ἀποβάλει: αὐτὸ τὸ αἰσθημα καὶ ἔτσι ἔγινε καλὸ κορίτσι. Τώρα θέλεπε τὰ ἴδια πράγματα γὰ «ἔμφαγίζονται» στὸν Νταίηδοιντ. ‘Η μητέρα τῆς τῆς ἔλεγε συνέχεια δτι: θὰ ἔπρεπε γὰ είχε κάνει τὸν Νταίηδοιντ γὰ τὰ ἀποβάλει, δπως είχε κάνει κι αὐτή. Παρόλα αὗτὰ ὅμως, δὲν ἔβρισκε τὸ κουράγιο καὶ τώρα εἶναι πολὺ ἀργά. Μερικὲς φορὲς αἰσθάνεται δτι τὸν ἀγαπάει πολὺ καὶ δτι δὲ συμδιάγει τίποτα τὸ περίεργο. Θυμάται πῶς αἰσθανόταν ἢ ἴδια δταν ἡταν στὴν ἥλικια του.

‘Απὸ τὰ παραπάνω θὰ ἡταν δύσκολο γὰ διαβλέψει κανεὶς γιατὶ θὰ μποροῦσε γὰ ἀρχίσει γὰ θεωρεῖται δ Νταίηδοιντ σὰν πιθανὸς σχιζοφρενῆς. ‘Η «σχιζοφρένεια» μπορεῖ γὰ ύποδοηθθεῖ στὴν ἐμφάνισή της περισσότερο ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο παρουσιάζεται τὸ «ἱστορικὸ» καθὼς καὶ ἀπὸ μιὰ ἐπιδέξια χρησιμοποίηση τῆς κατάλληλης ψυχιατρικῆς γλώσσας τῶν σχιζοφρενῶν. Μέσα στὴν τάξη τὸ παιδί ἡταν ἔκγευρισμένο, ἀφηρημένο καὶ ἀνήσυχο (ὅρος μὲ τοὺς ὅποιους χαρακτηρίζεται δ «ύπομανιακός»), ἀλλὰ ἢ ίστορία τῆς μητέρας του δτι: ἡταν ἀνυπόφορος, δτι δὲν μποροῦσε γὰ τοῦ κάνει: τίποτε ἀξίζει γὰ χαρακτηρίστει σὰν «ἀρνητισμός». Δὲ μιλοῦσε στὸν ψυχίατρο («ἀλαλία»), ἡταν χαρούμενος δταν δλοι: ἡταν πολὺ στενοχωρημένοι («ἀπρόσφορο συναίσθημα»): αὐτοὶ οἱ δροὶ ἀναφέρονται περισσότερο σὲ σχιζοφρενεῖς. Πρόκειται ἔδω γιὰ ἔνα σοβαροφανὲς παιχνίδι. Μιὰ τέτοια διαφορετικὴ διάγνωση ποὺ ἀφορᾶ τὸν Νταίηδοιντ ἀποτελεῖ μιὰ πολύπλοκη παρέκκλιση ἀπὸ τὸ οὖσιῶδες θέμα: τὴ διάγνωση (στὴν κυριολεξίᾳ διόραση) τὴς κοινωγυικῆς κατάστασης.

Μπορούμε νὰ διαβλέψουμε σ' αὐτὴν τὴν οἰκογένεια ἔνα δράμα ποὺ διαιωνίζεται ἐπὶ τρεῖς γενεὲς — οἱ ἡθοποιοὶ εἶναι δύο γυναῖκες κι ἔνας ἄντρας: πρῶτο ἡ μητέρα, ἡ κόρη κι ὁ πατέρας, δεύτερο ἡ μητέρα, ἡ κόρη, κι ὁ γιὸς τῆς κόρης. Ὁ πατέρας τῆς κόρης πεθαίγει — ἡ κόρη κάγει ἔνα γιὸν γιὰ καὶ ἀντικαταστήσει τὸν πατέρα της. Τὸ ἔργο εἶναι ἡ οὐσία. Οἱ ἡθοποιοὶ ἔρχονται καὶ φεύγουν. Καθὼς πεθαίγουν γεννιοῦνται ἄλλοι. Τὸ νεογέννητο ἀναλαμβάνει τὸ ρόλο ποὺ ἀφησε αὐτὸς ποὺ πέθανε πρόσφατα. Τὸ σύστημα διαιωνίζεται ἐπὶ γενεές, οἱ νέοι μυοῦνται στοὺς ρόλους ποὺ ἔπαιξαν κάποτε οἱ γενροί. Κι ἔτσι τὸ δράμα συγχίζεται. Ἡ δραματικὴ δομὴ παραμένει, ὑφίσταται μετασχηματισμοὺς ποὺ τοὺς γόμους τους δὲν τοὺς ἔχουμε διαμορφώσει καὶ ποὺ τὴν ὑπαρξὴν τους μόλις τώρα ἀρχίζουμε νὰ διερευνοῦμε σὲ δάθος.

Ο Νταΐηδιντ παίζει τὸ ρόλο ποὺ κάποτε ἔπαιξε ὁ παπούς του. Τί θὰ συμβεῖ δταν παντρευτεῖ; Θὰ παντρευτεῖ τὴ γιαγιά του, θὰ ἀναπαράγει τὴ μητέρα του στὴν κόρη του, ποὺ μὲ τὴ σειρὰ τῆς θὰ παντρευτεῖ τὸν πατέρα του καὶ θὰ ἀναπαράγει τὸν ἕδιο στὸν ἐγγονό του; Ποιός ήταν ὁ παπούς του; Ὁ παπούς του ἀναπαράγει τὸν ἐγγονό του μέσα στὸν ἕδιο; Τὸ νὰ μιλᾶμε μὲ δρους ταυτίσεων εἶναι παραπλανητικό. Γιὰ συντομία λέμε δτι ὁ β παίζει τὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξε κάποτε ὁ α' ὁ ἐγγονὸς παίζει τὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξε ὁ παπούς του. Οἱ ἡθοποιοὶ δὲν εἶναι ποτὲ οἱ ρόλοι ποὺ παίζουν (σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση), ἀκόμη κι ἀν οἱ ἕδιοι ἔνδέχεται νὰ «ταυτίζονται» συγκεχυμένα μὲ τοὺς ρόλους τους. Ὁλα τὰ παραπάνω, ποὺ σᾶς τὰ παρουσιάζω μὲ μιὰ πολὺ σχηματικὴ ἀφρογμένη λιορφή, διασιζονται σ' ἔναν τύπο καθημερινῶν δεδομένων ποὺ προσφέρονται σὲ δποιογδήποτε κοινωνικὸ λειτουργὸ καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους. Βασίζονται στὶς πραγματικὲς συνεισφορὲς που ἔγιναν ἀνοχτὰ ἀπὸ ἀνθρώπους γιὰ ἀνθρώπους. Μποροῦν νὰ καταγράφονται σὲ μαγνητοαινία, νὰ ἀναπαραχθοῦν καὶ νὰ μελετηθοῦν ἐντελῶς ἀντικειμενικά.

Ἐνας πολὺ σημαντικὸς τομέας τῆς μελέτης τῶν κοινωνικῶν καταστάσεων εἶναι δλα δσα ὑπάρχουν πέρα ἀπὸ τὶς λέξεις: δ τρὸ ποιὸς μὲ τὸν δποτο λέγονται οἱ λέξεις (παραγλωσσολογία), οἱ κινήσεις τῶν ἀτόμων (κινησιολογία). Αὐτὰ τὰ δεδομένα εἶναι ἔξι-

σου άντικειμενικά διλλά πρός τὸ παρόν δὲν είγαι τόσο εύκολο νὰ διαπαραχθοῦν μὲ λόγια. Γιαυτὸ τὰ παρέλειψα. Τίποτα δμως ἀπ' αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει άντιληπτὸ ἀν μελετήσει κανεὶς τὴν κατάσταση μὲ ἀποσπασματικὸ τρόπο.

"Η περίπτωση είγαι τυπικὴ — ἔνας ψυχίατρος εἶχε δεῖ τὸ ἀγόρι, χωρὶς δμως νὰ τὸ ἔχει δεῖ κανεὶς διλλος ἀπὸ τὴν οἰκογένεια. Ἡ κοινωνικὴ λειτουργὸς ψυχίατρικῆς εἶχε δεῖ τὴν μητέρα διλλὰ δχι τὸ παιδὶ οὔτε καὶ κανένα διλλον. Αὐτὴ καὶ ὁ ψυχίατρος συγαντήθηκαν σὲ μιὰ σύσκεψη ποὺ ἀφοροῦσε τὴν περίπτωση τοῦ ἀσθενῆ. Κανεὶς δὲν εἶχε δεῖ δποιογδήποτε διλλο καὶ δὲν εἶχε κοιτάξει τὸ σκηνικό: κανεὶς δὲν εἶχε δεῖ τὸ σπίτι τοῦ Νταίηδιντ, τὸ σχολεῖο του, τοὺς δρόμους δπου ἔπαιζε, ἢ μᾶλλον, δούλευε. Κανεὶς δὲν ἀγέπλασε τὴν κατάσταση. "Αν δὲν ἔχουμε ἀποκοιμηθεῖ ἀπὸ τὴν συγήθεια τοῦ νὰ θεωροῦμε κάτι τέτοιο σὰ μιὰ φυσιολογικὴ πρακτικὴ, τότε δὲν είναι αὐτὴ μιὰ ἀλλόκοτη μέθοδος γιὰ νὰ προχωρήσουμε; "Αν κάποιος πάρει π.χ. μιὰ «σύσταση» ἀπὸ μιὰ διμάδα χόκευ γιατὶ ὁ ἀριστερὸς μπάκ δὲν παιζει καλά, τότε δὲ θὰ ἐπρέπε νὰ σκεφτεῖ μόνο πῶς νὰ κάνει τὸν ἀριστερὸ μπάκ νὰ τὸν ἐπισκεφτεῖ στὸ γραφεῖο του, νὰ πάρει τὸ ιστορικὸ του καὶ νὰ τοῦ δώσει ἔνα τέστ Rorschach. Ἐλπίζω τουλάχιστον δτι δὲ θὰ τὸ κάνει. Θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ πάει νὰ δεῖ πῶς παιζει χόκευ ἢ διμάδα. Καὶ είναι βέβαιο δτι δὲ θὰ κατέληγε πουθενὰ ἀν δὲν εἶχε ίδεα γιὰ τὸ πῶς παιζεται τὸ χόκευ καὶ τι εἴδους παιχνίδια μποροῦν νὰ παιχτοῦν μέσα ἀπὸ τὰ παιχνίδια μὲ ἀφορμὴ τὸ χόκευ.

Στὸ είδος τῆς δουλιᾶς μας κανεὶς δὲν ξέρει ἐκ τῶν προτέρων ποιά είναι ἡ κατάσταση. Θὰ πρέπει νὰ τὴν ἀνακαλύψει. "Οταν ἔνα στοιχεῖο τῆς κατάστασης είγαι μιὰ ιστορία ποὺ τὴ διηγοῦνται: μερικὰ ἀτομα ἀναμειγμένα στὴν κατάσταση ἢ ν α φορικὰ μὲ τὴν κατάσταση, καὶ ποὺ ἔχει σκοπὸ νὰ ἀποδεῖξει δτι «κάτι δὲν πάει καλά» μὲ κάποιον ποὺ δρίσκεται κι αὐτὸς ἢ ν αμειγμένος στὴν κατάσταση, τότε ἔχουμε ἥδη μιὰ πολύπλοκη κατάσταση ποὺ ἀξίζει νὰ ἐρευνηθεῖ προσεκτικά. Μπορεῖ νὰ ἔχουν δίκιο. Κάποιος μπορεῖ νὰ πάσχει ἀπὸ πνευμονία, ὅγκο στὸν ἔγκεφαλο, ἐπιληψία κλπ. "Ομως ἡ διάγνωση καὶ ἡ θεραπεία μιᾶς τέτοιας κατάστασης είγαι ἔργο τοῦ γιατροῦ. Μπορεῖ νὰ ἔχει κάνει λάθος. Πολλοὶ ψυχίατροι παραμένουν ἔξαιρετικὰ ἀφελεῖς ἢ πό

κοινωνική ἀποφη. Οἱ περισσότεροι δὲν ἔχουν δεῖ ποτὲ μαζὶ ὀλό-  
χληρη τὴν οἰκογένεια καὶ δταν ἀκόμη τὴ δοῦν, τὸ ιατροκλινικό  
τοὺς μοντέλο τοὺς δυσκολεύει στὴν κατανόηση τῆς κατάστασης,  
πολὺ περισσότερο παρὰ τὸν εὔφυη μέσο ἄγθρωπο. "Οταν δλα τὰ  
ἄτομα ποὺ εἶναι ἀναμειγμένα σὲ μιὰ κατάσταση ἀρχίζουν νὰ τὴν  
προσδιορίζουν μὲ τὸν ἔξῆς τρόπο:

Τὸ τὶ συμβαίνει μὲ δλούς ἐμάς εἶναι συγδεμένο μὲ τὸ γεγονός δτι ἔχουμε γὰ διτιμετωπίσουμε τὸ τί συμ-  
βαίνει μ' αὐτὸν (ἢ μ' αὐτήν), πρέπει πρῶτα ἀπ' δλα γὰ ἀπο-  
μογώσουμε αὐτὸν τὸν ἐλιγμὸ μέσα σὲ ἀγκύλες, μέσα σα στὴν κατά-  
σταση δπως ἐμεῖς τὴ διέπουμε. Τὸ κατὰ πόσο ὑπῆρχε  
διδήποτε στραβὸ μὲ τὸν ἐπιλεγμένο ἀποδιοπομπαῖο τράγο δὲν ἔχει  
σημασία, θὰ ὑπάρξει ὅμιας σύντομα ἀν συνεχιστεῖ αὐτῇ ἢ διαδικα-  
σία. Πρόκειται ἐδῶ γιὰ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ παλιές γνωστὲς κοινω-  
νικὲς διαδικασίες. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ἢ ἀναφορά μου  
ἔλεγε δτι ἔως ἐκείνη τὴ στιγμὴ δὲν ὑπῆρχε τίποτε τὸ σοῦδαρὸ μὲ  
τὸ ἀγόρι, ἀλλὰ δτι σύντομα θὰ δημιουργόταν (κακὴ πρόγνωση),  
ἀν δλοις συγέχιζαν νὰ τοῦ συμπεριφέρονται δπως τοῦ συμπεριφε-  
ρόντουσαν θὰ γιγάνταν «σχιζοφρενῆς» μέσα σὲ ἔξη μῆνες. Πρότει-  
να δτι δὲ θὰ ἐπρεπε γὰ δεῖ κανεῖς τὸ παιδὶ ἀν τὸ ἴδιο δὲν  
ἡθελε, ἀλλὰ δτι θὰ ἐπρεπε κάποιος νὰ ἔχει θεραπευτικὲς συγεντεύ-  
ξεις μὲ τὴν Κα Κλάρκ καὶ τὴ μητέρα της.

"Η κατάσταση αὐτῇ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς ποὺ ἔχουν τὸ  
ἔξῆς χαρακτηριστικό: κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς ποὺ εἴ-  
ναι ἀγαμεὶς γμένοι στὴν κατάσταση δὲν  
ἔρει ποιά εἴγα: ἢ κατάσταση. "Αν ἐμπλα-  
κοῦμε σὲ μιὰ τέτοια κατάσταση γιὰ λίγο, δς ποῦμε γιὰ 90 λεπτά,  
νιώθουμε δλο καὶ πιὸ χαμένοι, μπερδεμένοι, ἀποπροσανατολισμέ-  
νοι. Οἱ ἄγθρωποι μιλᾶνε σὰ γὰ ξέρουνε τὶ συγέβαινε, δὲν ἔχουν  
ὅμιας ἰδέα — δπως δὲν ἔχουμε κι ἐμεῖς. "Ενεργοῦν σὰ νὰ κατα-  
λάβαιναν δ ἔνας τὸν ἄλλο, δταν κανεῖς τους δὲν καταλαβαίνει. "Ο-  
λες οἱ καταστάσεις δὲ μοιάζουν μ' αὐτήν ἀν καὶ αὐτῇ ἢ κατάστα-  
ση ἀγήκει σὲ μιὰ σημαντικὴ κατηγορία. Τὸ παράδειγμα ποὺ μό-  
λις ἔδωσα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰ μιὰ ὑποκατηγορία αὐτῆς τῆς  
κατηγορίας· δταν μιὰ κατάσταση παρουσιάζεται σὰ μὴ - κατά-  
σταση.

Σκεφτεῖτε τὴν ἀκόλουθη κατάσταση:

Δύο γονεῖς ἀνήσυχοι γιὰ τὴν 16χρονη κόρη τους γιατὶ νομίζουν δτὶ ἔχει ἀρχίσει νὰ παίρνει ναρκωτικά, γιατὶ ἔχει κακές παρέες, γιατὶ δὲν τοὺς μιλάει. Ζητᾶνε τὴ συμβουλή μιᾶς κλινικῆς. Μία κοινωνικὴ λειτουργὸς τῆς κλινικῆς ζητάει τὸ ιστορικὸ ἀπὸ τοὺς γονεῖς. Συμβουλεύεται τὸν ψυχίατρο. Βάσει τοῦ ιστορικοῦ ποὺ ἔχει πάρει ἀπὸ τοὺς γονεῖς, δρίζεται μιὰ συνάντηση μὲ τὴν κοπέλα γιὰ νὰ δεῖ τὸν ψυχίατρο. Δὲν πηγαίνει. Τῆς δρίζουν ἄλλο ἔγα. Ἐμφανίζεται μία ὥρα ἀργότερα. Ὁ ψυχίατρος ἀνακαλύπτει δτὶ δ τρόπος μὲ τὸν δποτὸ ἐπικοινωνεῖ μαζὶ του εἶναι ἐλαττωματικός. Κανογίζει νὰ δεῖ τοὺς γονεῖς μαζὶ. Τοὺς λέει δτὶ εἰχε ἔνα συμβούλιο μὲ τὴ συγάδελφό του, κοινωνικὴ λειτουργὸ ψυχιατρικῆς, δτὶ ἐκείνος εἶδε τὴν κοπέλα καὶ ἡ γνώμη του εἶναι δτὶ εἶναι σοβαρὰ ἄρρωστη: Ὅπαρχει πιθανότητα νὰ ἔξελιχθεῖ σὲ ψυχωτικὴ σὲ ἔξη μῆνες ἔκτος ἂν κόψει τὰ ναρκωτικά: δὲν ἔχει ἐπιγνωση τοῦ κακοῦ ποὺ κάνει στὸν ἑαυτό της. Ἡ σύσταση ποὺ ἔχει νὰ κάνει εἶναι (ἐφόσον τῆς λείπει ἡ ἐπιγνωση, δὲν ἔχει διάθεση συνεργασίας καὶ ἐπιθυμία νὰ ἐγκαταλείψει τὰ ναρκωτικά, νὰ ὑποβληθεῖ σὲ ψυχοθεραπεία ἡ νὰ σταματήσει τὶς κακές παρέες) νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὶς ισχύουσες ἀρχές νὰ τὴν πᾶνε σὲ δικαστήριο ἀνηλίκων μὲ τὴν αἰτιολογία δτὶ ἔχει ἔεφύγει ἀπὸ τὴ φροντίδα, τὴν προστασία καὶ τὸν ἔλεγχό τους. Ὁ ψυχίατρος δὲν ἔχει δεῖ τοὺς γονεῖς μαζὶ μὲ τὴν κοπέλα. Αὐτὴ ἡ τελευταία δὲν εἶχε κάνει μάθει δτὶ οἱ γονεῖς πῆγαν στὴν κλινικὴ μέχρι τὴ στιγμὴ ποὺ ἔλαβε ἔνα γράμμα ἀπὸ τὸν ψυχίατρο ποὺ τῆς «δρίζε» μιὰ συνάντηση. Ἡ κοινωνικὴ λειτουργὸς ψυχιατρικῆς δὲν ἔχει δεῖ τὴν κοπέλα. Κανεὶς δὲν ἔχει δεῖ δλόκληρη τὴν οἰκογένεια μαζὶ. Κανεὶς δὲ διανοήθηκε ποτὲ νὰ μιλήσει στὸ φίλο της ποὺ περνάει συχνὰ ἀπὸ τὸ σπίτι. Δὲ θὰ ήταν πιὸ πολιτισμένο νὰ συζητήσουμε τὸ θέμα μὲ δλους τοὺς ἐνδιαφερόμενους, συμπεριλαμβανόμενου καὶ τοῦ φίλου της, πρὶν ἀρχίσουμε νὰ ὑποδάλλουμε δποιονδήποτε σὲ ψυχοθεραπεία (ποὺ ὑπὸ δρισμένες συγθῆκες εἶναι μιὰ μορφὴ θίας, ἀπλῶς, λίγο πιὸ λεπτὴ ἀπὸ τὸ νὰ καλέσουμε τὴν ἀστυνομία). Δὲν μπορῶ νὰ δώσω λεπτομέρειες γι' αὐτὴ τὴν κατάσταση, ἀπλῶς μπορῶ νὰ πῶ δτὶ δταν τελικὰ ἐρευνήθηκε σὰν κατάσταση, ἀνακαλύψαμε δτὶ τὸ «πραγματικό» θέμα ἐντοπιζόταν ἀνάμεσα στὸν πα-

τέρα τῆς κοπέλας καὶ τὸ φίλο της. Καὶ οἱ δυό τους «κάπνιζαν» κατατί λιγότερο ἀπὸ τὸ μέσο δρο τοῦ σχολείου. Στὴν πραγματικότητα ήταν «συντηρητικοί» γιὰ τὴν ηλικία τους: δεχόντουσαν τὴν κατάστασή τους σὰ δεδομένο, ἀδιαιρετέρητα δπως ἀκριβῶς ἔκαναν καὶ οἱ γονεῖς τους γιὰ ἄλλα θέματα, στὴν ἐποχή τους.

## Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΠΟΚΑΛΥΦΘΕΙ

Κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ εἶγαι ἀναμειγμένοι στὴν κατάσταση δὲν μπορεῖ νὰ ξέρει ποιά εἶναι ἡ κατάσταση. Δὲν μποροῦμε ποτὲ νὰ ὑποθέτουμε ποιά εἶναι ἡ πρόταση τῶν ἀνθρωπών των ἀνθρωπών της περιτίνος πρόκειται. Τὸ συμπέρασμα ποὺ δηγαίνει εἶγαι: ἡ κατάσταση πρέπει νὰ ἀποκαλυφθεῖ. "Ισως νομίζετε δτι αὐτὴ ἡ πρόταση εἶναι κοινότυπη, σκεφτεῖτε δικιας τὶς συνέπειες. Οἱ ιστορίες ποὺ λένε οἱ ἀνθρωποι (στὴ λέξη «ἀνθρωπος» συμπεριλαμβάνονται δλοι: οἱ ἀνθρωποι, οἱ γονεῖς, τὰ παιδιά, οἱ συνάδελφοι κοινωνικοὶ λειτουργοί, οἱ ψυχίατροι, ἔμετς οἱ ἰδιοί), δὲ λέγε ἀπλὰ καὶ χωρὶς διφορούμενα ποιά εἶγαι ἡ κατάσταση. Αὐτὲς οἱ ιστορίες ἀποτελοῦν μέρος τῆς κατάστασης. Δὲν ὑπάρχει κανεὶς αριοὶ λόγος γιὰ «πιστέψουμε» μιὰ ιστορία ἐπειδὴ μᾶς τὴ λέει κάποιος, δπως δὲν ὑπάρχει πάλι κανένας αριοὶ λόγος νὰ τὴν ἀμφισσητήσουμε. Μπορεῖ νὰ ἔχει κάποιος σαφὴ λόγο νὰ δεῖξει ἐμπιστοσύνη σὲ δρισμένες ιστορίες ἀτόμων, ἀφοῦ πρῶτα τὶς θέσει σὲ δοκιμασία. Οἱ ιστορίες ποὺ μᾶς διηγοῦνται καὶ διηγούμαστε ἀποτελοῦν πάντα σημαντικὰ μέρη τῆς κατάστασης ποὺ πρέπει νὰ ἀποκαλυφθεῖ ἀν καὶ ἡ ἀληθινή τους ἀξία εἶναι συχνὰ ἀμελητέα.

Σ' αὐτὸ συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ ιστορίες ποὺ διηγοῦνται οἱ ἐπαγγελματίες ποὺ παίρνουν «τὰ ιστορικά». Φανταστεῖτε ποιό θά μποροῦσε νὰ εἶναι ἔνα ψυχίατρικὸ «ιστορικό» του Χριστοῦ. Είνα: ἀφελὲς νὰ νομίζει κανεὶς δτι ἀποκάλυψε μιὰ κατάσταση μὲ τὸ νὰ πάρει τὸ «ιστορικό» ἀπὸ τὸν ἔνα η καὶ τοὺς δύο ἐνδιαφερόμενους. "Ενα τέτοιο δμως «ιστορικό» τῆς κατάστασης εἶναι ἐνα δεῖγμα της. Αὐτὸ ποὺ κάνει δταν πάρει «τὸ ιστορικό» δὲν εἶγαι: πρωταρχικὰ η ἀποκάλυψη τῆς ιστορίας. Ξεσκεπά-

ζει μιὰ ιστορία, δηλαδή τὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο ἔνα ἄτομο προσδιορίζει τὴν κατάστασην αὐτὸς δ τρόπος προσδιορισμοῦ τῆς μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ ἔνα σημαντικὸ μέρος τῆς κατάστασης ποὺ προσπαθοῦμε ἐμεῖς νὰ ἀποκαλύψουμε. Ἀλλὰ οὔτε καὶ οἱ ἡμεροιγγίες δημιουργοῦνται τὸ ιστορικό. Οἱ ἡμερομηνίες εἶναι ἀσυνεγείς δεῖκτες ποὺ η ιστορία ἔχει ἀφήσει πίσω της: οἱ ἡμερομηνίες δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴν ιστορία. Κατὰ τὴν ἀρχικὴν μᾶς ἐπέμβασην, μπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ ἐποικοδομητικὸ νὰ ἀκοῦμε τὶς ιστορίες ποὺ μᾶς διηγοῦνται οἱ ἄνθρωποι. Λίγοι ψυχίατροι εἶναι εἰδικοί στὸ νὰ ξεδιαλύνουν αὐτὲς τὶς ιστορίες, εἶναι εἰδικοί στὸ νὰ ἔρμηνεύουν τὶς καταστάσεις σύμφωνα μὲ δρισμένους τυποποιημένους ψυχίατρικούς μύθους.

“Ολοι ἔχουν τὴ δικιά τους ιστορία ποὺ ἀφορᾶ τὸ τί συμβαίνει καὶ γιατί συμβαίνει. Συχνὰ συμφωνοῦν — καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανο οἱ ιστορίες αὐτὲς νὰ εἶναι ἀληθινὲς γι’ αὐτὸ τὸ λόγο. Δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀναγκαῖα ἡ συνεχῆς σχέση μεταξὺ αὐτοῦ ποὺ κάνουν τὰ ἄτομα, αὐτοῦ ποὺ γομίζουν ὅτι κάνουν καὶ αὐτοῦ ποὺ λένε ὅτι εἶναι ἢ ὅτι ἔχουν κάνει.

“Οταν μιὰ κατάσταση ἔχει «καταρρεύσει» στὸ βαθὺδ ποὺ νὰ ὑπεισέρχεται ἔνας ἔξωτερικὸς παράγοντας, δχι μόνο μερικοί ἢ καὶ ὅλοι ὅσοι εἶναι ἀναμειγμένοι στὴν κατάσταση μπορεῖ νὰ μὴν καταλάβουν ποιά εἶναι ἡ κατάσταση, ἀλλὰ ἐπίσης μπορεῖ νὰ μὴν καταλαβαίνουν. Τὸ νὰ τὸ συγειδητοποιήσουν ἔνδεχεται: νὰ εἶναι πολὺ τρομακτικὸ γι’ αὐτοὺς ὅπως εἶναι ἀρκετὰ τρομακτικὰ καὶ γιὰ μᾶς, ποὺ δὲν εἴμαστε «μέσα» κατὰ τὸν ἵδιο τρόπο. “Αν μποροῦν νὰ καταλάβουν ὅτι δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν κι ἀρχίσουν νὰ τὴν καταλαβαίνουν, ἐλπίζουμε μερικὲς φορὲς ὅτι ὡς ἐκ τούτου θὰ ἔχουν μεγαλύτερη δυνατότητα νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐπαρκῶς τὴν κατάσταση μόνοι τους. Συχνὰ δμως μὲ αἰτία ποὺ συμβάλλει στὴν κατάρρευση τῆς κατάστασης, κι ἀποτελεῖ κι ἔνα ἀποτέλεσμα τῆς κατάρρευσης (ἢ τουλάχιστον ἔτσι μᾶς φαίνεται), εἶναι ὅτι ἡ κατάσταση δὲν μπορεῖ ἀπὸ μόνη της νὰ γίνει κατανοητὴ ἀπὸ δύοιαδήποτε ἄτομα ποὺ εἶναι ἀναμειγμένα σ’ αὐτῇ, ἀπ’ δύο νομίζουμε ὅτι μποροῦμε νὰ τὴν καταλάβουμε ἐμεῖς. Κάθε διατύπωση αὐτοῦ τοῦ παρακινεῖ νὰ ἀναπτύξουμε μιὰ κοι-

γνωμική θεωρία κοινωνικής ἀγγοιας και μυθοποίησης.

Ο τομέας μας, που ἀφορᾶ τὴν ἀρμοδιότητά μας νὰ διαχρίγουμε, εἶναι ἡ μελέτη και ἡ ἐπέμβαση σὲ σχετικὰ μικρὲς (μικρὸς) κοινωνικὲς σχέσεις: σὲ καμιὰ κοινωνικὴ σχέση δὲν μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι αὐτοὶ ποὺ συμμετέχουν ἔρεουν ποιά εἶναι ἡ κατάσταση μερικοὶ ἵσως νὰ τὴν ἔρεουν, μερικοὶ δχι —δὲν μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε τὸν δρισμὸ τῆς κατάστασης, δπως μᾶς τὸν δίγουν τὰ μέλη τῆς κατάστασης, σὰν τίποτε περισσότερο ἀπὸ μιὰ ιστορία ποὺ μᾶς διηγοῦνται και ποὺ ἡ ἴδια ἀποτελεῖ μέρος τῆς κατάστασης ποὺ πρόκειται νὰ ἀποκαλύψουμε.

Πρέπει νὰ ἀποκαλύψουμε ποιά εἶναι ἡ κατάσταση ἐνῷ ἐπεμβαίνουμε στὴν κατάσταση. Ἔγας τρόπος νὰ ἀποκαλύψουμε ποιά εἶναι ἡ κατάσταση (τόσο πασιφαγῆς ἀν και συχνὰ δὲν ἐφαρμόζεται) εἶναι νὰ συγκεντρωγόμαστε στὸ ἴδιο μέρος, συγχρόνως, μὲ τὸ σύνολο τῶν ἀτόμων ποὺ ἔχουμε σαφὴ ἀρχικὰ λόγο νὰ ὑποθέτουμε ὅτι ἀποτελοῦν τὰ στοιχεῖα - κλειδιά τῆς κατάστασης.

Ἀναζητοῦμε τὴν διατύπωση τῆς πιθανῆς και πιὸ κατάλληλης στρατηγικῆς τῆς ἐπέμβασης μέσα στὶς καταστάσεις. Ἡ ἔρευνα ποὺ γίνεται πάνω σὲ μιὰ περίπτωση ἀτόμου ἡ ψυχοθεραπεία μὲ ἔνα ἀτομο ἔργο μιὰ στρατηγικὴ ἐπέμβασης σ' ἐκείνη τὴν καταστάση της διοίας αὐτὸ τὸ ἀτομο ἀποτελεῖ μέλος.

Δὲν ἔχουμε καλὰ καλὰ ἀρχίσει νὰ ἀπαριθμοῦμε και νὰ ταξινομοῦμε τὶς στρατηγικὲς τῆς ἐπέμβασης, πόσο μᾶλλον νὰ νομίζουμε ποιά θὰ εἶναι αὐτὴ ποὺ μπορεῖ νὰ προσαρμοστεῖ καλύτερα και σὲ ποιές καταστάσεις. Δὲν ἔχουμε οὕτε κὰν τὴν συστηματικὴ τυπολογία τῶν καταστάσεων, πόσο μᾶλλον τὴν ταξιγόμηση τῶν τρόπων μὲ τοὺς διοίους μπορεῖ νὰ ἐπέμβει κανείς.

Γιὰ νὰ δώσουμε ἔνα παράδειγμα: οἱ καταστάσεις παρουσιάζονται σὲ μᾶς, προσδιορισμένες ἀπὸ τὰ ἀτομα ποὺ εἶναι ἀγαμειγμένα σ' αὐτές, μὲ τοὺς ἔξης τρόπους:

1. Κάτι δὲν πάει καλὰ μὲ κάποιον.

2. Δὲν ὑπάρχει τίποτα ποὺ νὰ μὴν πηγαίνει καλὰ μὲ κάποιον, ἀλλὰ και τίποτε δὲ λειτουργεῖ σωστά.

3. Κάτι δὲν πάει καλά μὲ δλους, σύμφωνα μὲ δλους τοὺς  
ἄλλους.

Σὲ ἄλλες καταστάσεις μᾶς καλοῦν ἔκει δπου τὰ ἄτομα ποὺ  
εἶγαι «μέσα» στὴν κατάσταση, γιὰ τὴν δποία υπάρχει ἐνδιαφέρον  
ἢ ἐνόχλημα, λένε:

4. Δὲν υπάρχει τίποτα ποὺ γὰ μὴν πηγαίνει καλά μὲ μᾶς ἢ  
μὲ τὴν κατάσταση. Μή μᾶς ἐνοχλεῖτε, γιατὶ ἀνακατεύεστε; "Ο-  
σον ἀφορᾶ ἐμᾶς, δλα πᾶνε καλά. Μπορεῖ διμως τὰ πράγματα γὰ  
μὴν εἶγαι τόσο ρόδινα δσον ἀφορᾶ τὴν ἀστυνομία ἢ τοὺς γείτονες.

Μὲ δάση ποιά κριτήρια καὶ ποιός εἶγαι αὐτὸς πού ἀποφασί-  
ζει ποιοῦ οἱ ἀπόψεις εἶγαι «σωστές»; Μήπως αὐτὴ ἢ ἐρώτηση εἰ-  
ναι ἀστοχη; "Αν ἔχουμε ἡδη προχωρήσει στὴν ἐπικίνδυνη ἐπι-  
χείρηση τοῦ γὰ ἐπέμβουμε κάπου, τότε ἡ κατάσταση εἶγαι διαφο-  
ρετικὴ γιὰ μᾶς, εἴτε τὰ ἄτομα τῆς κατάστασης λέγε δτι δὲν υπάρ-  
χει κάτι τὸ στραβὸ μὲ τοὺς ἵδιους ἢ μὲ τὴν κατάσταση, ἢ μὲ ἔνα  
ἢ δύο ἄτομα μέσα στὴν κατάσταση, εἴτε δὲν υπάρχει τίποτε μὲ  
δποιογδήποτε ἀπ' αὐτούς, ἀλλὰ ἢ κ α τ ἀ σ τ α σ η εἶγαι αὐτὴ ποὺ  
ἔχει τὰ χάλια της. Καὶ οὕτω καθεξῆς. Δὲν μπορῶ γὰ κάνω τίπο-  
τε παραπάνω ἐδῶ καὶ τώρα ἀπὸ τὸ γὰ θίξω τὸ βασικὸ καθῆκον τῆς  
ἀνακάλυψης ἐπαρκῶν τρόπων διατύπωσης τῶν προβλημάτων ποὺ  
ἐμπειριέχονται στὴν παραπάνω κατάσταση.

Μὲ τὸν ἵδιο τρόπο δὲν μπορῶ γὰ κάνω τίποτε παραπάνω  
ἀπὸ τὸ γὰ θίξω δλόκληρο τὸ θέμα τῶν πρακτικῶν στρατηγικῶν  
μεθόδων τῆς ἐπέμβασης ποὺ μᾶς προσφέρονται. Τὸ ἀκόλουθο πα-  
ράδειγμα δείχνει δτι υπάρχουν περισσότερες μορφές ἐπέμβασης  
ἀπ' δτι πολλοὶ ἀπὸ ἐμᾶς ἔχουμε φανταστεῖ μέχρι τώρα.

Ἡ ιστορία αὐτὴ εἶγαι τοῦ Gregory Bateson καὶ ἀφορᾶ  
μιὰ κατάσταση στὴ Χαβάη (ἀδημοσίευτη ἀκόμη). Ἡ διατύπωση  
ἀνήκει στὸν ἵδιο.

«Σὲ μιὰ οἰκογένεια μὲ δέκα παιδιὰ υπῆρχε ἔνα ἀγοράκι, τὸ  
πέμπτο ἢ ἔκτο παιδί τῆς οἰκογένειας, μὲ ἔνα ιστορικὸ νεαροῦ  
ποὺ ἔχει παρεκτραπεῖ: μπαινδόγαινε σὲ ἴδρυματα τελικὰ  
ἔπεσε στὰ χέρια ἑνὸς συγκεκριμένου ψυχιατρικοῦ πρακτορεί-

ου ποὺ ἀγαλάμβανε ἀτομικές περιπτώσεις ἀσθενῶν (τὸ "Ιδρυ-  
μα Λιλιγοκαλάνι") καὶ ποὺ οἱ ἴδιοκτῆτες του εἶγαι οἱ ἴδιοι:  
Χαβανέζοι.

Ἐκεῖ ἔχουν ἔναν ψυχίατρο ἀπὸ τὴ Δύση ποὺ ἐργάζεται μαζὶ  
τους καὶ ἔνα νεαρὸ κοινωνικὸ λειτουργὸ ποὺ ἐπισκεπτόταν  
τὴ μητέρα τοῦ ἀγοριοῦ αὐτοῦ μιὰ καὶ δι πατέρας εἶχε πεθά-  
νει. Ὁ κοινωνικὸς λειτουργὸς ἀγακάλυψε δτὶ τὸ ἱστορικὸ εἰ-  
χε σχέση μὲ μιὰ ἀθετημένη ὑπόσχεση τῆς μητέρας. Ὅταν τὸ  
ἔμαθε θέλησε νὰ ἐγκαταλείψει ἀμέσως τὴν ὑπόθεση. Οἱ πα-  
ραισθησιακοὶ σχιζοφρενεῖς ἀποτελοῦν μιὰ περίπτωση καὶ δ  
καθένας ἔρει δτὶ αὐτὴ ἀνήκει στὸ χῶρο τῆς ψυχίατρικῆς,  
ὅταν διμως ἔχεις νὰ κάνεις μὲ ἀθετημένες ὑπόσχεσεις τότε ἡ  
ὑπόθεση ἀλλάζει.... Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἀγοριοῦ φαινόταν δτὶ  
ἡταν «ψυχίατρική», ἀλλὰ ἡ ἀθετημένη ὑπόσχεση κάτι τὸ δια-  
φορετικό. Στὴ Χαβάνη ἀσχολεῖται κανεὶς μὲ ἀθετημέ-  
νες ὑπόσχεσεις παιργοντας τελετουργικές προφυλάξεις.  
Μπορεῖ νὰ ξεσπάσει πάνω του κάτι, γιατὶ κάθε ὑπό-  
σχεση ἐμπειρίχει καὶ μιὰ κατάρα. Δὲ γίνεται νὰ πείσεις ἔνα  
Χαβανέζο νὰ ἔρθει νὰ δουλέψει στὸν κῆπο σου τὰ Σάδδατα  
ἀκριβῶς γι' αὐτὸ τὸ λόγο, καὶ στὴ Χαβάνη τὰ παλιὰ χρόνια  
οἱ ἄνθρωποι δὲ δεσμευόντουσαν μὲ ὑπόσχεσεις. Παρόλα αὐ-  
τά, ἡ μητέρα εἶχε δώσει μιὰ ὑπόσχεση στὴ μητέρα της, δη-  
λαδὴ στὴ γιαγιά τοῦ ἀσθενῆ, δτὶ δὲ θὰ παντρεύταν ποτὲ ἔνα  
χωρισμένο ἄντρα — ἡ γιαγιά εἶχε παντρευτεῖ ἔναν ποὺ ἀπο-  
δείχτηκε σκάρτος καὶ ἀνάγκασε τὴν κόρη της νὰ τῆς ὑπο-  
σχεθεῖ νὰ μὴν παντρευτεῖ ἔναν τέτοιο. Ἡ γιαγιά πέθανε —  
ἡ μητέρα παντρεύτηκε ἔνα χωρισμένο, ἔκανε δέκα παιδιὰ  
καὶ τὸ μεσαίο ἡταν τώρα δ ἀσθενῆς».

Εἶναι ἔνδιαφέρον, λέει δ Bateson, τὸ δτὶ γενικὰ αὐτὴ ἡ δια-  
λυμένη κουλτούρα διατηρεῖ στὴ μνήμη της τί εἶγαι βλαβερὸ καὶ  
πῶς μπορεῖ νὰ σοῦ δημιουργήθει ἔνα πρόδηλημα θρησκευτικοῦ καὶ  
ὑπερφυσικοῦ τύπου, χωρὶς διμως νὰ μπορέσει νὰ συγκρατήσει στὸ  
μνημονικό της τὴ φύση τῶν παλιῶν πολιτιστικῶν θεραπειῶν. Ἡ-  
σιως νὰ ἔχουμε «ξεπεράσει» αὐτὴ τὴν κατάσταση. Δὲν εἴμαστε σὲ  
θέση πιὰ οὔτε κάν νὰ «διαγγώσουμε» ποιό εἶγαι τὸ πρόδηλημα.

«Στή Χαδάη τὰ παλιὰ χρόνια, δ σωστὸς τρόπος δράσης σὲ περιπτώσεις σὰν τὴν παραπάνω ήταν νὰ δημιουργηθεῖ ἔγα «*Ηο’ο Pono Pono*». Πρόκειται γιὰ μιὰ συγχέντρωση διάλογη-ρης τῆς οἰκογένειας, ποὺ ἐνδέχεται νὰ συμπεριλαμβάνει ἀρκετά νοικοκυριά ἀπὸ παντρεμένα ἀμφιθαλῆ ἀδέρφια καὶ ἀπογόνους. Σ’ αὐτὴ τῇ συγάντηση ζητᾶνε ἀπὸ κάθε μέλος νὰ πεῖ διιδήποτε ἔχει ἐναντίον διοιουδήποτε ἄλλου μέλους τῆς διμάδας. Ἀφοῦ πεῖ ὅλα τὰ παράπονα ποὺ μπορεῖ νὰ σκεφτεῖ ἐναντίον τῶν μελῶν τῆς διμάδας, δ ἐπικεφαλῆς τῆς συγάντησης (ποὺ εἶναι συγήθως παπάς η δ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογένειας) τὸν ρωτάει: «Ἀποδεσμεύεσαι ἀπ’ αὐτόν;».

Καὶ ἔκεινος πρέπει νὰ ἀπαντήσει: «Ναι». Ὁπότε τοῦ τίθεται τὸ ἔρωτημα: «Ποιός σὲ ἀποδεσμεύει;» — κι αὐτὸς γιατὶ η δέσμευση εἶναι ἀμοιβαία.

«Ἡ σωστὴ ἀπάντηση εἶναι “δ Θεός”».

«Αὐτὸς λέει δ Bateson «ἐνδέχεται νὰ εἶναι μία προσθήκη στὸ τελετουργικὸ ποὺ ἔγινε μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπαφὴν μὲ τοὺς ιεραπόστολους».

«Εἶναι φανερὸ δτὶ δὲν μποροῦμε νὰ ἀρχίσουμε τὴν ἐρχόμενη Τρίτη συγχεντρώγοντας εἴκοσι η τριάντα ἀτομα, νὰ τὰ κάνουμε νὰ ἐννοήσουν αὐτὸ ποὺ λένε δταυ τὰ ρωτᾶμε, δπότε κι αὐτὰ πρέπει νὰ ἀπαντήσουν ἐννοώντας τα. Γι’ αὐτὸ λοιπὸν τὸ λόγο πρέπει νὰ ἀφιερώσεις ἔξη μῆνες ἕως τρία χρόνια δουλιᾶς μὲ κάθε μέλος αὐτοῦ τοῦ δίκτυου μέχρι νὰ φτάσουν στὸ σημεῖο νὰ ἔρθουν δλοι σ’ αὐτὴ τῇ συγάντηση καὶ νὰ τὸ θελήσουν πραγματικά. Ἡ τελικὴ συγχέντρωση διάλογη-ρης τῆς διμάδας εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο μιὰ τελετουργικὴ ἐπιβεβαίωση τῶν ὅσων συγένησαν σὲ μιὰ περίοδο ἔξη μηνῶν η τριῶν - τεσσάρων χρόνων. Σ’ αὐτὴ τῇ συγχεκριμένη περίπτωση η διμάδα ἀποφάσισε νὰ προχωρήσει πρὸς τὴν κατεύθυνση ἐνδὸς «*Ηο’ο Pono Pono*» καὶ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας ἀρχισαν νὰ ἐπεξεργάζονται τὸ θέμα δ ἔνας μὲ τὸν ἄλλο γιὰ νὰ καλλιεργηθεῖ τὸ ἔδαφος.

Από τη στιγμή που ξεκίνησαν την έπεξεργασία τὸ ἀγόρι ἄρχισε νὰ συνέρχεται. Τώρα πάρα πολὺ καλά στὸ γυμνάσιο, παίρνει καλούς βαθμοὺς καὶ ἐγκατέλειψε τὰ ιδρύματα γιὰ μερικὰ χρόνια. Μετὰ ἀπὸ λίγους μῆνες ή διμάδα ἀπέκτησε αὐτὸ ποὺ ἔκεινη θεώρησε κάτι σὰν ἐκτρωματικὸ Ήο'ο Pono Pono. Δὲν μπόρεσε νὰ κάγει τοὺς πάντες νὰ μιλήσουν εἰλικρινά, ἀλλὰ βρίσκεται ἀκόμη στὸ ἐπίπεδο τῆς έπεξεργασίας καὶ ἐλπίζει νὰ ἀποκτήσει ἔνα πραγματικὸ Ήο'ο Pono Pono σὲ δύο τρία χρόνια. Πρόκειται γιὰ κάτι ποὺ εἶναι τόσο πολύπλοκο δσο δποιαδήποτε δική μας προσπάθεια, πιθανὸν πιὸ πολύπλοκο ἀπὸ δποιαδήποτε προσπάθεια εἴμαστε σὲ θέση νὰ κάγουμε<sup>2</sup>.

## ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΔΙΑΓΝΩΣΗΣ

Μερικὰ τελικὰ σχόλια ἀναφορικὰ μὲ τὶς κοινωνικὲς συνθῆκες σὲ σχέση μὲ τὸ ιατρικὸ μοντέλο. Η ιατρικὴ διάγνωση ἔχει τὴ θέση τῆς μέσα στὰ πλαίσια ἑνὸς συγδου διαδικασιῶν μέσα στὶς δποτες εἶναι ἐκπαιδευμένοι δλοι οἱ γιατροὶ καὶ ποὺ ἐπηρεάζει μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς τους δλους δσους ἔχουν ἐκπαιδευτεῖ ἀπὸ αὐτές. Βασικὰ πρόκειται γιὰ τὸ ἔξης: δταν κάποιος ἔρχεται νὰ δεῖ κάποιον ἀλλον σὰν διθενή, τότε αὐτὸς δ κάποιος ἀκούει τὸ ἐνόχλημα, κρατάει τὸ ιστορικό, κάγει μιὰ ἔξειαση, διενεργεῖ δποιεσδήποτε συμπληρωματικὲς ἔρευνες θεωρεῖ ἀπαραίτητες, καταλήγει σὲ μιὰ διάγνωση, κάγει ἀν μπορεῖ κάποια πρόγνωση καὶ μετὰ ἀπ' δλα αὐτὰ συμβουλεύει τὴ θεραπεία. Τὸ παράπονο, τὸ ιστορικό, η ἔξειαση σὺν οἱ ἔρευνες, η διάγνωση, η πρόγνωση, η θεραπεία. Η διάγνωση περιλαμβάνει τὴν αἰτιολογία, δπου η αἰτιολογία θεωρεῖται γγωστή. Συχγὰ αὐτὸ τὸ πράγμα συνεπάγεται μιὰ πρόγνωση. Σ' δλες τὶς περιπτώσεις καθορίζει τὴ θεραπεία: καμιὰ δρθιολογικὴ θεραπεία χωρὶς προηγούμενη διάγνωση: εἶναι ριψοκίνδυνο καὶ ἀνεύθυνο καὶ κάγουμε ἀπόπειρα νὰ θεραπεύσουμε

2. Η ἔργασία τοῦ Speck μὲ δίκτυα ποὺ γίνεται στὴ Φιλαδέλφεια είναι η πιὸ πολύπλοκη ποὺ γνωρίζω. Βλέπε Speck (1966).

δόπιοι ουδήποτε χωρίς νὰ ἔχουμε καταλήξει του λάχιστον σὲ μιὰ δοκιμαστική διάγνωση ποὺ ἀποτελεῖ τὴ βάση γιὰ τὴ *εργασία* καποίου.

Θεωρεῖστε αὐτὸ τὸ μοντέλο σὲ σχέση μὲ τὴ διάγνωση μας κοινωνικῆς κατάστασης. Ἀγιτιμετωπίζει κανεὶς μιὰ κατάσταση ποὺ προσδιορίζεται καταρχὴν ἀπὸ τὰ ἄτομα ποὺ εἶναι ἀναιμειγμένα σ' αὐτὴ ἡ καὶ ἀπὸ παράγοντες ἄλλων καταστάσεων. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ δρεθεῖ κάποιος μπροστά σὲ μιὰ κατάσταση, τότε ἀλληλενεργεῖ στὰ στοιχεῖα τῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπεμβαίνει ἀναγκαστικὰ μὲ τὸν ἄλφα ἡ θῆτα τρόπο. Μόλις ἐπέμβει, ἡ κατάσταση ἀλλάζει κάπως, ἔστω κι ἂν ἀλλάζει σὲ μικρὸ διαθέμα. Ἐνας γιατρὸς δὲν αἰσθάνεται συνήθως δτὶ ἐπεμβαίνει μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια στὶς διαδικασίες λόγου χάρη καρδιοαγγειακῆς βλάβης ἡ φυλατίωσης, ἀπλῶς μὲ τὸ νὰ ἀκούσει ἔνα ἐνόχλημα, νὰ πάρει τὸ ἴστορικό, νὰ κάνει μιὰ ἑξέταση. Δὲν ἔχει ἀρχίσει νὰ ἐπεμβαίνει μὲ σκοπὸ νὰ ἀλλάξει ἔως δτου ἀρχίσει τὴ θεραπεία του, ἀφοῦ ού ἔχει κάνει τὰ ἀπαραίτητα ποὺ θὰ τὸν ὁδηγήσουν στὴ διάγνωσή του. Στὴν περίπτωσή μας ἐπεμβαίνουμε καὶ ἀλλάζουμε τὴν κατάσταση μόλις γίνουμε μέτοχοί της. Μόλις ἀρχίσει ἡ ἀληλεπιδρασή μας στὴν κατάσταση ἔχουμε ἥδη κάνει τὸ πρῶτο θῆμα πρὸς τὴν καταναγκαστικὴ ἐπέμβαση. Ἐπιπλέον ἡ ἐπέμβασή μας ἀρχίζει ἥδη νὰ ἀλλάζει ἐμᾶς καὶ τὴν κατάσταση. Ἐχει ἀρχίσει μιὰ ἀμοιβαίσια σχέση. Ὁ γιατρὸς καὶ δψυχιατρὸς, ποὺ παραμένει ἰατρικὰ προσαγαπολισμένος, χρησιμοποιοῦν ἔνα μὴ ἀμοιβαῖσια στατικὸ μοντέλο: τὸ ἴστορικὸ ἔρχεται μετὰ τὸ ἐνόχλημα, ἡ ἑξέταση μετὰ τὸ ἴστορικό, μετὰ ἀπ' αὐτὸ κάνει κανεὶς μιὰ δοκιμαστικὴ ἡ ἀν εἶναι δυνατὸ προσδιοριστικὴ διάγνωση ἀπὸ ἔχει καὶ πέρα ἔρχεται ἡ «θεραπεία».

‘Η διάγνωση ἐμπεριέχει τὸ διά: γνώση διαμέσου τῆς γνώσης. ‘Η διάγνωση εἶναι κατάλληλη γιὰ κοινωνικὲς καταστάσεις ἀν τὴν ἀντιληφθεῖ κανεὶς σὰ διόραση τῆς κοινωνίας σε σκηνής σε κηνής. ‘Η διάγνωση ἀρχίζει μόδις ἀντιμετωπίσει κανεὶς μιὰ δρισμένη κατάσταση καὶ δὲν τελειώνει ποτέ. ‘Ο τρόπος μὲ τὸν δύποτο διαβλέπει κανεὶς ἀλλάζει τὴν κατάσταση. Μόδις μεταδώσουμε μὲ δύποιονδήποτε τρόπο αὐτὸ ποὺ διέπουμε ἡ νομίζουμε δτι: διέπουμε (μὲ μιὰ χειρογραφία, μὲ μιὰ χει-

ραψία, μὲν θῆχα, χαμόγελο ἢ τόνο τῆς φωνῆς μας), τότε συντελεῖται κάποια ἀλλαγή ἀκόμα καὶ στὴν πιὸ ἀκαμπτη κατάσταση.

Μπορεῖ νὰ αἰσθανόμαστε δις ἔνας τρόπος γιὰ νὰ ἀλλάξουμε πιὸ γρήγορα, πιὸ ριζικὰ καὶ μὲ περισσότερη συνέπεια μιὰ κατάσταση εἶναι νὰ πάρουμε ἔνα ἢ δύο ἀπὸ τὰ ἀτομα ποὺ δρίσκουνται «μέσα» στὴν κατάσταση, νὰ τὰ τοποθετήσουμε «ἔξω» ἀπὸ τὴν κατάσταση καὶ νὰ τὰ «ὑποδάλουμε» σὲ ἀτομικὴ ψυχο-«θεραπεία». Ἄσχολούμαστε μὲ τὴ «θεραπεία» ἐνδές παντρεμένου ζευγαριοῦ, γιὰ νὰ τοὺς κάνουμε νὰ μᾶς ποῦν πῶς βλέπουν τὴν κατάσταση καὶ γιὰ νὰ τοὺς ποῦμε τί νομίζουμε δις μποροῦμε νὰ δοῦμε, ἐλπίζοντας δις αὐτὴ ἢ ἀνταλλαγὴ θὰ τοὺς βοηθήσει στὸ νὰ ἀλλάξει τὴν κατάσταση. Εἶναι ἀπλοϊκὸ νὰ περιμένουμε δις μὲ τὸ νὰ ποῦμε στὰ ἀτομα τί νομίζουμε δις βλέπουμε πῶς κάνουν, θὰ τοὺς διευκολύνουμε στὸ νὰ μπορέσουν νὰ σταματήσουν νὰ τὸ κάνουν. "Ισως νὰ εἶναι καὶ καλύτερα ποὺ δὲν εἶναι τόσο εὔκολο.

Ἡ κοινωνικὴ διάγνωση εἶναι μιὰ διαδικασία καὶ δχι μιὰ ἀπομονωμένη στιγμή. Δὲν πρόκειται γιὰ ἔνα στοιχεῖο μέσα σ' ἔνα ταξινομημένο σύγολο προθύστερων - μεθύστερων γεγονότων μέσα στὸ χρόνο. Στὸ ιατρικὸ μοντέλο μὰ τέτοια ἑνότητα εἶναι τὸ ἵδεωδες τὸ δποτὸ προσπαθεῖ κανεὶς νὰ πλησιάσει στὴν πράξη: ἐνόχλημα, ίστορικό, ἔξέταση, διάγνωση, θεραπεία. Ἡ ἐπέμβαση σὲ κοινωνικές καταστάσεις μπορεῖ νὰ περάσει ἀπὸ διαφορετικὲς φάσεις: συμπίπτουν ἀντιστικτικά. Οἱ φάσεις δὲν μποροῦν νὰ κατατεμαχιστοῦν σὲ χρονικὲς φέτες.

"Ο,τι βλέπει κανεὶς καθὼς διερευνᾷ τὴν κατάσταση ἀλλάζει καθὼς ἀκούει τὴν ίστορία. Μέσα σ' ἔνα χρόνο ἀφοῦ γγωρίσει λίγο τὰ ἀτομα καὶ τὴν κατάστασή τους, ἢ ίστορία θὰ ἔχει ὑποστεῖ πολυάριθμους μετασχηματισμούς: συχνὰ θὰ εἶναι πολὺ πιὸ διαφορετικὴ ἀπ' αὐτὴ ποὺ ἀκουσει κανεὶς πρὶν ἔνα χρόνο: καμὶ ἐκδοχὴ δὲν εἶναι ἀναγκαστικὰ φεύτικη ἢ ἀληθινή. Εἶναι μιὰ διαφορετικὴ ίστορία ἢ ἔστω ἀκούει μιὰ διαφορετικὴ ίστορία. Καθὼς ἡ ίστορία μετασχηματίζεται μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ὑφίσταται μετασχηματισμούς καὶ δ,τι βλέπει κανεὶς. Σὲ μιὰ συγκεκριμένη στιγμὴ ἔχει τὴν τάση νὰ προσδιορίσει τὴν κατάσταση μὲ ἔνα συγκεκριμένο τρόπο· αὐτὸς ὁ προσ-

διορισμὸς μὲ τὴ σειρὰ του ἀλλάζει τὴν κατάσταση μὲ τρόπους ποὺ  
ἐνδέχεται νὰ μὴν μπορέσουμε νὰ προσδιορίσουμε ποτέ. Ὁ προσδιο-  
ρισμὸς τῆς κατάστασης κάποιου μπορεῖ νὰ δημιουργήσει διαφο-  
ρετικές ιστορίες. Τὰ ἄτομα θυμοῦνται διαφορετικὰ πράγματα, καὶ  
τὰ συναρμολογοῦν μὲ διαφορετικοὺς τρόπους. Αὐτὸς ἐπάγαπροσδιο-  
ρίζει τὴν κατάσταση δπως ἔχει ἀλλάζει ἀπὸ τὸν δρισμὸ μας, κα-  
τω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ πῶς μᾶς παρουσιάστηκε ἀρχικά. Ὁ δρισμὸς  
μας εἶναι μιὰ πράξη ἐπέμβασης ποὺ ἀλλάζει τὴν κατάσταση, ποὺ  
μ' αὐτὸς τὸν τρόπο ἀπαιτεῖ ἔνα νέο προσδιορισμὸ καὶ εἰσάγει ἔνα  
νέο παράγοντα. Ὅποιαδήποτε χρονικὴ στιγμὴ μέσα στὴ διαρκὴ  
διαδικασία τῆς διόρασης, τῆς διάγνωσης, τὸν βλέπουμε μὲ ἔνα  
συγκεκριμένο τρόπο, ποὺ μᾶς δόηγει σ' ἔνα μὴ προσδιοριστικὸ δρι-  
σμὸ ποὺ ὑπόκειται σὲ ἀγαθεώρηση κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῶν μετα-  
σχηματισμῶν ποὺ εἰσάγει αὐτὸς καθαυτὸς δ δρισμὸς, σὲ προοπτι-  
κὴ καὶ ἐκ τῶν νιστέρων. Ἀπὸ Ιατρικὴ σκοπιά, η διάγνωσή μας δὲν  
ἐπηρεάζει τὸ γεγονός δτι τὸ ἄτομο πάσχει ἀπὸ φυματίωση. Δὲν  
ἀλλάζουμε τὴν ἀρρώστια μὲ τὴ διάγνωσή μας. Δὲ μετατρέπετε  
μιὰ περίπτωση φυματίωσης σὲ μιὰ περίπτωση καρδιακῆς βλάβης  
δην τὴν δνομάσετε καρδιακὴ βλάβη. Ὕποθέστε δμως δτι η διάγνω-  
σή μας γιὰ τὴν κατάσταση εἶναι η ἔξῆς: πρόκειται γιὰ μιὰ κοι-  
νωνικὴ κρίση ποὺ δ φείλεται στὸ γεγονός δτι τὸ  
ἀγόρι αὐτὸς «πάσχει» ἀπὸ σχιζοφρένεια. Πρέπει νὰ θεραπεύσουμε  
τὴ «σχιζοφρένεια» τοῦ ἀγοριοῦ καὶ δ κοινωνικὸς λειτουργὸς πρέ-  
πει νὰ δοηθήσει τοὺς συγγενεῖς νὰ ἀνταπεξέλθουν τὴ φοβερὴ τρα-  
γῳδία τοῦ νὰ ἔχουν ἔναν ψυχασθενὴ μέσα στὴν οἰκογένεια καὶ  
οὗτω καθεξῆς. Δὲν πρόκειται ἀπλῶς γιὰ μιὰ Ιατρικὴ διάγνωση.  
Εἶναι μιὰ κοινωνικὴ συνταγὴ. Κατὰ τὴ γνώμη μου δπως ἔρετε  
πρόκειται γιὰ μιὰ τρομακτικὴ ἐρμηνεία τῆς κατάστασης. Ὅπως-  
δήποτε, εἴτε συμφωνεῖτε μαζί μου εἴτε δχι, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβο-  
λία δτι δποιαδήποτε Ιατρικὴ διάγνωση προσδιορίζει, ἀλλὰ καὶ  
ἀλλάζει τὴν κατάσταση. Αὐτὸς δ προσδιορισμὸς μπορεῖ ν' ἀποτε-  
λεῖ καὶ ἔναν «αἰτιολογικὸ παράγοντα» γιὰ τὴ δημιουργία τῆς κα-  
τάστασης ποὺ προσδιόρισε κάποιος: ἀκόμα καὶ μὲ τὴ δημιουργία  
τῆς ἀρρώστιας ἀποσκοπεῖ κανεὶς στὴ θεραπεία. Οἱ κοινωνικὲς  
καταστάσεις εἶναι τὸ πεδίο ποὺ προσφέρεται γιὰ τὴν αὐτοπλη-  
ρούμενη προφητεία. Μιὰ αὐτοπληρούμενη διάγνωση τῆς κατά-

στασης ἔχει τὴν τάση νὰ προκαλεῖ μιὰ κατάσταση δπως αὐτὴ προσδιορίστηκε.

Δὲν πρέπει νὰ είναι κανεὶς ἀφελῆς. Ποιοί είναι οἱ εἰδικοὶ γιὰ τέτοια θέματα; Πρὸς τὸ παρόν, δχι καὶ τόσοι πολλοὶ φυχίατροι. Οἱ περισσότεροι δὲν ἔχουν ἐκπαιδευτεῖ καν σύμφωνα μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Ἀπεναντίας ἔχουν ἐκπαιδευτεῖ μὲ τέτοιο τρόπῳ ὥστε νὰ γίνονται ἀκατάλληλοι γιὰ τέτοιου εἶδους καθήκοντα.

Πρέπει δλοι μας νὰ μαθαίνουμε συγεχῶς νὰ ἀποβάλλουμε πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἔχουμε μάθει δπως καὶ νὰ μάθουμε δτι πρέπει νὰ μαθαίνουμε αὐτὰ ποὺ δὲ μᾶς ἔχουν διδάξει.

Μόγο ἔτσι ἐμπλουτιζόμαστε καὶ ἐμεῖς ἀλλὰ καὶ τὸ θέμα μας.

# Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΓΥΡΩΝ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗ «ΣΧΙΖΟΦΡΕΝΕΙΑ»<sup>1</sup>

---

## I

“Οταν αναφερόμαστε στὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῆς σχιζοφρένειας θὰ ἔξυπηρετοῦσε πολὺ δὲν καταλήγαμε στὸ τι εἶναι ή σχιζοφρένεια. Μιὰ προσεκτικὴ διμος μελέτη τῶν ἐργασιῶν ποὺ παρουσιάστηκαν στὸ Συγέδριο ἀφήνει ἀμφιβολίες, ἀναφορικὰ μὲ τὸ δὲν συμφωνοῦμε γιὰ τὸ ποιὸ εἶναι αὐτὸ τὸ πράγμα τοῦ δποίου ἀναζητᾶμε τὴν καταγωγή.

Δὲν εἶμαι καθόλου ίκανοποιημένος δταν χρησιμοποιῶ τὸν δρο σχιζοφρένεια. Τὸ νὰ τὸν ἀπαλεῖψω διμως ἀπὸ τὸ λεξιλόγιο μου θὰ ἀποτελοῦσε κατὰ κάποιο τρόπο προσωπικὴ ίδιοτροπία, ἐφόσον τὸν ἔχουν στὸ στόμα τους τόσοι πολλοὶ.

Οἱ περισσότεροι, ίσως καὶ δλοι οἱ διμιλητές, φαίνονται νὰ παραδέχονται ἀπροκάλυπτα ή σιωπηλὰ αὐτὸ ποὺ ἔγῳ θεωρῶ ἀπλῶς εἰκασία: συγκεκριμένα δτι ή «σχιζοφρένεια» εἶναι μιὰ κατάσταση ποὺ βασανίζει ἀτομα ποὺ στὴ δ.άγνωση διαπιστώθηκε δτι εἶναι σχιζοφρενή. Η δποφή τους δίνει τὴν ἐντύπωση πώς γιὰ τὰ ἀτομα αὐτὰ ἔχει γίνει διάγνωση δτι εἶναι σχιζοφρενή γιὰ τὸ λόγο δτι ὑποφέρουν ἀπὸ σχιζοφρένεια. Τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῆς σχιζοφρένειας ἔγκειται λοιπὸν στὸ νὰ ἀνακαλύψουμε γιατί μερικοὶ ἀνθρωποι πάσχουν ἀπὸ αὐτὴ τὴν κατάσταση ἐνῷ ἄλλοι δχι.

Αὐτὴ ή θέση ἔνέχει πολλὲς δυσκολίες. Κατὰ πόσο κάποιος θεωρεῖ δτι αὐτὴ ή κατάσταση ἀπὸ τὴν δποία πάσχουν οἱ σχιζο-

1. 'Αναθεωρημένη ἐργασία ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ «Η Καταγωγὴ τῆς Σχιζοφρένειας: Πρακτικὰ τοῦ Πρώτου Διεθνοῦ Συνεδρίου τοῦ Ρέτσεστερ», Μάρτιος 1967, Excerpta Medica International Congress Series No 151.

φρενεῖς εἶναι δργανικῆς, κοινωνικῆς, ψυχολογικῆς, γενετικῆς, χημικο - μοριακῆς ή ψυχοδιολογικο - κοινωνικῆς φύσης, πιστεύω δτι ἀφορᾶ μιὰ σχετική γενίκευση: ἐγὼ ἀπὸ τὴν μιὰ πλευρὰ δλοι σχεδὸν συμφωνοῦν δτι ὑπάρχει κάποια παθολογική κατάσταση ποὺ λέγεται σχιζοφρένεια κι ἀπὸ τὴν ὁποία πάσχουν οἱ σχιζοφρενεῖς, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὑπάρχει μικρὸ ποσοστὸ συμφωνίας ὡς πρὸς τὸ ποιά εἶναι αὐτὴ ή κατάσταση. Κάθε νοητὸς τύπος κατάστασης, ἀπὸ τὴν κληρονομικὴ - δργανικὴ ὡς τὴν κοινωνικὴ - λειτουργικὴ, καθώς καὶ κάθε νοητὸ μεῖγμα δλῶν αὐτῶν ἀποτελεῖ μιὰ πρόταση προσδιορισμοῦ της.

Μὲ βάση τὰ παραπάνω, προτείνω νὰ κάνουμε ἔνα βῆμα πρὸς τὰ πίσω καὶ νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο: ή σχιζοφρένεια εἶναι ή δνομασία μιᾶς κατάστασης ποὺ περισσότεροι ψυχίατροι τὴν ἀποδίνουν σὲ ἀσθενεῖς τοὺς δποίους ἀποκαλοῦν σχιζοφρενεῖς. Αὐτὸς δ προσδιορισμὸς εἶναι ἔνα σύστημα ἀπόδοσης χαρακτηρισμῶν ποὺ ἔχει μιὰ μεταβλητὴ ἐσωτερικὴ συνέπεια καὶ ποὺ κατὰ κύριο λόγο εἶναι ἔξευτελιστικός. Μέσα στὴν δλοφάνερη βαθιὰ σύγχιση ἐμφανίζεται συχνά σὰν ἔνα μεῖγμα κλινικῆς - ιατρικῆς - βιολογικῆς - ψυχαναλυτικῆς ψυχιατρικῆς φρασεολογίας ποὺ συναγωνίζεται αὐτῇ τῶν σχιζοφρενῶν.

Οσοι χρησιμοποιοῦν τὸν δρό σχιζοφρένεια σὰν δνομασία γιὰ νὰ πειργράψουν τὴν παθολογική κατάσταση μερικῶν ἀτόμων, ξεπέφτουν σὲ μιὰ αὐταπόδεικτη ἔξηγηση ποὺ ἀφορᾶ τὸ γιατὶ κάνουν κάτι τέτοιο, στὴν περίπτωση ποὺ δικαιολογοῦν τὴν χρησιμοποίηση τοῦ δροῦ γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν μιὰ παθολογικὴ κατάσταση ἀπὸ τὴν δποία πάσχει δ ἀσθενής μόνο καὶ μόνο γιατὶ ὑποφέρει προφανῶς ἀπὸ κάποια παθολογικὴ κατάσταση, δποιαδήποτε κι ἣν εἶναι αὐτὴ. Η παθολογικὴ κατάσταση εἶναι μιὰ εἰκασία ή μιὰ ὑπόθεση. Πρὸς τὸ παρὸν δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰ γεγονός γιατὶ μέχρι τώρα κανεὶς δὲν τὴν ἔχει ἀποκαλύψει. Δὲν κάνω καμιὰ εἰκασία δπως δὲν κάνω καὶ καμιὰ ὑπόθεση (Δὲν μπορῶ νὰ ἀργηθῶ τὸ γεγονός, ἐφόσον μέχρι τώρα δὲν ὑπάρχει τὸ γεγονός).

Πράγμα ποὺ προτείνει τὴ διεξαγωγὴ ἐρευνῶν γιὰ τὴν καταγωγὴ τῆς σχιζοφρένειας — ἐρευνῶν ποὺ εἶναι σὰν τὸ κυνήγι

ένδει λαγοῦ ποὺ τὰ ἔχη του θρίσκονται μέσ' στὸ μυαλὸ τῶν κυνηγῶν. Κάτω ἀπὸ ποιές περιστάσεις ἐμφανίζεται ὁ χαρακτηρισμὸς σχιζοφρένεια; Γιατὶ καὶ πῶς διαιωνίζεται ἡ ἐφαρμογὴ του, ἀπὸ ποιόν σὲ ποιόν, κάτω ἀπὸ ποιές συνθῆκες;<sup>2</sup> Ποιές διαπροσωπικὲς καὶ διαδικές λειτουργίες ἔξυπηρετεῖ; Τί θὰ συγένδαινε ἂγαν ἀπορρίπταιμε αὐτὸ τὸ σύνολο χαρακτηρισμῶν;

"Ἐγας ἄλλος τύπος διάζευξης ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀνθρώπινα δυτὰ, ποὺ τὸ ἔγα εἶναι ψυχιάτρος καὶ τὸ ἄλλο ὁ ἀσθενής, ἀποτελεῖ τὸ τελικὸ γεγονός καὶ ὅχι τὴν καταγωγὴ τοῦ χαρακτηρισμοῦ σχιζοφρένεια. Σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ ἀπ' ὅτι ὑποθέτουν πολλοὶ ἀπὸ μᾶς, ἡ θεσμοποίηση αὐτοῦ τοῦ χαρακτηρισμοῦ σὲ σύνολο ὅργανωμένων τρόπων συμπεριφορᾶς ἀπὸ μέρους τῶν ψυχιάτρων, τῶν νοσοκόμων τῶν ψυχιάτρικῶν ἰδρυμάτων, τῶν κοινωνικῶν λειτουργῶν, τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας, καὶ ἄλλων προκαλεῖται (παρακινεῖ) μεγάλο μέρος τῶν συγεπέστερα προσδιορισμένων συνακόλουθων τρόπων συμπεριφορᾶς, τόσο τῆς δξείας δσο καὶ τῆς χρόνιας σχιζοφρένειας ποὺ τείνουν νὰ ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἀρχικὴ διάγνωση σὲ πολλές περιπτώσεις.<sup>3</sup>

Ἡ ἔρευνα γιὰ τὴν καταγωγὴ τῆς σχιζοφρένειας ἀπαιτεῖ νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ: νὰ δάλουμε κατὰ μέρος δλες τὶς προ-υποθέσεις καὶ νὰ σκεφτοῦμε ποιὰ εἶναι αὐτὴ ἡ ἐπεκτεινόμενη σπειροειδῆς σειρὰ πολλαπλῶν ἐγενόμενων διαζεύξεων καὶ ἀμοιβαῖα ἐκτεταμένης ἀλλοτρίωσης, σύμφωνα μὲ τὴν δποία ἔνα ἀνθρώπινο δην δάλει τελικὰ τὸ θεριμόμετρο στὸ στόμα καὶ στὸν πρωκτὸ ἐνδεις ἀλλου γιὰ νὰ συλλέξει τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ περιγράψουν τὴν ἀσυνήθιστη συμπεριφορά του. Δὲν ἀρκεῖ μιὰ δλόκηρη ζωὴ γιὰ νὰ φτάσει κανεὶς στὴν κατάσταση ποὺ περιέγραψε δ δρ Shakkow στὸ συγέδριο: Ἐγας ἀντρας ζητάει ἀπὸ ἔγαν ἀλλον νὰ ἀφαιρέσει τὸ ἔφτα ἀπὸ τὸ ἔκατο, δπότε αὐτὸς ἀπαγτάει: «Δὲν πιστεύω σὲ τίποτε ποὺ γίνεται τὰ μπρός πίσω». Λέγοντάς το αὐτό, δ δεύ-

2. Βλέπε Laing καὶ Esterson (1964).

3. Γιὰ ἔνα ιστορικὸ ὑπόθασθρο τῆς κοινωνιολογίας τῆς ἐκτροπῆς σὲ σχέση μὲ τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς ψυχασθένειας, βλέπε Scheff (1967). 'Επίσης Goffman (1961). 'Ο Foucault τοποθετεῖ τὴν ἔξελιξη τῆς ίδεας τῆς ψυχικῆς νόσου μέσα στὰ πλαίσια τῆς εὑρωπαϊκῆς κοινωνιοοικονομικῆς καὶ πολιτιστικῆς ιστορίας. 'Εκτὸς ἀπ' αὐτοὺς κι ὁ Szasz (1961) βέβαια.

τερος (ό δισθενής) έπιβεβαιώγει τὸν πρῶτο (τὸν ψυχολόγο) γιὰ τὴ διάγνωση ποὺ ἔχουν ἥδη κάγει οἱ ψυχίατροι συνάδελφοὶ του.

Μόλις τώρα ἀρχίζουμε γὰ σκαλίζουμε τὴν ἐπιφάνεια τῆς καταβολῆς τοῦ ἴδιαίτερου αὐτοῦ συστήματος χαρακτηρισμῶν μιᾶς ἀρρώστιας ποὺ ἀποδίνεται σ' ἕνα μέλος τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος. "Οχι μόνο πρέπει γὰ ἀγαρωτηθοῦμε πῶς καὶ γιατί σὲ δρισμένες κοινωνικὲς περιστάσεις εἶναι σκόπιμο, ἀκόμη καὶ φαινομενικὰ ἀγαπόφευκτο, γὰ θεωρήσουμε ἕνα μέλος τοῦ κοινωνικοῦ δικτυου σὰν ὑποκείμενο μιᾶς ἀσθένειας ποὺ λέγεται σχιζοφρένεια, ἀλλὰ ἐπιπλέον πρέπει γὰ σκεφτοῦμε καὶ τὸ ἔξῆς: μέχρι ποιό βαθμὸ μιὰ συμπεριφορὰ ποὺ ἔχει διαγνωστεῖ σὰ σχιζοφρενικὴ μπορεῖ γὰ γίνει καταληπτὴ δταν τοποθετεῖται μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀρχικῆς κοινωνικῆς κατάστασης δπου καὶ ἀνήκει;

Αὐτὸ δὲ σημαίνει πῶς ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἀτόμου γιὰ τὸ δποτο πρόκειται γὰ γίνει διάγνωση δτι ὑποφέρει ἀπὸ αὐτὴ τὴν κατάσταση δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὴν αἰτιολογία τῆς σχιζοφρένειας. Θὰ μποροῦσε γὰ πεῖ καγεὶς δτι ἡ συμπεριφορά του ἡ ἡ συμπεριφορά της, ποὺ προκαλεῖ τὸ χαρακτηρισμὸ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς αἰτιολογικούς παράγοντες ποὺ συντείνουν στὴ γένεση τῆς σχιζοφρένειας. Ἡ συμπεριφορά του εἶναι μὰ ἀπὸ τὶς «αἰτίες» τῆς «σχιζοφρένειας». Αὐτὴ δμως ἡ ἀτέλειωτη σπειροειδής σειρὰ τῆς κοινωνικῆς συγαλλαγῆς δὲν ἀρχίζει ἀλλὰ οὔτε καὶ τελειώνει ἔκει.

Ἄγαφερόμαστε στὴν ἐπόμενη κίνηση τῆς σπείρας δταν ἀγαρωτιόμαστε: μέχρι ποιό σημεῖο «προκαλεῖ» ἡ «σχιζοφρένεια» τὴ συγακόλουθη συμπεριφορά του; Ἡ δη προτιμᾶτε: μέχρι ποιό σημεῖο εἶναι ίατρογενής ἡ συμπεριφορὰ ποὺ τυπικὰ θεωρεῖται σὰν πιὸ προχωρημένη σχιζοφρένεια;

Τὸ πόθεση: αὐτὸ τὸ σύγολο προσδιορισμῶν ποὺ ἀναφέρονται σ' ἕνα ἀτόμο, κι αὐτὴ ἡ «παρακίνηση» στὸ ρόλο τοῦ σχιζοφρενῆ, παράγει ἀπὸ μόνο του κατὰ μεγάλο ποσοστὸ τὴ συμπεριφορὰ ποὺ ἔχει ταξινομηθεῖ σὰ «συμπτωματολογία» τῆς σχιζοφρένειας.

Πειραμα: Πάρτε μιὰ δμάδα φυσιολογικῶν ἀτόμων, τὴν δμάδα N (ἔχοντας σὰ δάση κοινὰ κριτήρια). Συμπεριφερθεῖτε τους σὰ γὰ ἔταν σχιζοφρενεῖς.

Πάρτε μιὰ διμάδα σχιζοφρενῶν ποὺ δρίσκονται σὲ «πρώιμο στάδιο», τὴν διμάδα X (ἔχοντας σὰ θάση κοινὰ κριτήρια).

Συμπεριφερθεῖτε τους σὰ γὰ ἡταν φυσιολογικοῖ.

**Πρόσλεψη:** Πολλὰ ἀτομα τῆς διμάδας N θὰ ἀρχίσουν νὰ ἐμφανίζουν τὰ κοινὰ κριτήρια τῆς σχιζοφρένειας.

Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀτομα τῆς διμάδας X θὰ ἀρχίσουν νὰ ἐμφανίζουν τὰ κοινὰ κριτήρια τοῦ φυσιολογικοῦ.

**Πειραμα:** Πάρτε μιὰ διμάδα σχιζοφρενῶν σὲ «πρώιμο στάδιο».

1. συμπεριφερθεῖτε τους σὰ γὰ ἡταν τρελοί,

2. συμπεριφερθεῖτε τους σὰ γὰ ἡταν ύγιεῖς.

**Πρόσλεψη:** Στὴν περίπτωση 1 ἡ συμπτωματολογία τῆς σχιζοφρένειας θὰ εἶναι πιὸ μεγεθυμένη,

στὴν περίπτωση 2 ἡ συμπτωματολογία τῆς σχιζοφρένειας θὰ ἔχει ἐλαττωθεῖ κατὰ πολύ.

Ἐγα τέτοιου εἶδους πείραμα εἶναι ἐφικτὸ καὶ ἀπ' δσο ἔρω δὲν ἔχει ξαναγίνει. Τί περίεργο.<sup>4</sup> Παρόλα αὐτά, ἀνεπίσημα οἱ «προβλέψεις» ποὺ ἀναφέρονται πιὸ πάνω εἶναι οἱ μεταβλέψεις ποὺ ἀποκόμισα ἀπὸ ἐμπειρίες μου σ' αὐτὸ τὸν τομέα τὰ τελευταῖα εἶκοσι χρόνια, ἐμπειρίες ποὺ τὶς συμμερίζονται καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Θὰ μᾶς εἶναι δύσκολο νὰ μελετήσουμε τὶς καταβολές τῆς σχιζοφρένειας, ἀν περιορίσουμε τὴν ἔρευνά μας σὲ καταστάσεις δπου δ χαρακτηρισμὸς σχιζοφρένεια καὶ δλα δσα συνεπάγεται ἔχουν ἥδη συμβεῖ.

## II

Ὑπάρχουν τουλάχιστον τρία προβλήματα κλειδιά: δειγματοληψία, περίγυρος καὶ μέθοδος. Τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ δξίζει νὰ συζητηθεῖ ξεχωριστὰ καὶ σὲ ἔκταση. Συγεχίζοντας θὰ προσπαθήσω νὰ θίξω ἀπλῶς μερικὰ θέματα στὴν προσπάθειά μου νὰ παραθέσω δρισμένες ἀπὸ τὶς κατευθύνσεις τῆς ἔρευνας ποὺ ἀκολουθήσαμε στὸ Λονδίνο. Στὸ τελευταῖο μέρος θὰ ξαναγυρίσω στὸ ἀτομο,

4. Γιὰ ἕνα παρόμοιο πείραμα, βλέπε Zarlock (1966).

χάτω δημιώς άπό τὸ φῶς τῶν μελετῶν μας γιὰ τὸν κοινωνικὸν περίγυρο καὶ θὰ προτείνω δυὸς ἀπόσπασματα θεωρίας γιὰ νὰ καταλάβουμε τί συμβαίγει.

Προσπαθήσαμε νὰ πάρουμε δείγματα συμπεριφορᾶς ἀπὸ μὲὰ μελέτη πολλαπλῶν κοινωνικῶν περίγυρων, μὲ μιὰ μέθοδο κοινωνικῆς φαινομενολογίας.

## 1. Ἐπεκτάσεις τῶν οἰκογενειακῶν μελετῶν

Προσπαθήσαμε νὰ καταλάβουμε μέχρι ποιό βαθμὸν διαχρονικής ποὺ ἔχει διαγνωστεῖ σάν τέτοιος, ἀποτελεῖ ἕνα καταληπτὸν μέρος τοῦ οἰκογενειακοῦ του περίγυρου, δημοσίας καὶ οἱ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς δημοσίους ἀποτελεῖται. Ἡ ἔμφαση δὲ δόθηκε τόσο πολὺ στὴ δημιουργία μιᾶς τυπολογίας τῶν οἰκογενειακῶν δομῶν, δοσο στὴν ἀπομυθοποίηση καταστάσεων ποὺ, ἀπ’ δὲ τι ἀνακαλύψαμε, ήταν ἔξαιρετικὰ μυθοποιημένες.<sup>5</sup> Συγχρίναμε αὐτὲς τὶς καταστάσεις μὲ τὸ τί συμβαίγει στὶς «φυσιολογικὲς» οἰκογένειες.

Ολοὶ δοσοὶ ἔχουν μελετήσει ἐπισταμένα τὶς οἰκογένειες τῶν σχιζοφρενῶν συμφωνοῦν δτὶ πολὺ μεγάλο μέρος, ἡ ἀκόμη καὶ στὸ σύνολό της, ἡ φαινομενικὴ ἀνορθολογικότητα τοῦ ἀτόμου ἀνακαλύπτει τὴν δρθολογικότητά της στὸν ἀρχικὸν οἰκογενειακὸν περίγυρο. Ἡ οἰκογένεια σὰ σύνολο ἐμφανίζεται τώρα ἀνορθολογική. Ἡ ἀνορθολογικότητα τῆς οἰκογένειας θὰ βρεῖ τὴ δικὴ της δρθολογικότητα δταν τοποθετηθεῖ στὸ δικό της περιέχον (περίγυρο), καὶ οὕτω καθεξῆς... κατὰ πάσα πιθανότητα διαμέσου μετα - μετα - μετά... περιεχόντων (περίγυρων), ἐως δτου καταλήξει κανεὶς στὸν περίγυρο δλωγ τῶν κοινωνικῶν περιεχόντων περίγυρων, στὸ Ὁλικὸν Παγκόσμιο Σύστημα (Ο.Π.Σ.). Ἐνα τέτοιο πράγμα μπορεῖ νὰ φανεῖ ἀρκετά ἀνορθολογικό, ἀλλὰ ἐγδέχεται νὰ ἀνακαλύψει τὴν δρθολογικότητά του σ’ ἕνα περαιτέρω μεταπεριέχον (μεταπερίγυρο) γιὰ τὸ δημοσίο ἔχουμε ἀπλῶς κάποια ἀδριστὴ ιδέα.

5. Βλέπε Laing καὶ Esterson (1964), Laing (1965), Esterson (1970).

"Οπως και να είγαι τὰ πράγματα, ἔχουμε προχωρήσει ως τὸ σημεῖο νὰ μελετήσουμε δχι μόγο τις ἐν διοικογενειακὲς λειτουργίες, ἀλλὰ και τις διοικογενειακὲς σχέσεις καθὼς και τὴν ἀλληλενέργεια ποὺ ξεπεργάει τὰ οἰκογενειακὰ δρια και ποὺ ἀφορᾶ τὰ ἔξωικογενειακὰ δίκτυα. 'Ο Speck στὴ Φιλαδέλφεια ἔχει προχωρήσει σ' αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴν ἐργασία πολὺ μακρύτερα ἀπὸ διποιογήποτε ἀλλον πρὸς τὸν παρὸν (ἀπ' ὅτι εἴμαι σὲ θέση νὰ ξέρω).<sup>6</sup> "Εχει ἀναφερθεῖ σὲ μιὰ ἀξιοσημείωτη περίπτωση μακροχρόνιας συμβίωσης ἀνάμεσα σὲ μητέρα και γιδ (ποὺ είγαι 20 χρόνων· ὁ πατέρας πέθανε λίγο μετὰ τὴ γέννησή του· δὲν ὑπάρχουν ἀδερφοὶ η ἀδερφές) και η μητέρα κι ὁ γιδὸς δὲν είχαν σχεδὸν καμιὰ ἐπαφὴ μὲ ἀλλους. 'Η στρατηγικὴ τοῦ Speck συγίστατο στὴν ἀνασύσταση τοῦ δίκτυου ποὺ είχε ἐγκαταλείψει η μητέρα τὰ τελευταῖα 20 χρόνια, συγκεντρώγοντας τελικὰ σὲ μιὰ συγάντηση πάνω ἀπὸ 35 ἀνθρώπους ποὺ ἀγτιπροσώπευαν στοιχεῖα ἀπὸ ἕφτὰ οἰκογένειες - πυρῆνες. Δὲν «ἔκανε ἀγωγὴ» στὸ γιδὸν η στὴ μητέρα ἀτομικὰ η σὰ δυάδα, ἀλλὰ ἀσχολήθηκε μὲ δλόκληρο τὸ δίκτυο. 'Εκτεταμένες και ἐπισταμένες μεταβολὲς παρατηρήθηκαν σ' δλόκληρο τὸ δίκτυο, ἀνάμεσα σ' αὐτὲς κι η διάλυση τῆς συμβίωσης μητέρας - γιοῦ καθὼς και οἱ δύο ἀσχολήθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ ἔπειτα ἀπὸ εἰκοσι χρόνια μὲ τις ἀμφίπλευρες σχέσεις τοῦ δίκτυου.

"Οδηγγηθήκαμε ἀκόμα και στὴ μελέτη αὐτῶν ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ δονομαστοῦν μικρο-ιστορικοὶ μετασχηματισμοὶ και ποὺ ἐπεκτάθηκαν σὲ ἀρκετὲς γενιὲς μικρῶν κοινωνικῶν δίκτυων, ιδιαίτερα σὲ οἰκογένειες. Αὐτὸ τὸ πεδίο καλύπτει μιὰ περιοχὴ ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ βιογραφία ως τὴν πλατύτερης κλίμακας ιστορία. Πρόκειται γιὰ ἔνα χῶρο ποὺ κατὰ περίεργο τρόπο ἔχουν παραγγωρίσει κοινωνιολόγοι, ἀνθρωπολόγοι και ιστορικοί.

6. Βλέπε Speck (1966).

## 2. Τὸ «ἀντιγοσοκομεῖο»

Ο Δόκτωρ David Cooper εἶχε τὴν εὐθύνη γιὰ τὴ δημιουργία μέσα στὸ Νοσοκομεῖο Σέγλευ αὐτοῦ ποὺ ἀποκάλεσε «Ἀγτι - Νοσοκομεῖο» σὲ μὰ ἀπὸ τὶς πτέρυγες δπου φιλοξενήθηκαν εἰκοσι περίπου γεαροὶ σχιζοφρεγεῖς. Στὴν ἔκθεσή του<sup>7</sup> μᾶς περιγράφει ἔνα μέρος αὐτοῦ τοῦ πειράματος ποὺ τέλειωσε τὸ 1966. Μὲ λίγα λόγια, μέσα σ' αὐτῇ τὴν ὑποκουλτούρα δπου δὲ γιγάνταν σαφῆς διάκριση τῶν ρόλων προσωπικὸ - ἀσθενῆς, ἡ Βίλα 21 ἔγινε μᾶλλον κάτι σὰ γοικοκυριό, χωρὶς νὰ ὑπάρχει «προσωπικό» ποὺ θάζει τοὺς «ἀσθενεῖς» στὸ κρεβάτι, τοὺς σηκώνει, τοὺς δίνει τὸ φάρμακό του, κλπ. Δὲν μποροῦσε πιὰ νὰ γίνει σαφὲς ποιός — ἀν ὑπῆρχε κάποιος — «κουράριζε» ποιόν καὶ γιὰ ποιό λόγο, ἐφόσον δὲν ὑπῆρχε πιὰ τέτοια διάκριση, ἡ δὲν ἐτίθετο καν θέμα γιὰ τὸ ποιός ήταν ὑγιῆς καὶ ποιός τρελός.

## 3. Ἡ μελέτη τῆς αὐτοβιογραφίας καὶ τῆς ζωῆς

Περισσότερα ἀτομα ἀπ' δσα ἵσως ὑποψιαζόμαστε περγᾶγε ἐμπειρίες ποὺ δὲ θὰ τοὺς ἐπιτρεπόταν γὰ ἀποκαλύψουν ἢν ἐπρόκειτο γὰ συμβουλευτοῦ γι' αὐτὲς ἔναν ψυχίατρο. Ο Bateson ἔχει ἐπιστήσει τὴν προσοχὴ σὲ μὰ τέτοια περίπτωση ποὺ παρουσιάζει ἔξαιρετικὸ θεωρητικὸ ἐνδιαφέρον.<sup>8</sup> Διαθέτουμε ἔναν αὐξαγόμενο ἀριθμὸ γτοκουμέντων ποὺ δὲν ἔχουν δημοσιευτεῖ μέχρι τώρα καὶ ποὺ ἀφοροῦν ἀτομα ποὺ ἔχουν κατορθώσει νὰ περάσουν ἀπὸ δλων τῶν εἰδῶν τοὺς μετασχηματισμούς, χωρὶς καμιὰ ἀγαστολή.

## 4. Νοικοκυριά

Ηδη ἀπὸ τὸ 1964 τὰ γοικοκυριὰ ἔχουν ἀρχίσει νὰ λειτουργοῦν στὸ Λογδίγο<sup>9</sup> καὶ διευθύνονται ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ συμμετέχουν. Ἐχουν κατοικήσει σ' αὐτὰ πάνω ἀπὸ ἑκατὸ πενήντα ἀτομα. Δὲν

7. Cooper (1967).

8. Βλέπε Bateson (1961).

9. Βλέπε Παράρτημα σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο.

ὑπάρχει προσωπικὸν ἢ ἀσθενεῖς, κανεὶς δὲν εἶναι ψυχίατρος ἀλλὰ καὶ κανεὶς σχιζοφρενής. Αὐτὸν τὸ πείραμα (ποὺ διαρκεῖ ἀκόμη) ἀπέδειξε συμπερασματικὰ δτι πολλοὶ ποὺ συμπεριφέρονται ἀλλοῦ μὲ τυπικὰ σχιζοφρενεῖς τρόπους, συμπεριφέρονται διαφορετικὰ σ' αὐτὰ τὰ νοικοκυριά. "Ο, τι ἐκτυλίσσεται ἐκεῖ εἶναι τόσο ἀνθρώπινο ἀγτίθετα ἀπ' δ, τι περίμεναν πολλοί, δσο καὶ ἀπὸ ἄλλη ἀποψη, παράξενο καὶ πρωτόφαγο. Καὶ στὶς δυὸς περιπτώσεις ἀκόμα καὶ τὸ πιὸ φιλελεύθερο ψυχίατρειο περιορίζει τὶς «δυνατότητες συγκυρίας» ποὺ ἀγοίγονται τόσο στὸ προσωπικό δσο καὶ στοὺς ἀσθενεῖς. Σ' αὐτὰ τὰ νοικοκυριὰ ὑπάρχουν κανονισμοί, δὲν ὑπάρχει δῆμως κανένας κανονισμὸς ἐνάντια στοὺς κανονισμούς, παρὰ μόνο ἔνας ποὺ καθορίζει δτι οἱ κανονισμοὶ ἐπιδέχονται ἔξέταση καὶ ἀναθεώρηση. Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἀτομα ποὺ ἔζησαν στὰ νοικοκυριά, καὶ ποὺ εἶχαν μεγαλώσει σύμφωνα μὲ οἰκογενειακὰ συστήματα ποὺ διέπονταν ἀπὸ πραγματικὰ ἴδι·ότροπα σύγολα κανονισμῶν, ἔχουν εἰδοκευτεῖ στὸ γὰ ἔτρυπτόνους κρυμμένους μετακανονισμούς ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ βρίσκονται σ' ἕνα μέρος δπου ἀνακαλύπτουν δτι αὐτὴ ἡ δραστηριότητα ἐκτιμᾶται.

### III

Μπορεῖ γὰ βρίσκεται κανεὶς σὲ ψυχικὴ ἀνάταση ἢ κατάπτωση, γὰ εἶναι ἔξωφρεγῶν, γὰ προχωρεῖ μπροστά, γὰ βγαίνει ἢ γὰ εἰσχωρεῖ, γὰ κινεῖται σὲ κύκλους, γὰ κάνει πίσω ἢ γὰ μένει ἀκίνητος. Γιὰ αὐτὲς τὶς κινήσεις, ἴδιαιτέρα γιὰ τὶς δύο τελευταῖς, ὑπάρχει ἡ τάση γὰ χαρακτηρίζονται σὰ σχιζοφρένεια. "Ισως ἡ κίνηση ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ τὰ περισσότερα ταμπού εἶναι τὸ γὰ ἐπιστρέφει κανεὶς πρὸς τὰ πίσω (παλινδρόμηση) καὶ παρὰ τὰ δσα ἔχουν γραφτεῖ γι' αὐτή, κατὰ τὴ γνώμη μου ἔχουν γίνει ἐλάχιστα κατανοητά.

Στὴ Βίλα 21 τοῦ Cooper καθὼς καὶ στὰ νοικοκυριά μας τὸ κίνημα αὐτὸ δὲν ἔχει σταματήσει. Στὴν περίπτωση ποὺ θὰ τοῦ ἐπιτραπεῖ γὰ συγχίσει, ἀποκαλύπτεται μιὰ διαδικασία ποὺ μοιάζει μὲ μιὰ φυσικὴ ἀκολουθία μὲ ἀρχή, μέση καὶ τέλος. Ἀυτὴ γ' ἀσχοληθῶ μὲ τὶς παθολογικὲς ἐννοιολογικὲς ἀποχρώσεις ποὺ περι-

δάλλουν δρους δπως «δξεια σχιζοφρενική κατάρρευση», πρός τὸ παρὸν θὰ δρίσω ἀπλῶς αὐτὴ τὴν ὑποθετικὴν ἀκολουθίαν Χ.

Κάγοντας μιὰ ἀναδρομή, τὰ ἀτομα ποὺ ἔχουν περάσει αὐτὴ τὴν ἐμπειρία Χ τὴν περιγράφουν συχνὰ σὰ μιὰ κίνηση πρὸς τὰ μέσα, πρὸς τὰ κάτω, πρὸς τὰ πίσω, ποὺ τείνει πρὸς τὸ ναδίρ καὶ μετὰ θραύσει πρὸς τὰ ἔξω ἀκολουθώντας ἀνοδικὴν πορεία, προχωρώντας πρὸς τὰ ἐμπρός μέσα στὸν κόσμο.<sup>10</sup>

Δὲν ἔχω δεῖ ποτὲ αὐτὴ τὴν ἀκολουθία Χ γὰρ κάνει κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ ξεκινάει ἀπλῶς μέσα σὲ μιὰ οἰκογένεια καὶ πολὺ σπάνια μέσα σ' ἔνα ψυχιατρεῖο. Στὰ νοικοκυριά μας εἶδα αὐτὴ τὴν ἀκολουθίαν νὰ διαγράψει μιὰ τροχιὰ καὶ νὰ καταλήγει σ' αὐτὸν οἱ ψυχιατροί θὰ ἀποκαλοῦσσαν ἀποθεραπεία χωρὶς φάρμακα, ἡλεκτροσόκη τυπικὴ ψυχοθεραπεία καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ διαρκοῦσε λίγες ὥρες νὰ διαρκεῖ πάνω ἀπὸ ἔνα χρόνο σὲ σημεῖο γάρ γίνεται ἐπιδρομή διαμέσου ἀρχετυπικῶν μορφῶν μὲ πολλὲς μεταπτώσεις.

Δίνει τὴν ἐντύπωση μιᾶς ἀκολουθίας θανάτου - ἀναγέννησης, ποὺ δὴν ξεπεραστεῖ μὲ ἐπιτυχία, τὸ ἀτομο ἐπιστρέφει στὸν κόσμο ἔχοντας τὴν αἰσθηση τοῦ γεογέννητου, τοῦ ἀναζωγονημένου καὶ τοῦ δλοκληρωμένου, ἐνεργώντας σ' ἔνα ἐπίπεδο λειτουργίας ὑψηλότερο ἀπὸ πρίν. "Ἐχω ἐκθέσει αὐτὸν τὸ ταξίδι καὶ ἀλλοῦ<sup>11</sup> δὴν καὶ παντοῦ δὲν κατόρθωσα γὰρ δώσω τίποτα παραπάνω ἀπὸ σχεδιάσματα.

Κατὰ παράδοξο τρόπο πολλὰ ἀτομα, ποὺ τοὺς ἔχει γίνει διάγνωση δτὶ εἶναι σχιζοφρενεῖς, εἶναι ἀνίκανα νὰ κάνουν αὐτὸν τὸ ταξίδι εἴτε γιατὶ ἐμποδίζονται ἀπὸ τὴν θεραπεία εἴτε γιατὶ ἔχουν ἀναστολές. Είγαι πλήρως ἀκινητοποιημένα καὶ μπερδεμένα σ' ἔναν πολύπλοκο ἐσωτερικὸν καὶ ἔξωτερικὸν κόμπο ἀντιφατικῶν, παράδοξων χαρακτηρισμῶν καὶ προσταγῶν. Οἱ ἀνθρώποι μεταφέρονται συχνὰ ἀπὸ τὸν ἀθλιό, μυθοποιητικὸν περίγυρο τῶν οἰκογενειῶν τους στὸν ἔξισου ἀθλιό καὶ δχι λιγότερο μυθοποιητικὸν περίγυρο τοῦ ψυχιατρείου, χωρὶς γὰρ ἔχει συμβεῖ δποιαδήποτε ὑπαρξιακὴ ἀλλαγὴ.<sup>12</sup>

10. Βλέπε Laing (1967a).

11. Βλέπε Laing (1967a).

12. Βλέπε Haley (1965).

Τόσο οι οίκογένειές τους δύσο καὶ τὸ γοσοῦομεῖο τοὺς ἐμποδίζουν νὰ πορευτοῦν πρὸς μιὰ δύο Χ ποὺ θὰ ἥταν μιὰ πιθανὴ διέξοδος ἀπὸ τὸ περίτεχνο πέδικλο στὸ δποῖο θρίσκονται. Ἐνδέχεται τὴν ἀρχὴ τῆς διαδικασίας Χ νὰ τὴ φοβοῦνται δλοι, ἀκόμα καὶ δάσθενής. Θεωρεῖται συχνὰ σὰν ἀπαρχὴ τῆς σχίζοφρενικῆς ἀσθένειας ἐνώ μπορεῖ νὰ εἴναι καὶ ἡ πιθανὴ ἀπαρχὴ τῆς ἵασης. Θεραπεύεται μὲ κούρα ἡρεμιστικῶν, ψυχρολουσίες, ἡλεκτροσόδην κλπ. "Αγ αὐτὴ ἡ διαδικασία Χ ἐπιβεβαιώθει ἀπὸ ἄλλους δτι εἶναι αὐτὸ ποὺ ὑποψιάζομαι πώς εἶναι, δηλαδὴ μιὰ πηγὴ ἵασης ποὺ προσφέρεται σ' αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ ἀτομα ποὺ ἡ θεραπεία τους συνίσταται στὸ νὰ τους ἀργοῦνται αὐτὴ τὴ δυνατότητα, τότε ὑπάρχει μιὰ τραγικὴ καὶ συγάμια εἰρωγικὴ παρεξήγηση.

Σ' αὐτὸ τὸ τμῆμα τοῦ βιβλίου θὰ σκιαγραφήσω κατὰ κάποιο τρόπο τὸν κόσμο στὸν δποῖο ἥταν μπλεγμένος ἔνας νεαρός εἷκος: τριῶν χρόνων δταν τὸν εἶδα γιὰ πρώτη φορά. Τὸν παρουσιάζω σὰν ἔνα παράδειγμα τῆς ἐσωτερίκευσης μιᾶς οίκογένειας κατάστασης ποὺ ἀφοροῦσε πολλὲς γενιές, δπως τὴ διαπίστωση σὲ ἀρκετὰ ἀτομα, καὶ ποὺ ἔξακολουθεῖ νὰ καταλήγει σὲ διάγνωση σχιζοφρένειας. Ἐδῶ πρόκειται νὰ κάγω μιὰ τεράστια ἀπλούστευση.

"Ἐχει τὴν ἔξης ἐμπειρία γιὰ τὸν ἑαυτό του:

Δεξιὰ πλευρά: ἀρσενικὴ

Άριστερὴ πλευρά: θηλυκὴ

Η ἀριστερὴ πλευρὰ νεαρότερη ἀπὸ τὴ δεξιὰ.

Οι δυὸ πλευρὲς δὲ συγαντιδύται.

Καὶ οἱ δυὸ πλευρὲς εἶναι σάπιες καὶ σαπίζει μαζί τους μέχρι τὸν πρώτο θάνατό του.

"Απὸ ψυχανάλυση καὶ ἄλλες πληροφορίες ἀνακάλυψα τὰ ἔξης:

Η μητέρα του καὶ ὁ πατέρας του χώρισαν δταν ἥταν πέντε χρονῶν.

Η μητέρα του τοῦ ἔλεγε δτι ἔμοιαζε στὸν πατέρα του.

Ο πατέρας του τοῦ ἔλεγε δτι ἔμοιαζε στὴ μητέρα του.

· Ή μητέρα του τοῦ ἔλεγε δτι ὁ πατέρας του δὲν ἦταν πραγματικὸς ἀντρας.

· Ο πατέρας του τοῦ ἔλεγε δτι ἡ μητέρα του δὲν ἦταν πραγματικὴ γυναίκα.

Γιὰ τὸν Πώλ καὶ οἱ δυὸ εἶχαν δίκιο.

· Ως ἐκ τούτου, ἀπὸ τὴν μιὰ μερὶα (ἢ δπως θὰ ἔλεγε ἔκεινος ἀπὸ τὴν δεξιά του πλευρά) ἦταν ἕνας θηλυκὸς δμοφυλόφιλος καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη (τὴν ἀριστερὴ του πλευρά) μιὰ ἀρσενικὴ λεσβία.

· Ο πατέρας τῆς μητέρας του (ΠΜ) πέθανε λίγο μετὰ τὴν γέννηση τοῦ Πώλ. · Η μητέρα τοῦ Πώλ ἔλεγε δτι ἔμοι: αἴτε στὸν πατέρα της.

Τὸ θέμια δμως τοῦ πραγματικοῦ ἢ τοῦ μή - πραγματικοῦ ἀνταγανλοῦσε στὴν οἰκογένειά του γιὰ πολλὲς γενιές.

· Η μητέρα τῆς μητέρας του (ΜΜ) δὲ θεωροῦσε τὸν ἀντρα τῆς (ΠΜ) πραγματικὸς ἀντρα.

Οὕτε δμως καὶ ὁ πατέρας τῆς μητέρας του (ΠΜ) θεωροῦσε τὴ γυναίκα του (ΜΜ) πραγματικὴ γυναίκα.

Διαμέσου τῆς μητέρας του, ὁ Πώλ νόμιζε δτι ὁ πατέρας της (ὁ παποὺς τοῦ Πώλ) ταυτιζόταν μὲ τῆς μητέρας του (τῆς προ - προγιαγιᾶς τοῦ Πώλ) τὴν ταύτιση μὲ τοῦ πατέρα της (τοῦ προ - προπάπου τοῦ Πώλ) τὴ σχέση μὲ τὴ γυναίκα του (τὴν προ - προγιαγιὰ τοῦ Πώλ).

Διαμέσου τοῦ πατέρα του, ὁ Πώλ νόμιζε δτι ὁ πατέρας τοῦ πατέρα του ταυτιζόταν μὲ τῆς μητέρας του (τῆς προ - προγιαγιᾶς τοῦ Πώλ) τὴν ταύτιση μὲ τοῦ πατέρα της (τοῦ προ - προπάπου τοῦ Πώλ) τὴν ἴδεώδη γυναίκα.

· Όταν κάγουμε κάποια σοβαρὴ ἀπόπειρα νὰ σκεφτοῦμε μέσα στὰ πλαίσια ἑνὸς οἰκογενειακοῦ συγδου ποὺ ἀφορᾶ τρεῖς γενιὲς ἡ κατάσταση περιπλέκεται σχεδὸν ἀφόρητα.

Οἱ μεταλλαγὲς<sup>18</sup> τῆς οἰκογενειακῆς μόνο ταυτότητας εἶναι τρομακτικές. Γιὰ παράδειγμα: πάρτε ἔναν ἀντρα καὶ μιὰ γυναίκα, τὸν Τζάκ καὶ τὴν Τζέι. · Ο Τζάκ εἶναι ὁ σύζυγος, ὁ πατέρας,

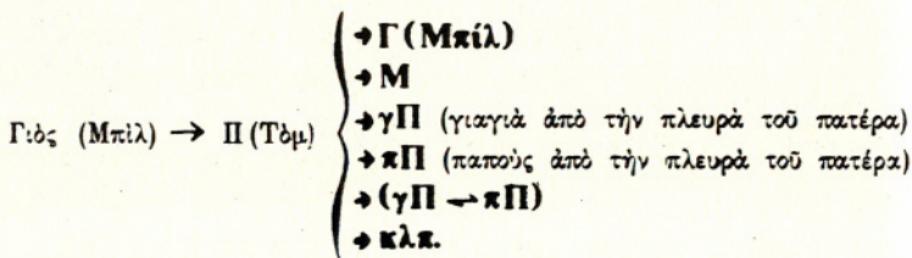
18. Μεταλλαγή: ἡ διαδικασία κατὰ τὴν διοία ὁ ἑαυτὸς γίνεται ἄλλος - πρὸς - ἄλλον.

ο παπούς, δι γιός. Ή Τζίλ είναι η σύζυγος, η μητέρα, η γιαγιά, η κόρη. "Αν αποκτήσουν γιδό κι αύτός παντρευτεῖ καὶ κάγει μιὰ κόρη, η Τζίλ γίνεται τελικά έγγονή, κόρη, αδερφή, σύζυγος, μητέρα, γιαγιά, άνηψιά, ξαδέρφη κλπ. κλπ.

Σὲ μιὰ οἰκογένεια τὰ διτομα δρίζονται ἀπὸ ἔνα δυομά: Τζίλ,  
ἀπὸ ἀντωνυμιακές μεταλλαγές: αὐτή, ἐγώ, ἐσύ κλπ., η ἀπὸ μεταλ-  
λαγές του οἰκογενειακοῦ ρόλου δπως κόρη, σύζυγος, μητέρα, πεθε-  
ρά, γιαγιά. Αὐτές οι μεταλλαγές οἰκογενειακῶν ρόλων είναι διαφορετικές:  
μὲν τὰ προσωπεῖα τῶν ἄλλων — εί-  
ναι: ως πρόδη αὐτό η πρόδη ἐκεῖνο η πρόδη ἐκείνους τους ἄλλους η ώς  
πρόδη τὸν ἑαυτό της. Γιὰ νὰ γίνει ἐφικτή η συνολική οἰκογενειακή  
της ὑπαρξη, αὐτές οι μεταλλαγές πρέπει νὰ ἀπαρτίσουν ἔνα συ-  
ναρτημένο σύγολο.

**"Ενα άτομο είναι κατά μιά έννοια ένα σύνολο σχέσεων, καθώς και σχέσεις σχέσεων και σχέσεις μὲ σχέσεις.**

· Ο Μπίλ, σὰ γιός, ἔρχεται σὲ σχέση μὲ τὸν πατέρα του. Ποιός δμως· ἢ τὶ εἶναι ὁ πατέρας του; Αὐτὸς ὁ ἄντρας, ὁ Τόμη, ποὺ ἀποκαλεῖ πατέρα εἶναι ὁ ἕδιος ἐνα σύνολο σχέσεων. · Ετσι ὁ Μπίλ (ὁ γιός) ποὺ ἔρχεται σὲ σχέση μὲ τὸν Τόμη (τὸν πατέρα) δὲν ἔρχεται μόνο σὲ σχέση μὲ τὴ σχέση τοῦ Τόμη πρὸς τὸν Μπίλ, ἀλλὰ καὶ μὲ πολλὲς ἄλλες σχέσεις.



Ἐπιπλέον, δὲ Μπίλ (δὲ γιὸς) ἔρχεται σὲ σχέση μὲ τὴ σχέση τοῦ Τὸμ (πατέρα) πρὸς τὶς δικές του σχέσεις (τοῦ Μπίλ). Γιὰ παράδειγμα: δὲ Μπίλ ἐνδέχεται νὰ ξέρει πολὺ καλά πῶς δὲ πατέρας (δὲ Τὸμ) ἔρχεται σὲ σχέση μὲ τὴ σχέση τοῦ Μπίλ (τοῦ γιοῦ) μὲ

τὴ σχέση τοῦ πατέρα (τοῦ Τόμ) τὴ σχέση μὲ τὴν Τζήν (τὴ μητέρα τοῦ Μπίλ, τὴ γυναίκα τοῦ Τόμ).

Συγχειριμένα: ἡ σχέση τοῦ Γιοῦ μὲ τὴ σχέση τοῦ Πατέρα μὲ τὴ σχέση τοῦ Γιοῦ μὲ τὴ σχέση τοῦ Πατέρα μὲ τὴ Μητέρα.

$$\Gamma \rightarrow \Pi \rightarrow \Gamma \rightarrow (\Pi \dashv M)$$

"Αγ ἡ M (Τζήν), ἀς ποῦμε, διαφωνεῖ μὲ τὸ πῶς δ Πατέρας ἔρχεται σὲ σχέση μὲ τὴ σχέση τοῦ Γιοῦ μὲ τοὺς ΠΜ ἡ ΜΠ, τότε δικίδις μπορεῖ νὰ ἔχει ἐμπλακεῖ στὸ ἀκόλουθο σχῆμα:

$$\Gamma \rightarrow M \rightarrow \Pi \rightarrow \Gamma \rightarrow (\Pi \dashv M)$$

"Η οἰκογενειακὴ διάζευξη ἔνδεχεται μεταξὺ ἄλλων νὰ περιστρέφεται γύρω ἀπὸ διαφορετικὲς ἀπόψεις ποὺ ἔχουν οἱ

$$\begin{aligned} & \Gamma, \Pi \text{ καὶ } \mathbf{f} \text{ } M \text{ γιὰ τοὺς } M \rightarrow \Pi \rightarrow \Gamma \rightarrow (\Pi \dashv M) \\ & \text{γιὰ παράδειγμα } \Gamma \rightarrow (M \rightarrow (\Pi \rightarrow (\Gamma \rightarrow (\Pi \dashv M)))) \\ & \neq M \dashv (M \rightarrow (\Pi \rightarrow (\Gamma \rightarrow (\Pi \dashv M)))) \\ & \neq \Pi \rightarrow (M \rightarrow (\Pi \rightarrow (\Gamma \rightarrow (\Pi \dashv M))))^{14} \end{aligned}$$

γιὰ νὰ πάρουμε ἔνα πολὺ ἀπλοποιημένο ἀπόσπασμα ἐνὸς πολὺ ἀπλοῦ περιστατικοῦ.

"Ας θεωρήσουμε τὴ σχέση τοῦ A πρὸς τὸν ἑαυτό του. Υπάρχει ἡ σχέση τοῦ A πρὸς τὸν ἑαυτό του σὰ γιός, καθὼς καὶ τὴ σχέση τοῦ A πρὸς τὸν ἑαυτό του σὰν πατέρας. Θεωρεῖστε τώρα τὴ σχέση ἀνάμεσα στὴ σχέση τοῦ A πρὸς τὸν ἑαυτό του σὲ σχέση μὲ τὸν πατέρα του καὶ μὲ τὴ σχέση τοῦ πατέρα του πρὸς αὐτόν, καθὼς καὶ τὴ σχέση τοῦ A πρὸς τὸν ἑαυτό του σὲ σχέση μὲ τὴ σχέση του πρὸς τὸ γιό του καὶ τὴ σχέση τοῦ γιοῦ του πρὸς αὐτόν.

Στὴ σχέση κάθε ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἑαυτό του μεσολαβοῦν οἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν σχέσεων ποὺ ἀποτελοῦν τὸ σύνολο τῶν σχέσεων ποὺ ἔχει μὲ τοὺς ἄλλους.

"Ας προχωρήσουμε λίγο. "Έχουμε τη σχέση του Α μὲ τὸν πατέρα του καὶ τὴ σχέση τοῦ Α μὲ τὴ μητέρα του. Ἡ σχέση τοῦ Α μὲ τὴ σχέση τοῦ πατέρα του πρὸς αὐτόν. Ἡ σχέση τοῦ Α πρὸς τὴ σχέση τῆς μητέρας του πρὸς αὐτόν. Ἡ σχέση τοῦ Α μὲ τὴ σχέση τῆς μητέρας του πρὸς τὸν πατέρα του. Ἡ σχέση τοῦ Α μὲ τὴ σχέση τοῦ πατέρα του μὲ τὴ μητέρα του. Ἐπίσης δὲ σχέση τοῦ Α πρὸς τὴ σχέση τοῦ πατέρα του μὲ τὴ δική του σχέση πρὸς τὴ σχέση ἀνάμεσα στὸν πατέρα του καὶ τὴ μητέρα του. Τὸ πῶς δὲ οἱ ἔρχεται σὲ σχέση μὲ τὴ σχέση τοῦ γιοῦ τού πρὸς τὴ σχέση τοῦ Α μὲ τὴ γυναίκα του, ἔχει σχέση μὲ τὸ πῶς δὲ οἱ εἰχει σχέση μὲ τὸ πῶς δὲ πατέρας του εἶχε σχέση μὲ τὴ σχέση τοῦ Α πρὸς τὴ σχέση τοῦ πατέρα του μὲ τὴ μητέρα του Α.

Γιὰ νὰ ξαναγυρίσουμε στὸν Πώλο. Ἡ μητέρα του γόμιζε διὰ μποροῦσε νὰ είναι καλύτερος σύζυγος καὶ πατέρας ἀπὸ τὸν πατέρα του. Καὶ δὲ πατέρας του γόμιζε διὰ αὐτὸς θὰ μποροῦσε νὰ ήταν καλύτερη σύζυγος καὶ μητέρα ἀπὸ τὴ μητέρα του.

Σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη του γιὰ τὴ γνώμη τῆς μητέρας του γιὰ τὸν πατέρα της, καὶ κατὰ τὴ γνώμη τῆς μητέρας του ποὺ ἀφοροῦσε τὴ γνώμη τῆς μητέρας της γιὰ τὸ δικό της σύζυγο· κατὰ τὴ γνώμη τοῦ πατέρα του γιὰ τὴ μητέρα του δπως καὶ κατὰ τὴ γνώμη τοῦ πατέρα του γιὰ τὴ γνώμη τοῦ πατέρα του γιὰ τὴ δική του σύζυγο δὲν ὑπῆρξε ποτὲ οὔτε ἔνας πραγματικὸς ἄντρας δὲ μιὰ πραγματικὴ γυναίκα μέσα στὴν οἰκογένεια ἐπὶ τέσσερις γενιές.

"Ο Πώλος ἔχοντας ἐσωτερικεύσει αὐτὸς τὸ πολύπλοκο σύγολο σχέσεων τῶν σχέσεων τῶν σχέσεων, είναι δειμένος σ' ἕνα κόμπο ποὺ τὸν ἔχει ἀκιγνητοποιήσει τελειωτικά.

Γιὰ νὰ συνοψίσουμε: ἀπὸ τὴ δεξιὰ του πλευρὰ παίρνει ἀπὸ τὴ γνώμη τοῦ πατέρα του γι' αὐτὸν ποὺ λέει διὰ μοιάζει στὴ μητέρα του, μιὰ μὴ πραγματικὴ γυναίκα καὶ ἔνα φεύτικο ἄντρα. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀριστερὴ του πλευρὰ παίρνει ἀπὸ τὴ γνώμη τῆς μητέρας του γι' αὐτὸν ποὺ λέει διὰ παίρνει ἀπὸ τὸν πατέρα του, μὴ πραγματικὸς ἄντρας καὶ φεύτικη γυναίκα. "Οπως ἐπίσης ἀπὸ τὴ δεξιὰ του πλευρὰ ταυτίζεται μὲ τὴ γνώμη ποὺ ἔχει: γιὰ τὸν πατέρα του καὶ ἀπὸ τὴν ἀριστερὴ ταυτίζεται μὲ τὴ γνώμη του γιὰ τὴ μητέρα του. Ἐπιπλέον, ἀπὸ τὴ δεξιὰ του πλευρὰ ταυτί-

ζεται μὲ τὸ δτι ἡ μητέρα του τὸν ταυτίζει μὲ τῆς μητέρας της τὸν ίδεωδη σύζυγο καὶ πατέρα, ἐνῷ ἀπὸ τὴν ἀριστερὴν πλευρὰ ταυτίζεται μὲ τὸ δτι ὁ πατέρας του τὸν ταυτίζει μὲ τοῦ πατέρα του τὴν ίδεωδη σύζυγο καὶ μητέρα.

Τὸ σῶμα του ήταν ἔνα εἰδος μαυσωλείου, ἔνα βρυκολακιασμένο νεκροταφεῖο δπου περπατοῦσαν ἀκόμη τὰ φαντάσματα ἀρκετῶν γενεῶν ἐνῷ σάπιζαν τὰ σάρκινα ἀπομεινάρια τους. Ἡ οίκογένεια αὐτὴ εἶχε θάψει τοὺς γενερούς της τὸν ἐν αἱ μέσαις στὸν ἄλλο. Τὰ παραπάνω δὲν εἶναι παρὰ μιὰ πολὺ ἀπλουστευμένη σκιαγράφηση ἐγδει πολύπλοκου προτσές τῆς δλοένα καὶ περισσότερο βασανισμένης καὶ βασανιστικῆς σεξουαλικῆς σύγχρισης ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ μέσα στὴν οίκογενειακή δομή, ποὺ δὲν ἔχουμε τὴ δυνατότητα νὰ ἀναλύσουμε ἑδῶ.

Ο γεαρδὸς αὐτὸς ήταν μπερδεμένος σ' ἔνα κόμπο χρειάστηκαν τουλάχιστον τέσσερις, πιθανὸν πέντε η καὶ περισσότερες γενιές γιὰ νὰ δεθεῖ.

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἡ ἔννοια σχιζοφρένεια εἶγαι ἔνας ζουρλομαγδύας ποὺ περιορίζει ψυχίατρους καὶ ἀσθενεῖς. Μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὶ συμβαίνει ἀν διγάλουμε αὐτὸ τὸ ζουρλομαγδύα. Ἐχει ἀποδειχτεῖ στὸν τομέα τῆς ἔθιολογίας\* δτι οἱ παρατηρήσεις ἀγαφορικὰ μὲ τὴ

\* Ε θ ο λ ο γ ι α. Σήμερα δὲ θεωρεῖται ἡ ἐπιστήμη τῆς διαιμόρφωσης τοῦ χαρακτήρα, δπως ἀναφέρεται σὲ μερικὰ λεξικά, ἀλλὰ μελέτη τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ζώων ποὺ δρίσκονται σὲ φυσικὴ κατάσταση. Ἡ σχέση τῆς ἔθιολογίας μὲ τὴν ψυχανάλυση πηγάζει α) ἀπὸ τὴν πιθανότητα δτι ἡ πρώτη θὰ συνεισφέρει μὲ τὴ θεωρία τῶν ἐνστίκτων ποὺ βασίζεται στὴν παρατήρηση μὴ ἀνθρώπινων εἰδῶν καὶ β) στὴν πιθανότητα δτι μερικὲς ἀπὸ τὶς τεχνικὲς μεθόδους θὰ δροῦν ἐφαρμογὴ στὴ μελέτη τῶν νήπιων καὶ τῶν παιδιῶν δίνοντας ἔτσι τὴ δυνατότητα στὶς ψυχαναλυτικὲς ὑποθέσεις, ποὺ ἀφοροῦν τὴ νηπιακὴ ἀνάπτυξη, νὰ ἐλεγχθοῦν ἀπὸ ἀπευθείας παρατήρηση. Οἱ ψυχαναλυτὲς συγγραφεῖς, δπως δ Spitz (1959), ποὺ βασίζονται στὴν ἀπευθείας παρατήρηση τῶν νήπιων ἀντὶ στὴ θεραπευτικὴ ἐργασία τους, μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν περισσότερο ἔθιολόγοι τῶν ἀνθρώπινων διτῶν παρὰ ψυχαναλυτές. Βλέπε τὸ σύγγραμμα

συμπεριφορά τῶν αἰχμάλωτων ζώων δὲ μᾶς λέει τί ποτε ἀ-  
ξιοστός εἴναι τὸ γιὰ τὴν συμπεριφορά τους δταν δρίσκονται  
στὸ φυσικό τους περιβάλλον. 'Ολόκληρος δ σημερινός μας πολιτι-  
σμὸς ἔνδέχεται γὰρ εἶναι μιὰ αἰχμαλωσία. Οἱ παρατηρήσεις δημος  
ἀπὸ δπου ἀντλησαν ψυχιατροὶ καὶ ψυχολόγοι μὲ σκοπὸν νὰ σχη-  
ματίσουν τὴν κυρίαρχη εἰκόνα τῆς σχιζοφρένειας, ἔχουν γίνει  
σχεδόν ἀποκλειστικὰ πάνω σὲ ἀνθρώπινα δύτα ποὺ δρισκούντουσαν  
σὲ διπλὴ ἢ ἀκόμη καὶ τριπλὴ αἰχμαλωσία.

‘Ο ‘Ανθρωπος δὲ χρειάζεται πάντα κάγκελα στὰ κλουβιά  
του. Οἱ ἴδεες εἶναι δυνατὸν γὰρ εἶναι κι αὐτὲς κλουβιά. Οἱ πόρτες  
ἀγοίγουν στὰ ψυχιατρεῖα καθώς οἱ χημικοὶ καταγγκασμοὶ γίνον-  
ται ἀποτελεσματικότεροι. Οἱ πόρτες τοῦ μυαλοῦ μας εἶναι πιὸ  
δύσκολο γὰρ ἀγοίξουν.

‘Ο Μάρκος εἶπε: σ’ δλες τὶς συνθῆκες ἔνας Νέγρος ἔχει μαῦ-  
ρο δέρμα ἀλλὰ μόνο σὲ δρισμένες κοιγωνικοικονομικές συνθῆκες  
εἶναι σκλάδος. Σ’ δλες τὶς συνθῆκες ἔνας ἀνθρωπος μπορεῖ γὰρ ἀ-  
κογνητοποιηθεῖ, γὰρ χάσει τὸν ἑαυτό του, γὰρ ἀναγκαστεῖ γὰρ περι-  
στραφεῖ καὶ γὰρ κάνει μιὰ μεγάλη διαδρομὴ πρὸς τὰ πίσω γιὰ νὰ  
τὸν ξαναβρεῖ. Μόνο κάτω ἀπὸ δρισμένες κοιγωνικοικονομικές συν-  
θῆκες θὰ ὑποφέρει ἀπὸ σχιζοφρένεια.

---

τοῦ Κόνραντ Λόφεντς «Σχετικά μὲ τὴν Ἐπιθετικότητα» (1966) γιὰ με-  
ρικὰ σημεία ἐπαφῆς ἀνάμεσα στὴν ψυχανάλυση καὶ τὴν ἐθολογία. (Τσάρλς  
Ράιχροφτ, «Λεξικὸ Ψυχαναλυτικῶν Ὁρῶν», (Σημ. τ. μ.).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

## ΚΙΝΙΚΣΛΕ·Υ· ΧΩΛ (1965 - 70)

Ο Σύγδεσμος Φιλαντέλφια δημιουργήθηκε τὸν 'Απρίλιο του 1965.

Τὸν 'Ιουγιο του 1965 οἱ ἐπίτροποι τοῦ Κίνγκσλευ Χώλ νοίκιασαν στὸ Σύγδεσμο μέσω τῆς Ἰδρύτριάς του Μιούριελ Λέστερ αὐτὸ τὸ Κοινοτικὸ Κέντρο τοῦ 'Αγατολικοῦ Λογδίγου ποὺ εἶχε ἔγκαθιδρυθεῖ ἀπὸ παλιά.

Τὸ Κίνγκσλευ Χώλ στέγαζε 14 ἄτομα. 'Απὸ τὴν 1η 'Ιουνίου 1965 ὅς τὶς 31 Αὐγούστου 1969 ἔμειναν ἔκει 113 ἄτομα δπως ἐμφαγίζεται στοὺς πίνακες παρακάτω.

Ο Σύγδεσμος ὀργάνωσε στὸ Κίνγκσλευ Χώλ σεμιγάρια καὶ διμάδες. Τὰ θέματα περιλάμβαναν μελέτες πάνω στὴν κοινωνικὴ ἐκτροπή, τὴν κριτικὴ τῶν κλινικῶν προσπτικῶν, τὴ διπλὴ δέσμευση\* καὶ τὶς σχετικὲς θεωρίες, μελέτες πάνω στὴν οἰκογένεια, τὴ φαινομενολογία τῆς φύχωσης καὶ τὴν ιστορία τῆς ψυχιατρικῆς.

Διοργανώσαμε ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα καὶ κάναμε ἔρευνες. Γιατροὶ καὶ λειτουργοὶ ποὺ δὲν εἶχαν σχέση μὲ τὴν Ιατρικὴ ἀπὸ τὴν 'Αγγλία, τὶς 'Ηγωμένες Πολιτεῖες καὶ ἄλλοι συμμετεῖχαν σὲ σεμιγάρια καὶ σὰ μεμονωμένοι ἐπόπτες.

\* Double Bind. Κατὰ τὸν Bateson καὶ ἄλλους (βλέπε «Πρὸς μὰ θεωρία τῆς σχιζοφρένειας», 1956) ἡ παιδικὴ ήλικία τῶν μελλοντικῶν σχιζοφρενῶν χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἐπαναλαμβανόμενες ἐμπειρίες ὑποβολῆς σὲ μὰ διπλὴ δέσμευση, συνήθως ἀπὸ τὴ μητέρα τους. 'Η ἐμπειρία αὐτὴ συνίσταται στὸ νὰ γίνουν ἀντικείμενα ἀσυμβίβαστων, ἀντιφατικῶν συναισθηματικῶν ἀπαιτήσεων μέσα σὲ μὰ κατάσταση ἀπὸ τὴν δποία δὲν ὑπάρχει διέξοδος καὶ κατὰ τὴν δποία κανένα ἄλλο μέλος τῆς οἰκογένειας δὲ σώζει τὸ παιδί ἀπὸ τὴ δέσμευση μὲ τὸ νὰ τὸ ἀποζημιώσει γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τῆς μητέρας, νὰ τὴ διορθώσει καὶ νὰ τοῦ τὴν ἀποσαφηνίσει. 'Η ἀντίδραση τοῦ σχιζοφρενῆ στὴ διπλὴ δέσμευση είναι νὰ χάσει τὴν ἵκανότητα διάκρισης τῆς λογικῆς στάθμης τῶν σκέψεων. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ ἀμυνά του ἐνάντια στὴ σύγχιση κι ἐνάντια στὴ δικῇ του ἀμφιθυμίᾳ καὶ σ' αὐτὴ τῆς μητέρας του συνίσταται στὸ νὰ χάσει τὴν ἵκανότητα κατανόησης τῶν ἀποχρώσεων ποὺ τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ ἔχει ἐπί-

Στοιχεῖα γιὰ τὸ Κίνγκσλεϋ Χώλ,  
1 Ιουνίου 1965 — 31 Μαΐου 1970

### ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟ ΣΤΟ ΚΙΝΓΚΣΛΕΫ ΧΩΛ

Όμάδα κατὰ Ήλικία	Άντρες	Γυναίκες	Σύνολο
16 — 19	4	1	5
20 — 29	47	28	75
30 — 39	20	8	28
40 — 49	6	1	7
πάγω ἀπὸ 50	2	2	4
Σύνολο	79	40	119

### ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ

Περίοδος	Άντρες	Γυναίκες	Σύνολο
3 — 6 μέρες	5	2	7
1 έδομάδα — 1 μήνα	22	9	31
1 — 3 μῆνες	25	4	29
3 — 6 μῆνες	6	8	14
6 — 12 μῆνες	10	7	17
1 — 2 χρόνια	4	7	11
2 — 3 χρόνια	5	2	7
3 — 4 χρόνια	2	—	2
4 — 5 χρόνια	—	1	1
Σύνολο	79	40	119

γνωση τῶν κινήτων καὶ νὰ κάνει ἐκτίμηση τῆς δισυμφωνίας ἀνάμεσα σὲ φανερὰ καὶ κρυφὰ νοήματα. Στὴν καθομιλούμενη ἢ διπλὴ δέσμευση σημαίνει «άφόρητη» θέση. Σὲ μιὰ πιὸ περιορισμένη θεώρηση, ἢ διπλὴ δέσμευση δὲν ἀποτελεῖ ψυχαναλυτικὴ ἔννοια ἐφόσον ἀναφέρεται σὲ μιὰ διαπροσωπικὴ κατάσταση καὶ δχι σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ (ψυχο) σύγκρουση ἢ ἀναπτυξιακὴ διαδικασία. Παρόλο ποὺ ἀρχικὰ διατυπώθηκε σὰ θεωρία τῆς σχιζοφρένειας, προτάθηκε σὰ μιὰ ἐρμηνεία τῆς νευρωτικῆς συμπεριφορᾶς. Ἐχει ἐπίσης τεθεῖ ὑπόψη τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ὑποδηληθεῖ δ ἀσθε-

## ΙΑΤΡΙΚΗ ΠΡΟΟΙΤΙΚΗ

	Αντρες	Γυναίκες	Σύνολο
Καταχωριμένο: σάν όσθιες από ψυχιατρούς	54	21	75
Μὲ προγραμμένη νοσηλεία σὲ νοσοκομεῖο	(27)	(14)	(41)
Χωρίς προγράμμενη νοσηλεία σὲ νοσοκομεῖο	(27)	(7)	(34)
Μὴ καταχωρημένοι: σάν όσθιες	25	19	44
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>79</b>	<b>40</b>	<b>119</b>
Σὲ νοσοκομεῖο από τὸ Κίνγκσλεϋ Χώλ	4	—	4
Σὲ νοσοκομεῖο μετὰ τὸ Κίνγκσλεϋ Χώλ	5	3	8
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>9</b>	<b>3</b>	<b>12</b>

Οι έκδηλώσεις περιλαμβαναν ζωγραφική, ύφαντουργία, γιόγκα, ποιητικές άναγγώσεις, λυδικούς λερούς χορούς, έκθέσεις, φίλμες, καὶ διαλέξεις μὲ θέματα δπως ἡ ἀνθρωπολογία, ἡ ψυχιατρική, τὸ θέατρο κλπ. Τὸ Χώλ χρησιμοποιόταν ἀπὸ διμάδες τῆς τοπικῆς κοινότητας.

Τὸ ἐπισκέφτηκαν πολλὰ ἄτομα. "Οσοι ἔζησαν ἔχει ἀποφάσιζεν ποιοί ήταν αὐτοὶ ποὺ ήθελαν γὰ δοῦν.

Στοιχεῖα γιὰ δλα τὰ νοικοκυριὰ<sup>1</sup>

Στὸ Λογδίγο δημιουργήθηκαν ἄλλα δύο νοικοκυριὰ (1964 - 1968, 1966 - 1968) σὲ συνεργασία μὲ τὸ Σύνδεσμο Φιλαντέλφια. Στὰ τρία νοικοκυριὰ (συμπεριλαμβανόμενου καὶ τοῦ Κίνγκσλεϋ Χώλ) ἔζησαν συνολικὰ 194 ἄτομα. "Οσοι ἔζησαν σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ νοικοκυριὰ μας καὶ δὲν εἶχαν νοσηλευτεῖ προγραμμένως σὲ ψυχιατρεῖο δὲ νοσηλεύτηκαν οὕτε καὶ μετά.

τῆς σὲ διπλὴ δέσμευση ἀπὸ τὸν ἀναλυτή. Βλέπε τὴν ἀμερικάνικη ἐπιθεώρηση Family Process, Laing (1961), Lidz (1969).

(Τσάρλς Ράικροφτ, «Λεξικὸ Ψυχαναλυτικῶν "Ορῶν»), (Σ.τ.μ.).

1. Δὲν ἔχουν δοθεῖ στοιχεῖα γιὰ νοικοκυριὰ ποὺ λειτουργοῦν πρὸς τὸ παρόν (Μάρτιος 1971).

## ΙΑΤΡΙΚΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ

---

	"Άντρες Ήγανθες Σύνολο		
	98	39	137
Καταχωριμένο: σὰν άσθενεῖς	98	39	137
Μὲ προηγούμενη νοσηλεία σὲ νοσοκομείο	(57)	(24)	(81)
Χωρὶς προηγούμενη νοσηλεία σὲ νοσοκομείο	(41)	(15)	(56)
Μὴ καταχωριμένοι σὰν άσθενεῖς	32	25	57
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>130</b>	<b>64</b>	<b>194</b>
Σὲ νοσοκομείο ἀπ' ὅλα τὰ νοικοκυριά	6	2	8
Σὲ νοσοκομείο ἀφοῦ ἐγκατέλειψαν τὰ νοικοκυριά	12	3	15
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>18</b>	<b>5</b>	<b>23</b>

---

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ  
Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Σ' αὐτές τις δμιλίες<sup>1</sup> ἔχω κάνει μερικὰ δοκιμαστικὰ περιγράμματα ποὺ ἀφοροῦν σιοιχεῖα μᾶς μελλοντικῆς συστηματικῆς θεωρίας ποὺ πρόδη τὸ παρόν δὲν ὑπάρχει.

Δὲν προϋποθέτω διι τὸ ἀκροατής η δ' ἀναγνώστης ἔχει δποια-δήποτε γνώση τῆς ἐργασίας ποὺ γίνεται σὲ σχέση μὲ τὶς οἰκο-γένειες (θεραπεία, ἔρευνα, θεωρία) εἰδικὰ σις Ἡνωμένες Πο-λιτεῖες τὰ τελευταῖα εἴκοσι πέντε χρόνια.

"Ἐνας κατάλογος τῶν σημαντικότερων ἀνθρώπων σ' αὐτὸν τὸν τομέα θὰ ήταν πολὺ μεγάλος ἂν ἐπρόκειτο νὰ τοὺς συμπερι-λάβω δλους, ἀλλὰ καὶ παραπλανητικὸς ἂν ἀνέφερα τοὺς λίγους ποὺ μὲ ἐπηρέασαν ιδιαίτερα. Ἐπηρεάστηκα ἀπὸ δρισμένους βα-σικὰ μέσα ἀπὸ τὰ γραπτά τους· ἀπὸ ἄλλους λόγω τῆς προσωπι-κῆς μου ἐπαφῆς καὶ φιλίας· κι ἀπὸ ἄλλους ἔμεσα λόγω τῆς ἐπιρ-ροῆς ποὺ είχαν σ' ἄλλους, κλπ. Ὁ ἀναγνώστης ποὺ ἔρχεται γιὰ πρώτη φορὰ σ' ἐπαφὴ μ' αὐτὸν τὸν τομέα, ποὺ θέλει νὰ γνω-ρίσει τὸ ὑπόβαθρο αὐτῶν τῶν μελετῶν γιὰ τὴν οἰκογένεια, ἀπὸ τὶς δποτες προηλθαν τούτες οἱ δμιλίες, μπορεῖ νὰ συμβουλευτεῖ τὶς ἀναφορὲς ποὺ δίνονται σις ὑποσημειώσεις, καὶ ποὺ μιὰ καὶ περιέχουν ἐκτενῆ βιβλιογραφικὰ σιοιχεῖα, δίνουν δυνατότη-τες προσέγγισης σ' δλόκληρο τὸν τομέα.

"Ἐλπίζω διι οἱ συνάδελφοι μου «ἐπαγγελματίες» θὰ ἀνα-καλύψουν ἐδῶ κάτι ποὺ τοὺς ἐνδιαφέρει. Ἡ θεωρία τῶν συνό-λων καὶ η ἀπεικόνιση ἐφαρμόζονται ἀποτελεσματικά σι τὴ γλωσσολογία, σιὰ συγγενολογικὰ συστήματα, σι τὴ μυθολογία κα-θὼς καὶ σὲ ἄλλες κοινωνικὲς ἐπιστῆμες. Μποροῦμε νὰ ἐφαρμό-

1. Τὰ κεφάλαια ποὺ ἀκολουθοῦν ἀποτελοῦν ἀναθεωρημένες ἐκδοχὲς πέντε φαντασιῶν ἐκπομπῶν ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τὴν Canadian Broad-casting Corporation τὸ Νοέμβριο καὶ τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1968 σὰν δγδοη ἐτήσια σειρὰ στὰ πλαίσια τῶν Διαλέξεων Massey.<sup>2</sup> Η «Πολιτικὴ τῆς Οἰ-κογένειας» ἐμφανίστηκε δρχικὰ μὲ τὴ μορφὴ βιβλίου ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις CBC τὸ 1969.

ουμε αὐτὸν τὸν τρόπον σκέψης στὸ «ψυχοκοινωνικὸν έσωπερικόν» τῶν οἰκογενειῶν μέσα στὴν κοινωνία μας; Σαφῶς να! Ἀλλὰ τί θὰ μᾶς ἀποφέρει; Θὰ εἶναι ἐποικοδομητικό, θὰ μᾶς δώσει τὴν δυνατότητα νὰ ἀνακαλύψουμε περισσοτερά πράγματα, νὰ δοῦμε μὲ περισσότερη διάνυγεια, νὰ κατανοήσουμε καλύτερα, νὰ δώσουμε χρήσιμη καὶ ἀποτελεσματικὴ γραμμὴ θεραπείας, νὰ βοηθήσουμε ὡσει τὰ σχέδια ἔρευνῶν μας νὰ τοποθετηθοῦν μέσα σ' ἀκριβέστερα πλαίσια; Δὲν ξέρουμε ἀκόμη. Αὐτὸν θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς δδηγήσει σ' ἕτα ἐπικίνδυνο ἀδιέξοδο. Νομίζω δμας δτι ἀξίζει νὰ διακινδυνεύσουμε. Ἐνδέχεται νὰ εἶναι ἔνας τρόπος νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο στὸ δποῖο μποροῦν νὰ τελματωθοῦν ίδιαιτερα, μερικὲς ἀπὸ τὶς καλύτερες, ἀπὸ τεχνικὴ ἀποψη, ἔρευνες σ' αὐτὸν τὸν τομέα. Παρόλο ποὺ γίνονται μὲ προσοχὴ καὶ μὲ ἐπιμέλεια, τέτοιες ἔρευνες δδηγοῦν συχνὰ σ' ἔναν τύπο ἀνάλυσης οἰκογενειακῶν ἀλληλενεργειῶν ποὺ μᾶς δίνει λύσεις ποὺ δὲν μποροῦν ποτὲ νὰ δώσουν ἀπάντηση στὰ ἔρωτήματα γιὰ τὰ δποῖα ζητᾶμε πραγματικὴ ἀπάντηση. Διδαχιήκαμε δτι εἶναι ἄχρηστο νὰ θέτουμε ἔρωτήσεις δτιαν δὲν ἔχουμε καμιὰ μεθοδολογία γιὰ τὰ τὶς ἀπαντήσουμε. "Ομως, ἀνάμεσα στὸ ἀδύνται καὶ τὸ τετριμένο, ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχει κάποια διέξοδος ποὺ εἶναι ἐφικτὴ καὶ σημαντική. Ὁπωδήποτε δμας, θὰ ηθελα νὰ μὲ ὑπολογίζουν σὰν κάποιο ποὺ προσπαθεῖ ἀκόμη νὰ τὴν ἀνακαλύψει.

Δὲ διευκόλυντα καὶ πολὺ τὴν Καναδικὴ Radiophωνικὴ Ἔταιρα νὰ προετοιμάσει αὐτὲς τὶς δμιλίες. Θέλω νὰ εὐχαριστήσω τὴν Φύλις Γονέμπ καὶ τὸν Τζέφ "Αντερσον τῆς KPE γιατὶ πάντα μοῦ προσφερδαν δσο τὸ δυνατὸ μεγαλύτερες διευκολύνσεις.

Λογδίνο, Ιανουάριος 1969

P. N. Λαΐνγκ

# Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΑΠΗΡΩΜΑ

---

Η πρώτη οίκογένεια που μὲ ἔγδιέφερε ήταν η δική μου. Ἀχόμη καὶ τώρα ξέρω λιγότερα γι' αὐτή παρά γιὰ πολλές ἄλλες οίκογένειες. Καὶ αὐτὸς εἶναι ἔνα τυπικὸ παράδειγμα. Τὰ παιδιά εἶναι τὰ τελευταῖα που θὰ μάθουν τὶ συγένη «πραγματικὰ» πρὶν ἔρθουν στὸν κόσμο, εἰδικὰ δταν θελήσουν νὰ γνωρίσουν ὅχι μόνο μερικὰ ἀσυγεχῆ σημεῖα που τοποθετοῦνται μέσα στὸ χρόνο, που ἀποκαλοῦνται «ἡμερομηνίες», καθὼς καὶ ἄλλα φαινομενικὰ «ἀμελικτα» γεγονότα ὅπως, ποιός γεννήθηκε καὶ πότε, ποιόν παντρεύτηκε, που καὶ πότε πέθανε, τὶ παιδιὰ εἶχε καὶ πότε, πόσα χρήματα πέρδιζε καὶ πῶς, καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ποιά εἶναι η ὑφὴ τῆς πραγματικῆς βιωμένης ἐμπειρίας τῆς οίκογενειακῆς ζωῆς; Πῶς συνεχίζεται η ὑφὴ αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας μὲ τὴ δραματικὴ δομή, τὸ κοινωνικὸ προϊόν τῆς συνυφανσῆς πολλῶν βίων γιὰ πολλές γενιές; Ἐχουμε ἔρωτήματα που εἶναι δύσκολο νὰ ἀπαντηθοῦν ἐφόσον αὐτὴ η δραματικὴ δομή, δηντας ἔνα προϊόν συμπειριφορᾶς καὶ ἐμπειρίας εἶναι κατὰ κανόνα ἀγνωστη σ' αὐτὰ καθαυτὰ τὰ ἀτομα που τὴν προκαλοῦν καὶ τὴ διαιωνίζουν.

Σ' αὐτὸν τὸν τύπο ἔρευνας οἱ ἡμερομηνίες τῶν δημόσιων οίκογενειακῶν συμβάντων δὲ μᾶς ἔξηγούν πολλὰ πράγματα. Δὲν πρέπει οὕτε νὰ τὰ ἀγνοήσουμε οὕτε νὰ ξεγελαστοῦμε. Ο Τζάκ κι η Τζίλ παντρεύτηκαν τὸ 1960. Στὸ γάμο τους παρευρέθηκαν πάνω ἀπὸ 100 καλεσμένοι. Παρόλα αὐτά, δ Τζάκ δὲν αἰσθάνθηκε ποτὲ παντρεμένος μὲ τὴν Τζίλ, καὶ η Τζίλ ἀρχισε νὰ αισθάνεται «πραγματικὰ» παντρεμένη μὲ τὸν Τζάκ μόνο μερικοὺς μῆνες μετά τὸ γάμο.

Ο Τζάκ «ξέρει» δτι εἶναι παντρεμένος γιατὶ θυμίζεται μιὰ τελετὴ που λέγεται «γάμος» καὶ ἔχει πάνω ἀπὸ 100 μάρτυρες γιὰ νὰ τὸ ἀποδείξει. Η Τζίλ δημιούρας δὲν εἶναι ίκανοποιημένη. Δὲθλει μιὰ προσποίηση γάμου, ἔναν διντρα τσόφλι, μιὰ πρόσοψη οίκογένειας. Μιὰ νύχτα ἀρχισε νὰ λέει μπροστά στὰ παιδιά δτι αὐτὸς

δὲν ήταν πραγματικὸς σύζυγος. "Οτι αὐτὴ ήταν παντρεμένη μαζὶ του, ἀλλὰ αὐτὸς δὲν ήταν παντρεμένος μαζὶ της. "Οπότε ἔχει-νος ἐκνευρίστηκε καὶ τὸ ἐπόμενο πρωὶ τηλεφώνησε στὸ γιατρό. "Αγ τὰ ἄτομα ἐπιμένουν νὰ κάνουν τέτοιες δηλώσεις στέλνονται σὲ φυχιάτρους καὶ σὲ νοσοκομεῖα.

"Η λιητέρα τῆς Τζίλ εἶχε μιὰ καρδιακὴ προσθολὴ τὸ 1963. Έγινε καλὰ καὶ ξέγραψε μὲ τὴν Τζίλ ποὺ τὴν περιποιόταν μέχρι ποὺ πέθανε μετὰ ἀπὸ δυὸ χρόνια. "Οταν ἡ μητέρα της πέθανε «ἐπισήμως» τὸ 1965 αἰσθάνθηκε ἀγακούφιση παρὰ θλιψή.

Μ' αὐτὸ τὸ τρόπο οἱ ἐπίσημες ἡμερομηνίες τῶν δημόσιων συμβάντων μποροῦν νὰ ἔκλειψουν μὲ τὴ δομὴ τῆς ἐμπειρίας. "Αν ἀρνηθοῦμε τοὺς ἐπίσημους δρισμοὺς τῶν δημόσιων συμβάντων θεωρούμαστε τρελοί. Μιὰ γυναίκα ποὺ λέει (καὶ δίνει τὴν ἐντύπωση διτὶ ἔγγονεi) δτι ἡ μητέρα της ἔχει πεθάνει δταν αὐτὴ εἶναι ζωγτανή, καὶ δτι δ ἄντρας της δὲν εἶναι ἄντρας της, θεωρεῖται φυχωτική.

"Ογομάστε τὴ διωματικὴ δομὴ Α καὶ τὸ δημόσιο συμβάν Β. Μερικὲς φορὲς τὸ προϊόν τῆς Α καὶ τοῦ Β σὲ μιὰ γαμήλια τελετὴ εἶναι ἔνας Γάμος. Καὶ τὰ δύο ἄτομα εἶναι παντρεμένα ταυτόχρονα ἀπὸ κάθε ἀποφῆ. Τὸ πόσο συχνὰ συμβαίγει αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ δὲ γγωρίζω.

Μιὰ λειτουργία τῆς τελετουργίας εἶναι ἡ ἀπεικόνιση τῆς Α στὸ Β σὲ κρίσιμες στιγμὲς δπως π.χ. οἱ γέννες, οἱ γάμοι, οἱ θάγατοι.. Στὴν κοινωνία μας πολλὲς ἀπὸ τὶς παλιές τελετουργίες ἔχουν χάσει μεγάλο ποσοστὸ ἀπὸ τὴ δύναμη τους. Δὲν ἔχουν ἐμφανιστεῖ κανούργιες.

"Η Α καὶ τὸ Β ἐπιπλέουν, ἀσύγδετες ἔτσι ὥστε νὰ εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουμε ποιοὶ γόμοι διέπουν τὴ σχέση τους.

Γιὰ νὰ διατηρηθοῦν οἱ συμβάσεις ὑπάρχει μιὰ γενικὴ σύμπραξη ποὺ ἀφορᾶ τὴν ἀποκήρυξη τῆς Α δταν ἡ Α καὶ τὸ Β δὲν ταιριάζουν. "Οποιοσδήποτε παραβιάζει τὸν κανόνα εἶναι ἐπιδεκτικὸς σὲ ἀναπήρωμα. "Υποτίθεται δτι δὲν πρέπει νὰ αἰσθάνεται κάποιος παντρεμένος ἀν δὲν ἔχει παντρευτεῖ. "Αγτίθετα, ὑποτίθεται δτι μπορεῖ νὰ αἰσθάνεται παντρεμένος ἀν «εἶναι παντρειένος». "Αν ὑποστεῖ τὴ γαμήλια τελετὴ καὶ δὲν αἰσθανθεῖ δτι εἶναι: «πραγματική», ἀν αὐτὴ δὲν «ἔπιασε», ὑπάρχουν οἱ συγγενεῖς καὶ

οι φίλοι πού λένε: «Μή φοβᾶσαι, καὶ ἐγώ αἰσθανόμουν τὸ ἕδιο χρυσό μου. Περίμενε μέχρι νὰ κάνεις παιδί... Τότε θὰ αἰσθάνεσαι δτι εἶσαι μητέρα», καὶ οὕτω καθεξῆς. Η κατάσταση γίνεται πιὸ σοδαρή ἀν κάποιος βιώνει τὴ γαμήλια τελετὴ σὰν ἐκ τέλεση: ἀπεικονίζει τὴν Α στὸ Β κατὰ ἔναν ἀπαγορευμένο τρόπο. "Ετοι αἰσθάνεται ἵσως φοβισμένος ἢ ἔνοχος καὶ πιθανὸν γὰ ἔχει τὴν ἐπιθυμία γὰ ἀποκηρύξει τὴν Α, νὰ βρεῖ καταφύγιο στὸ Β δπου ὅλα εἶγαι ὅτοις ὅπως δλοις λένε δτι εἶγαι.

Σ' αὐτὴ τὴν τελευταῖα περίπτωση, τὸ σύγολο τῶν στοιχείων ποὺ ἀποτελοῦν τὴ δομὴ τῶν συμβάντων μὲ τὸν τρόπο ποὺ βιώνονται, δχι μόνο πρέπει γὰ ἀποκηρυχτεῖ μέσα σὲ ἴδιωτικὰ πλαίσια, ἀλλὰ καὶ γὰ ἀφοριστεῖ.

Οι συμβάσεις εἶγαι βολικές. Εἶγαι ἄδολο γὰ λέμε δτι οι ἀγθρωποι εἶγαι πεθαμένοι: δταν εἶγαι στὴ ζωὴ, ἢ ζωγτανοὶ δταν ἔχουν ταφεῖ ἢ δτι δ κόσμος καταρρέει δταν, δπως μπορεῖ γὰ καταλάβει δποιοσδήποτε, παραμένει στὴ θέση του δπως συγήθως. "Αν δλες οι Α ποὺ δὲν ταιριάζουν μὲ τὰ Β θεωρηθοῦν ἀκατάλληλες ipso facto, πρέπει γὰ περιορίσουμε τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος τῆς Α ὥστε γὰ ἀποφευχθεῖ ἢ σοδαρή ἐπιπλοκή, ἀν καὶ δλοι δὲν εἶναι ἔξισου προϊκισμένοι μ' αὐτὸ τὸ ταλέντο.

Πιὸ κάτω θὰ θίξω μερικὲς λειτουργίες μὲ τὶς δποιες ἐπενεργοῦμε πάνω στὴν ἐμπειρία μας γιὰ γὰ τὴ νομιμοποιήσουμε, γιὰ γὰ τὴν κάγουμε γὰ συμμορφωθεῖ σὲ «νόμους» ποὺ εἶγαι συχνὰ ἀγραφοι, ἀγείπωτοι καὶ ἀγομολόγητοι.

"Οταν τὸ σύστημα αὐτὸ καταρρεύσει, τότε εἶγαι πιθανὸ γὰ κληθεῖ δ ψυχίατρος — μιὰ στρατηγικὴ ποὺ ἔξελίχθηκε τὰ τελευταῖα 150 χρόνια στὴν Εὐρώπη καὶ στὴ Βόρειο Ἀμερική.

Ἐδὼ παραθέτω μιὰ ἔξιστόριση τοῦ Καθηγητῆ Μορέλ, ἐνὸς Γάλλου ψυχίατρου, σὲ σχέση μὲ τὴν ἐπέμβασή του σὲ μιὰ οἰκογένεια καὶ ποὺ ἀγαφέρεται στὸ ψυχίατρικὸ του σύγγραμμα δημοσιευμένο τὸ 1860. Παρουσιάζει ιστορικὸ ἔνδιαφέρον γιατὶ εἰσάγει τὸ δρο dementia praecox, δρο ποὺ ἀν καὶ χρησιμοποιεῖται ἀκόμη, ἔχει ξεπεραστεῖ γενικὰ ἀπὸ τὴν ἔννοια «σχιζοφρένεια».

Κατὰ τὸν Μορέλ ἡ dementia praecox (πρώιμη ἀνοια) ήταν μιὰ ὅπουλη, κληρονομική, ἴδιοσυστατική ἀσθένεια ποὺ προσβάλλει μερικὰ γεαρὰ ἀτομα καὶ ποὺ δδηγεῖ στὴ dementia. Σ' ἔνα κεφά-

λαιο πού ἀγαφέρεται στὰ κληρονομικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ στοὺς ἐκφυλισμοὺς γράφει:<sup>1</sup>

...«Θυμᾶμαι μὲ θλίψη μιὰ κληρονομικὴ διαταραχὴ καλπάζουσας μὲ ρρῆς ποὺ ἐμφανίστηκε σὲ μιὰ οἰκογένεια μὲ τὰ μέλη τῆς δποίας εἶχα μεγαλώσει. "Ἐνας δυστυχής πατέρας ήρθε μιὰ μέρα νὰ ζητήσει τὴ συμβουλή μου γιὰ τὴν πνευματικὴ κατάσταση τοῦ γιοῦ του, 13 ή 14 χρονῶν, ποὺ ἀφοῦ εἶχε γιώσει ἔνα διαιο μίσος γιὰ τὸ γιό του ξαφνικὰ εἶχε ἀρχίσει νὰ τρέφει τὰ πιὸ τρυφερὰ συγαισθήματα. "Οταν εἶδα γιὰ πρώτη φορὰ τὸ παιδί, μὲ κρανίο καλοσχηματισμένο καὶ μὲ περισσότερες διαγοητικὲς ίκανότητες ἀπὸ πολλοὺς συμμαθητές του, ἔγιωσα ἔκπληξη ἀπὸ τὸ γεγονός διτὶ η ἀγάπτυξή του εἶχε ἀνασταλεῖ κατὰ κάποιο τρόπο. Ἡ βασικὴ δυστυχία του εἶχε σχέση μὲ αὐτὴ τὴ φαινομενικὰ μάταιη πηγὴ ποὺ δὲν ἀφοροῦσε τὶς ίδιότυπες ἀνωμαλίες τῶν συγαϊσθημάτων του. Ἡταν ἀπελπισμένος γιατὶ ήταν δ πιὸ μικρόσωμος στὴν τάξη του, παρόλο ποὺ ήταν πάντοτε πρῶτος στὴν ἔκθεση χωρὶς νὰ καταβάλει δποιαδήποτε προσπάθεια καὶ χωρὶς νὰ χρειαστεῖ σχεδὸν γὰρ ἐργαστεῖ. Ἀγτιλαμβανόταν πράγματα ἀπὸ διαίσθηση καὶ τὰ πάντα μποροῦσαν γὰρ ταξινομηθοῦν στὴ μνήμη του καὶ στὸ μυαλό του. Βαθμαῖα ἔχασε τὴ ζωηρότητά του, ἔγινε σκοτειγός καὶ σκυθρωπός καὶ εἶχε τάση νὰ ἀπομακρύνεται. Θὰ νόμιζε κανεὶς διτὶ εἶχε αὐγανιστικὲς τάσεις, διμως δὲ συγέβαινε τίποτα τέτοιο. Ἡ δήλωση τοῦ παιδιοῦ ποὺ εἶχε σχέση μὲ τὴ μελαγχολικὴ κατάθλιψη καὶ τὸ μίσος γιὰ τὸν πατέρα του, ποὺ ἔφτανε μέχρι τὸ σημεῖο νὰ θέλει νὰ τὸν σκοτώσει, πήγαξαν ἀπὸ διαφορετικὴ αἵτια. Ἡ μητέρα του εἶχε διαταραγμένη ψυχικὴ Ισορροπία, ήταν ἀποξενωμένη, ἐνῷ η γιαγιά του στὸ ἔπακρο ἐκκεντρική.

Διέταξα τὴ διακοπὴ τῶν σπουδῶν τοῦ παιδιοῦ καὶ τὴν ἀπομόνωσή του σ' ἔνα ὑδροθεραπευτικὸ ἴδρυμα. Οἱ γέες ογκισμένες συνθῆκες διαβίωσή του περιλάβαναν ἀσκήσεις γυ-

1. Morel (1860, σελ. 565).

μναστικής, λουτρά, χειρωνακτική έργασία. Αύτες οι μέθοδοι άκολουθήθηκαν μὲ συγέπεια καὶ ἐπιδεξιότητα ἀπὸ ἔνα γιατρὸ ποὺ ἦταν τόσο κατατοπῆσμένος δσο καὶ ἐμπνευσμένος (δ δόκτωρ Ζιλμπέρ ντ' Ἐρκούρ), ἐνῷ σημειωγόταν μιὰ ἔξαιρετικά ἐπιτυχημένη μεταβολὴ στὴν δργανική κατάσταση τοῦ παιδιοῦ. Βελτιώθηκε σημαντικά, ἀλλὰ ἡ κατάσταση χειροτέρεψε ἀπὸ ἔνα ἄλλο φαινόμενο ἔξισου ἀνησυχητικὸ δσο κι αὐτὸ ποὺ ἀνέφερα. «Ο νεαρὸς ἀσθενής ξεχγοῦσε δσο περνοῦσε δ καιρὸς δλα δσα εἶχε μάθει καὶ οἱ λαμπρὲς διαγοητικές του ἵκανότητες ἔφτασαν σὲ μιὰ ἔξαιρετικά ἔνοχλητική περίοδο ἀνάσχεσης. Μιὰ ἀποχαύγωση ποὺ ἔμοιαζε μὲ γάρκη ἀντικατέστησε τὴν ἐνεργητικότητα ποὺ εἶχε προηγουμένως, καὶ δταν τὸν ἕαναεῖδα ἔκριγα δτι εἶχε ἀρχίσει γὰ διαγύει τὸ μοιραίο μεταβατικὸ στάδιο ποὺ θὰ δδηγοῦσε στὴν πρώιμη ἄγοια. Αύτῃ ἡ ἀπελπιστική πρόγνωση δὲν περγάδει ἀπὸ τὸ μυαλὸ τῶν γονιῶν, ἀλλὰ οὔτε καὶ τῶν γιατρῶν ποὺ παρακολουθοῦν αὐτὰ τὰ παιδιά.

Καὶ δμως, σὲ πολλὲς περιπτώσεις αὐτῇ εἶναι ἡ θλιβερὴ κατάληξη τῆς κληρονομικῆς τρέλας. Μιὰ ξαφνικὴ παράλυση δλων τῶν ἵκανοτήτων καὶ ἡ πρώιμη ἄγοια δείχγουν δτι δ νεαρὸς ἀσθενής ἔχει φτάσει στὸ τέρμα τῆς διαγοητικῆς ζωῆς στὴν δποία θὰ μποροῦσε γὰ ἐλπίζει».

Αύτῃ ἡ λεπτή, περιεκτική, κλινικὴ περιγραφὴ εἶναι τὸ πρωτότυπο ἔκατοιμψρίων ἀνάλογων διαγνώσεων ποὺ γίνονται τὰ τελευταῖα 100 χρόνια σὲ ἀνάλογες περιστάσεις.

Μὲ μὴ διασικές ἀλλαγές, ἡ δομὴ στὴν παραπάνω ἀφήγηση ἀποτελεῖ τὸ παράδειγμα τῶν περισσότερων κλινικῶν ψυχιατρικῶν ἔξετάσεων, τῶν διαγνώσεων καὶ τῆς θεραπείας μιᾶς «περίπτωσης».

Τὸ παράπονο ποὺ παρουσιάζεται προέρχεται ἀπὸ ἔνα «δυστυχὴ πατέρα» μιᾶς οἰκογένειας ποὺ δ Μορέλ ἤξερε καλά. Τὸ παράπονο ἀφορᾶ τὸ γιδ (ἡλικίας 13 η 14 χρονῶν) ποὺ «ξαφνικά» εἶχε ἐκδηλώσει: «ἔνα ἔντονο μίσος» γιὰ τὸν πατέρα του, ἐνῷ πρηγουμένως εἶχε τὴν ἔντύπωση δτι δ γιός του ἔτρεψε «τὰ πιὸ τρυφερὰ συγκαταθήματα» ἀπέγναντι του. Τὸ πρώτο σχόλιο τοῦ Μορέλ

για τὴν κατάσταση ἀφοροῦσε ἀποκλειστικὰ τὸ ἀγόρι, δχι δῆμως τὸ ἀγόρι σὰν ἐνιαία δυτότητα τὸ χρανίο του ήταν καλοσχηματισμένο καὶ διανοητικὰ ήταν παραπάνω ἀπὸ τὸ μέσο δρο. Παρόλα αὐτὰ ήταν πιὸ μικρόσωμος ἀπὸ τὸ μέσό δρο. Αὐτὰ εἶναι μερικὰ ἀπὸ τὰ «μάγια» ποὺ κάνει δὲ Μορέλ μποροῦμε ηδη γὰ θεωρήσουμε δτι ἡ πληροφορία αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπικύρωσης μιᾶς διάγνωσης στὴν δποία θὰ μᾶς δδηγήσει δ μεγάλος γιατρὸς βῆμα πρὸς βῆμα μέσα ἀπὸ μιὰ διαδικασία ἀποκλεισμοῦ, ἔτσι δπως δ ντετέκτιβ μᾶς δδηγεῖ πρὸς τὸ δολοφόνο. Εἶναι σαφὲς δτι δὲ συμβαίνει τίποτε μὲ τὸν πατέρα. Αὐτὸ δὲ χωράει ἀμφιβολία. "Αγ τὸ ἀγόρι, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ πατέρα του, τὸν μισεῖ, τότε κάτι πρέπει γὰ συμβαίνει μὲ τὸ ἀγόρι. Τὸ χρανίο μοιάζει γὰ εἶναι ἐντάξει, καὶ τὰ πηγαίνει μιὰ χαρὰ στὸ σχολεῖο. Ἀλλὰ εἶναι μᾶλλον κοντός. Τώρα μάλιστα! "Εχουμε μιὰ ἀνάσχεση τῆς ἀνάπτυξης, μιὰ κληρονομικὴ ἰδιοσυστατικὴ φύση. Ἡ κύρια πηγὴ τῆς δυστυχίας του φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ δτι εἶναι μικρόσωμος. Μάλιστα! Πράγμα ποὺ δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὸ τί τοῦ συμβαίνει πραγματικά, συγκεκριμένα μὲ τὸ δτι μισεῖ τὸν πατέρα του. "Εχει χάσει τὴ ζωηρότητά του, ἔχει γίνει σκοτεινός καὶ σκυθρωπός καὶ δείχνει τάσεις ἀπομόνωσης: ή εἰκόνα ἀρχίζει νὰ συμπληρώνεται. Πράγματι, ἔγανέο φυχιατρικὸ σύνδρομο πρόκειται γὰ ἐφευρεθεῖ. Ξαφιγκὴ εἰσβολὴ νόσου, τὰ συγαισθήματα ἐκδηλώθηκαν διαιτικά διαταραχῆς... ἄρα πρέπει γὰ εἶναι κληρονομική. Γιὰ νὰ καταλήξουμε: δὲ φαίνεται γὰ προκλήθηκε ἀπὸ αὐγανισμό. Καὶ ή μητέρα του καὶ ή γιαγιά του παρουσίαζαν δείγματα φυχικῆς διαταραχῆς. Δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία γι' αὐτό. "Εχει ἀνάγκη θεραπείας. Ἄμεσως.

Εὕχεται κανεὶς γὰ πᾶγε δλα κατ' εὐχὴν ἀν καὶ φοβᾶται δτι θὰ συμβεῖ τὸ χειρότερο. Πρέπει γὰ τὸν πάρουμε ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ γὰ τὸν ἀπομονώσουμε σ' ἔνα «ὑδροθεραπευτικὸ ίδρυμα». Εἶναι σίγουρο πώς κάτι τέτοιο θὰ τὸν ἀποτρέψει ἀπὸ τὸ γὰ μισεῖ τὸν πατέρα του. Ψηλώνει λίγο. Δυστυχῶς δῆμως, κατὰ τὰ ἄλλα δὲν «ἀντιδρᾶ». Ἐκτὸς αὐτοῦ, μποροῦμε γὰ ποῦμε στὸν πατέρα του δτι κάναμε δτι ήταν δυνατὸ γιὰ νὰ καταφέρουμε τὸ γιό του γὰ τὸν ἀγαπήσει. "Εχει χάσει κάθε ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς σπουδές

του, καὶ δὲν ἔννοει νὰ μιλήσει τώρα πιὰ σὲ κανένα. Ἀλλὰ γιὰ κοιτάξτε τὴ μητέρα του καὶ τὴ γιαγιά του. Σ' αὐτές τὶς περιπτώσεις, δταν πρόκειται γιὰ κάτι τὸ χληρονομικό, πολειμάρμε ἔχοντας χάσει τὴ μάχη ἐκ τῶν προτέρων. Πρέπει νὰ σᾶς πῶ δτι οἱ πιθανότητες ἀνάρρωσης εἶναι λίγες.

Αὐτὴ ἡ ιστορία ἔξαχολουθεῖ νὰ εἶναι πάρα πολὺ κοινή. Ἀγτὶ γιὰ dementia praecox, βλέπε σχιζοφρενικὴ ὥση (σχιζοφρενικὸ προτσές). Ἀγτὶ γιὰ «ὑδροθεραπευτικὸ ἰδρυμα» βλέπε δποιαδήποτε ἀπὸ τὰ «καλύτερα» γοσοκομεῖα ἡ σανατόρια μας. Ἀγτὶ γιὰ «γυμναστικὲς ἀσκήσεις κλπ.» βλέπε δμαδικὴ θεραπεία, ἀπασχολησιοθεραπεία καὶ περιβαλλοντικὴ θεραπεία. Προσθέστε καὶ μιὰ ίδια φυχοθεραπείας, μὰ δόση ἡλεκτροσόκ γιὰ τὴν κατάθλιψη, ἔνα πασπάλισμα δρμονῶν γιὰ τὴν ἀναπτυξιακὴ ἀνάσχεση, σὺν κάμποσες βιταμίνες καὶ φάρμακα ἔτσι ὥστε νὰ τοῦ στερήσουμε δποιεσδήποτε εὐκαιρίες μποροῦν νὰ προσφέρουν οἱ πρόσφατες ἔξελίξεις τῆς φυχιατρικῆς...

Γιατὶ μισεῖ τὸν πατέρα του καὶ γιατὶ σκέφτηκε νὰ τὸν σκοτώσει; Δὲ, θὰ μάθουμε ποτέ.

Τὸ ἄμεσο ἀποτέλεσμα καθὼς καὶ ἡ πρόθεση τῆς φυχιατρικῆς ἐπέμβασης εἶναι νὰ μετατρέψει αὐτὸν τὸ γεαρὸ ἀνθρωπο σὲ «γεαρὸ ἀνάπτηρο»: νὰ ἀναπληρώσει τὸ μίσος γιὰ τὸν πατέρα του μὲ τὴ δικαιολογία τῆς θεραπείας. Σ' ἔνα μικρὸ ἀριθμὸ περιπτώσεων πρὶν 100 χρόνια ἡ θεραπεία αὐτὴ ἔφερε ἀποτελέσματα. Νεαρὰ ἀτομα σὰν κι αὐτὸ θὰ ἀποφάσιζαν νὰ μὴ μισήσιυν τὸν πατέρα τους, δηλαδὴ, νὰ μὴν παρουσιάσουν τὶς «ἐγδείξεις» τῆς «ἀσθέγειας» ποὺ θὰ ἤταν ὁ λόγος γιὰ νὰ ὑποβληθοῦν σὲ μιὰ τέτοια «θεραπεία». Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς θὰ μποροῦσαν ἀκόμη νὰ μάθουν νὰ εἶναι καὶ εὐγνώμονες. "Ισως ἡ φυχιατρικὴ σήμερα γὰ εἶναι πιὸ ἀποτελεσματικὴ. Σ' ἔνα μεγαλύτερο ποσοστὸ ἡ ἐλάττωση τῶν συμπτωμάτων καθὼς καὶ οἱ χαμηλότεροι: ρυθμοὶ ὑποτροπίασης θεωροῦνται σωστά καὶ ὑποβοηθοῦνται γιὰ χρόνια ἀπὸ μερικὰ ἡλεκτροσόκ ποὺ σκοπὸ ἔχουν τὴ «συγτήρηση», καθὼς καὶ ἀπὸ ἡρεμιστικά.

Ο πατέρας τοῦ παιδιοῦ, δπως τὸν γνώριζε· δ Μορέλ, ἤταν ἔνας καλὸς ἀνθρωπος καὶ δ γιός του, ἔνα καλὸ παιδί που δὲν αύγανιζόταν, φαινόταν δτι τὸν μισοῦσε. Πῶς μπορεῖ νὰ διευθε-

τηθεῖ η ἀσυμφωνία ἀνάμεσα στὴ δημόσια εἰκόνα τοῦ πατέρα κι η ἔμπειρία τὴν δποία μαρτυράει τὸ ἀγόρι; Γιὰ τὸν Μορὲλ η λύση δὲ θὰ διγόταν μὲ τὴ διερεύνηση τῆς οἰκογενειακῆς δομῆς μέσα στὴν δποία, δπως ὑποθέτω, τὰ συγαισθήματα τοῦ παιδιοῦ θὰ ἔδρισκαν τὸν καταληπτό τους περίγυρο. Ἀντίθετα, ἔξεται τὸ κρανίο του η τὴν ψυχή του. Οἱ ἄνθρωποι ἔξεταζαν ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα τὰ κρανία, τὸ αἷμα καὶ τὰ οὖρα η τὴ φανταστικὴ φυχὴ οπαθολογία αὐτῶν τῶν ἀγοριών καὶ κοριτσιών. Μερικοὶ ἔχουν τὴν τάση νὰ ἔξετάζουν τὰ κρανία, τὸ αἷμα, τὰ οὖρα, ἀλλοὶ προτιμοῦν τὴν παθολογία ποὺ ἔνεδρεύει «μέσα» στὴν «ψυχή». Τὸ κυνήγι τῆς «παθολογίας» καὶ η αἰτιολογία τῆς «πάθησης» συνεχίζεται, τόσο ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ψυχοπαθολογία δσο κι ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν σὰν ἐνασχόληση τὴν δργανικὴ παθολογία. Μήπως τὸ ἀγόρι δὲ μισοῦσε τὸν πατέρα του γιατὶ ήταν ἄρρωστο, ἀλλὰ εἶχε γίνει ἀνάπτηρο γιατὶ τὸ μίσος του γιὰ τὸν πατέρα του εἶχε ἀναπτηρώθει;

“Αν οἱ ἐπιθυμίες μας, τὰ συγαισθήματά μας, οἱ πόθοι, οἱ ἐλπίδες, οἱ φόβοι, η ἀντίληψη, η φαντασία, η μνήμη καὶ τὰ δνειρά μας δὲν ἀκολουθοῦν τὸ νόμο, τότε θεωροῦνται ἔξω ἀπὸ αὐτόν, ἀφορίζονται. Ἐκτὸς νόμου καὶ ἀφορισμένα δὲν παύουν νὰ ὑπάρχουν. Παρόλα αὐτά, ὑφίστανται δευτερεύοντες μετασχηματισμούς.

“Αν η Α καὶ τὸ Β εἶγαι ἀνάρμοστα τότε φωνάζουν τὴν ἀστυνομία τοῦ μυαλοῦ (τοὺς ψυχίατρους). Γίνεται διάγνωση στὸ ἔγκλημα Α (τὴν ἀσθένεια). Ἐκτελεῖται η σύλληψη καὶ δ ἀσθενῆς μεταφέρεται μὲ συνοδεία (ἔγκλεισμὸς στὸ νοσοκομεῖο). Ἀκολουθοῦν συγεντεύξεις κι ἔρευνες. Μπορεῖ νὰ ἀποσπαστεῖ κι η δομολογία (δ ἀσθενῆς παραδέχεται δτι εἶγαι ἄρρωστος, δείχγει δτι ἔχει ἐπίγνωση). Καταδικάζεται ἔτσι η ἀλλιώς. Βγαίνει η ἀπόφαση (συστήνεται θεραπεία). Ἐκτείνει τὴν ποινή του, δγαίγει καὶ ὑπακούει μελλοντικά στὸ νόμο. Μερικὰ ἀτομά ἀπειθοῦν σ’ αὐτές τις μεθόδους καὶ η πρόγνωσή τους θεωρεῖται ἐλλειπής. Ο ψυχίατρος, ποὺ εἶναι εἰδικός σὲ τέτοια θέματα, μπορεῖ νὰ καταλάβει δτι τέτοιες περιπτώσεις ἀπειθείας δὲ θ’ ἀργήσουν νὰ ἐμφανιστοῦν.

Στὴν τελευταία παράγραφο ἔκανα μιὰ ἔκθεση τοῦ ἐπίση-

μου ιστορικού τῆς ψυχιατρικής συμβουλής, τῆς ἔξέτασης, τῆς διάγνωσης, τῆς πρόγνωσης, καὶ τῆς θεραπείας σὲ σχέση μὲ τὸ πόσο συχνὰ διώγνεται. "Αν δὲ «ἀσθενής» ἀργηθεῖ νὰ ἀποδεχτεῖ τὸ δημόσιο δρᾶσμὸ τῆς κατάστασης ἀποδεικνύεται διὰ κατατρύγεται: ἀπὸ τὴν παρανοϊκὴ φευδαίσθηση διὰ καταδιώκεται ἀπὸ τὴν προσπάθειά μας νὰ τὸ θοηθήσουμε νὰ συνειδητοποιήσει διὰ δὲ ν καταδιώκεται.

Οἱ περισσότεροι ψυχίατροι ἀνάμεσα στοὺς συγκριτικὰ λιγούς ποὺ ἔχουν μελετήσει ἀμεσα τὶς οἰκογένειες κατέληξαν στὴν ἀποφη διὰ ἐνα μεγάλο ποσοστὸ τῆς ψυχιατρικῆς πρακτικῆς παραμένει τόσο ἀπλοϊκὸ δσο κι αὐτὸ τοῦ Μόρέλ.<sup>2</sup>

Ποιός προσδιορίζει τὴν κατάσταση; Ποιά εἶγαι ἡ κατάσταση; Ποιά εἶγαι στὴν πραγματικότητα καὶ ποιά δὲγ εἶγαι ἡ περιπτώση;

---

2. Βλέπε: Boszormenyi - Nagy καὶ Framo (Eds.) (1965), Lidz, Fleck καὶ Cornelison (1965), Handel (Ed.) (1968), Cooper (1967).

Ἡ πιὸ κοινὴ κατάσταση ποὺ συναγωτῷ στὶς οἰκογένειες εἶναι δταν δ, τι ἐγὼ νομίζω δτι συμβαίνει δὲ μοιάζει σχεδὸν καθόλου μὲ αὐτὸ ποὺ διώγει δποιοσδήποτε μέσα στὴν οἰκογένεια ἢ μὲ αὐτὸ ποὺ νομίζει δτι συμβαίνει, εἴτε συμπίπτει εἴτε δχι μὲ τὴν κοινὴ λογική. "Ισως κανεὶς νὰ μὴν ξέρει τι συμβαίνει. Παρόλα αὐτὰ ὑπάρχει κάτι ποὺ εἶναι σαφὲς σὲ δποιον δρίσκεται ἀπέξω: μιὰ συγδυασμένη οἰκογενειακὴ ἀγτίσταση δσον ἀφορᾶ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ τι συμβαίνει, δπως καὶ πολύπλοκα στρατηγῆματα νὰ παραμείνουν δλοι στὸ σκοτάδι, καὶ τὸ σκοτάδι μέσα στὸ δποιο δρίσκονται, νὰ μείνει κι αὐτὸ ἀγεξιχγίαστο.

Θὰ ξέραμε περισσότερα γιὰ τὸ τι συμβαίνει ἀν δὲ μᾶς τὸ ἀπαγόρευαν, κι ἀν δὲ μᾶς ἀπαγόρευαν νὰ συνειδητοποιήσουμε δτι μᾶς ἀπαγορεύεται νὰ κάνουμε κάτι τέτοιο.

"Αγάμεσα στὴν ἀλήθεια καὶ τὸ φέμα ὑπάρχουν εἰκόνες καὶ ἰδέες ποὺ φανταζόμαστε καὶ νομίζουμε δτι εἶναι πραγματικές, ποὺ παραλύουν τὴν φαντασία καὶ τὴν σκέψη μας στὴν προσπάθεια μας νὰ τὶς διατηρήσουμε.

Κάθε γενιὰ κάνει μιὰ προβολὴ στὴν ἐπόμενη, στοιχεῖα ποὺ πηγάδουν ἀπὸ ἔνα προϊόν τριῶν τουλάχιστον παραγόντων: 1. Τὶ προβλήθηκε σ' αὐτὴν ἀπὸ τὶς προηγούμενες γενιές, 2. Ποιὰ ἦταν ἡ παρακίνηση (προτροπὴ) ποὺ ἐπέδρασε σ' αὐτὴν ἀπὸ τὶς προηγούμενες γενιές καὶ 3. Ποιὰ ἦταν ἡ ἀντίδραση τῆς σ' αὐτὴν προβολὴ καὶ πάρακίνηση.

"Αν προσάλλω τὸ στοιχεῖο X τοῦ συγδου A στὸ στοιχεῖο ψ τοῦ συγδου B καὶ ἀν δνομάσω τὴ λειτουργία τῆς προβολῆς ἢ τὴν ἀπεικόνιση φ, τότε τὸ ψ εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ X μέσα στὰ πλαστὰ τῆς ἀπεικόνισης φ.

Λέμε λοιπόν, δ Τζώνυ εἶναι ἡ «εἰκόνα» τοῦ παποῦ του.

"Ὑπάρχει πάντα μιὰ προβολὴ ἢ μιὰ ἀπεικόνιση ἐνδεικτική συνδλού σχέσεων σ' ἔνα ἄλλο σύνολο σχέσεων. Πρόκειται γιὰ σχέση μέσα σὲ χῶρο καὶ χρόνο. Σ' αὐτὸ τὸν τύπο προβολῆς ἢ ἀπει-

χόνισης ή χρονικής ακολουθίας μπορεῖ νὰ διατηρηθεῖ ή νὰ μεταβληθεῖ.

“Η προδολή (δπως κι οι ἄλλες λειτουργίες που θὰ ἔξετάσουμε ἀργότερα) εἶναι συχνά ἀγνωστη στὰ ἄτομα που ἔχουν σχέση μὲ τὴν κατάσταση. Οἱ διαφορετικές ἀπεικούσεις γίνονται συχρόνως.

“Η ἀπλή προδολή δὲν εἶναι ἀρκετή. Σὰν εἰκόνες σχέσεων φαντασμάτων που ὑφιστάμεθα τῇ λειτουργίᾳ τῆς προδολῆς παρακινοῦμε ἄλλους, δπως παρακινούμαστε κι ἐμεῖς οἱ ἕδιοι νὰ τὶς ἔνσω ματώσουμε: νὰ παίξουμε ἔνα ἀγγωστό σ’ ἐμᾶς θέατρο σκιῶν σὰν εἰκόνες, εἰκόνων εἰκόνων... τῶν νεκρῶν, που μὲ τὴ σειρά τους ἐγσάρκωσαν καὶ ἐπαιξαν τέτοια δράματα που ἔχουν προβληθεῖ πάνω τους καὶ ἔχουν γίνει ἀντικείμενα παρακίνησης ἀπὸ ἄλλους πρὶν ἀπ’ αὐτούς.

“Ενας τρόπος γιὰ νὰ κάνουμε κάποιον νὰ κάνει δ,τι θέλουμε εἶναι νὰ δώσουμε μιὰ διαταγή. Νὰ τὸν κάνουμε νὰ εἰναι δ,τι θέλουμε νὰ γίνει ἢ δ,τι ὑποθέτουμε δτι εἶναι ἢ φοβόμαστε δτι εἶναι (εἴτε εἶναι αὐτὸ τὸ δποῖο θέλουμε εἴτε ὅχι), δηλαδὴ τὸ νὰ τὸν κάνουμε νὰ ἔνσωματώσει τὶς προδολές μας, εἶναι μιὰ ἄλλη ὑπόθεση. Σ’ ἔνα ὑπνωτικὸ (ἢ παρόμοιο) πλαισίο δὲν τοῦ λέμε τί νὰ εἰναι αὐτὸ τὸ διαταγές (ἢ ἄλλες μορφὲς καταναγκασμοῦ ἢ πειθοῦς). Δὲν εἶναι ἀπαραίτητο μιὰ δδηγία γὰ προσδιορίζεται σὰν δδηγία. “Έχω τὴν ἐντύπωση δτι παίργουμε τὶς περισσότερες πρώμες καὶ πιὸ διαρκεῖς δδηγίες μας μὲ τὴ μορφὴ ἀπόδοσης χαρακτηρισμῶν. Μᾶς λέγε δτι ἡ ὑπόθεση ἔχει ἔτσι κι ἔτσι. Λένε π.χ. σὲ κάποιον εἰναι καλὸ ἢ κακὸ ἀγόρι ἢ κορίτσι, δὲν τοῦ δίγουν ἀπλῶς δδηγίες νὰ εἰναι καλὸ ἢ κακὸ ἀγόρι ἢ κορίτσι. Ένδέχεται νὰ ισχύουν καὶ τὰ δύο, ἀλλὰ ἀν κάποιος εἰναι (αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο) δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ τοῦ ποῦν νὰ εἶναι δ,τι τοῦ ἔχουν ἥδη «δώσει νὰ καταλάβει» δτι εἶναι. Τὸ μέσο - κλειδὸ γιὰ μιὰ τέτοιου εἶδους ἐπικοινωνία δὲν εἶναι ίσως ἡ γλώσσα τῶν λέξεων. “Οταν οἱ ἀποδόσεις χαρακτηρισμῶν λειτουργοῦν σὰν δδηγίες ἢ προσταγές, ἢ λειτουργία αὐτὴ ἐνδέχεται νὰ γίνει ἀντικείμενο ἀργησης, προξενώντας ἔνα εἶδος μυθοποίησης, που

μοιάζει: ή είναι ταυτόσημη μὲ τὴν ὑπνωτικὴν ὑποδολή. Ἡ ὑπνωση μπορεῖ νὰ είναι ἔνα πειραματικὸ μοντέλο ἐνδεικνυόμενου ποὺ συμβαίνει φυσικὰ σὲ πολλές οἰκογένειες. Ἀν καὶ σὲ μιὰ οἰκογένειακὴ κατάσταση οἱ ὑπνωτιστές (οἱ γονεῖς) είναι ἡδη ὑπνωτισμένοι (ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους) καὶ ἔκτελοῦν τὶς δδηγίες τους μὲ τὸ νὰ μεγαλώσουν τὰ παιδιά τους γιὰ νὰ μεγαλώσουν τὰ παιδιά τους... μὲ τέτοιο τρόπῳ ὥστε νὰ μὴ συγειδητοποιεῖ καγεῖς δτι ἔκτελει δδηγίες: ἐφόσον μιὰ δδηγία σημαίνει νὰ μὴ σκέφτεται δτι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο δέχεται δδηγίες. Αὐτὴ ἡ κατάσταση παρακινεῖται εύκολα κάτω ἀπὸ τὴν ἐπήρεια τῆς ὑπνωσῆς.

Μπορεῖ νὰ πεῖ κάποιος σὲ κάποιον νὰ αἰσθάνεται κάτι καὶ νὰ μὴ θυμάται δτι τοῦ τὸ εἶπε. Νὰ τοῦ πεῖ ἀπλῶς δτι τὸ αἰσθάνεται. Κι ἀκόμη καλύτερα νὰ πεῖ μπροστά του σ' ἔνα τρίτο δτι αὐτὸς τὸ αἰσθάνεται.

Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπήρεια τῆς ὑπνωσῆς τὸ αἰσθάνεται καὶ δὲν ξέρει δτι ἔχει ὑπνωτιστεῖ γιὰ νὰ τὸ αἰσθάνεται. Πόσα πράγματα ἀπ' ὅσα συγήθωσ αἰσθανόμαστε είναι αὐτὰ γιὰ τὰ δποῖα ἔχουμε δλοι: μας ὑπνωτιστεῖ νὰ αἰσθανόμαστε; Πόσα πράγματα ἀπ' αὐτὰ ποὺ μᾶς ἀπαρτίζουν είναι αὐτὰ ποὺ ἔχουμε ὑπνωτιστεῖ νὰ είμαστε;

"Ο,τι πεῖς είναι γιὰ μένα διαταγή. Ἡ σχέση τοῦ ἐνδεικνυόμενου πρὸς τὸν ἄλλο ἐνδέχεται νὰ ἔχει τέτοια δύναμη ὥστε γίνεσαι δτι ἐγὼ θεωρῶ δτι εἰσαι μὲ τὸ βλέμμα μου, μὲ τὸ ἄγγιγμά μου, μὲ τὸ βῆχα μου. Δὲ χρειάζεται νὰ πῶ τίποτα. Μιὰ ἀπόδοση χαρακτηρισμοῦ, δπως χρησιμοποιῶ τὸ δρό, μπορεῖ νὰ είναι κινητική, ἀπτική, δσφραγική, δπτική. Μιὰ τέτοια ἀπόδοση χαρακτηρισμοῦ είναι λιστική μὲ μιὰ δδηγία ποὺ πρέπει νὰ ὑπακούσεις «ἄδιαμαρτυρητα».

"Ἐτσι, ἀν σὲ ὑπνωτίσω δὲ λέω «σὲ διατάξω νὰ αἰσθανθεῖς δτι χρυώγεις». Ὅποδείχνω δτι κάνει χρύο. Ἐσύ ἀμέσως αὶ σθάνεσαι: χρύο. Νομίζω δτι πολλὰ παιδιά ξεκινοῦν μὲ τὸ νὰ βρεθοῦν σὲ μιὰ τέτοια κατάσταση.

Τοὺς ὑποδείχγουμε πῶς ἔχουν τὰ πράγματα: παίρνουν τὶς θέσεις τους στὸ χῶρο ποὺ ἔμεῖς προσδιορίζουμε. Μετὰ μποροῦν νὰ διαλέξουν νὰ γίνουν ἔνα ἀπόσπασμα ἔκείνου τοῦ ἀποσπάσματος τῶν δυνατοτήτων τους ποὺ ὑποδείχγουμε πῶς είναι.

Αὐτὸς ποὺ τοὺς λέμε ξεκάθαρα, υποψιάζομει δτι δὲν ἔχει τόση σημασία.

Αὐτὸς ποὺ τοὺς υποδείχγουμε πώς εἶναι ἀποτελεῖ τελικὰ μιὰ διδηγία γιὰ ἕνα δράμα: ἔνα σενάριο.

Γιὰ παράδειγμα, ἔνα ἀτακτο παιδὶ εἶναι ἔνας ρόλος σ' ἔνα συγκεκριμένο οἰκογενειακὸ δράμα. "Εγα τέτοιο δράμα εἶναι μιὰ διαρκής παράσταση. Οἱ γονεῖς του τοῦ λέγε δτι εἶναι: ἀτακτος γιατὶ δὲν κάνει δτι τοῦ λέγε. "Ο,τι τοῦ λέγε πώς εἶναι: ἀποτελεῖ μιὰ παρακινητή (προτροπή) πολὺ πιὸ ισχυρὴ ἀπ' δτι τοῦ λέγε γὰ κάνει. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μέσα ἀπὸ τὴν ἀπόδοση τοῦ χαρακτηρίσμου «εἶσαι ἀτακτος» τοῦ λέγε πειστικὰ νὰ μὴν κάνει αὐτὸ ποὺ φαινομενικὰ τοῦ λέγε γὰ κάνει. Ἐγδέχεται γὰ ἀγακαλύψουμε δτι λέξεις δπως «εἶσαι ἀτακτος» εἶναι τὸ μικρότερο κακό. Εἶναι πιθανὸ γ' ἀγακαλύψουμε δτι τὸ παιδὶ παρακινεῖται γὰ συμπεριφερθεῖ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀπὸ ἀπτικὰ - κινητικὰ - δσφραντικὰ - δπτικὰ σήματα: εἶναι μέρος ἔνδος «μυστικοῦ» δίκτυου ἐπικοινωνίας, ἀγεξάρτητο ἀπὸ τὶς ἐπίσημες λεκτικὲς ἀνακοινώσεις.

Αὐτὰ τὰ σήματα δὲν τοῦ λέγε γὰ εἶναι ἀτακτος προσδιορίζουν αὐτὸ ποὺ κάνει σὰν ἀταξία. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μαθαίγει δτι εἶναι ἀτακτος καὶ πῶς γὰ εἶναι ἀτακτος στὴ συγκεκριμένη οἰκογένεια του: πρόκειται γιὰ κάτι ἐπίκτητο. Μερικὰ παιδὶα ἔχουν μιὰ ἴδιαιτερη ἵκανότητα σ' αὐτὸ τὸν τομέα.

Δὲ θέλω γὰ πῶ δτι αὐτὸς εἶναι δ μόνος τρόπος γιὰ γίνει ἔνα παιδὶ «ἀτακτο», εἶναι δμως ἔνας τρόπος.

Συμπερασματικά:

"Ο χι: Κάνε δτι σοῦ λέω γὰ κάνεις.

"Αλλά: Θὰ κάνεις αὐτὸ ποὺ σοῦ υποδείχνω δτι κάνεις τώρα.

Βλέπεις δτι σοῦ λέω δτι βλέπεις.

"Ο χι: Νὰ εἶσαι δτι σοῦ λέω δτι εἶσαι.

"Αλλά: Εἶσαι δτι σοῦ υποδείχνω δτι εἶσαι.

"Ο κλινικὸς υπνωτιστὴς ξέρει τὶ κάνει: δ οἰκογενειακὸς υπνωτιστὴς σχεδὸν ποτέ. Μερικοὶ γονεῖς μοῦ ἔχουν περιγράψει αὐτὴ τὴν τεχνικὴ σὰν ἔνα ἐσκεμμένο στρατήγημα.

Πιὸ συχνὰ οἱ ἴδιοι βρίσκονται σὲ σύγχιση μπροστὰ σ' ἔνα

παιδί πού κάνει τὸ Χ δταγ τοῦ λέγε γὰ κάνει τὸ ψ καὶ ὑποδείχνουν δτι εἶγαι Χ.

«Προσπαθῶ πάντα γὰ τὸν κάνω γὰ ἀποκτήσει περισσότερους φίλους, ἀλλὰ εἶγαι τόσο δειλός. Δὲν εἶγαι ἔτσι χρυσό μου;».

«Εἶγαι τόσο ἀτακτος. Ποτὲ δὲν κάνει δ,τι τοῦ λέω. "Η μῆπως κάνεις;».

«Τοῦ λέω συγεχῶς γὰ εἶγαι πιὸ προσεκτικός, ἀλλὰ εἶγαι τόσο ἀπρόσεκτος, δὲν εἰσαι;».

«Οταν τέτοιες ὑποδείξεις ή ἀποδόσεις χαρακτηρισμῶν<sup>1</sup> καὶ δδηγίες δὲ συμβιβάζονται, τὰ δυὸ συστήματα A καὶ B εἶγαι ἔκδηλα. "Αγ ὑπάρχει μιὰ «όμαλή» κατάσταση πραγμάτων, ή δομὴ εἶγαι λιγότερο ἔκδηλη δχι δμως καὶ οὐσιαστικὰ διαφορετική. Ἐπιπλέον, δην τὰ πάντα δίγουν τὴν ἐντύπωση δτι λειτουργοῦν, πιθνὸ γὰ μὴ θέλει κανεὶς γὰ δεῖ πῶς λειτουργοῦν:

«Μπορεῖ γὰ ξεχωρίσει δ ἵδιος τὸ σωστὸ ἀπὸ τὸ λάθος. Δὲ χρειάστηκε γὰ τοῦ πῶ ποτὲ γὰ μὴν κάνει αὐτὰ τὰ πράγματα».

1. "Ολα τὰ μέσα ἐπακοινωνίας ἐνδέχεται νὰ εἶναι φορτισμένα μὲ αὐτοὺς τοὺς ὑποτιθέμενους ὑπνωτικοὺς δεῖκτες (ἀποδόσεις χαρακτηρισμῶν). 'Ο τρόπος μὲ τὸν δποῖο λέγονται πράγματα (παραγλωσσολογία) παρὰ τὸ επεριεχόμε·ο (γλωσσολογία). Οι κινήσεις ποὺ κάνουμε (κινησιολογία καὶ παρακινησιολογία). Καὶ ή ἀφή, ή γεύση καὶ ή δσφρηση. 'Η πιὸ ἐπισταμένη συστηματικὴ μελέτη κινησιολογίας γιὰ πολλὰ χρόνια ἔγινε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Birdwhistell καὶ τοὺς βοηθούς του, τοῦ Ψυχιατρικοῦ 'Ινστιτούτου τῆς Ἀνατολικῆς Πενσυλβανίας. 'Απ' δσο ξέρω δὲν ἔχουν συγκεντρωθεῖ συστηματικὰ δεδομένα δσον ἀφορᾶ τὴ γεύση καὶ τὴν δσμή. Στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Φλόριντα δ καθηγητὴ Jourard ἔχει κάνει τὴν ἀρχὴ γιὰ μιὰ μελέτη τῶν ἀπτικῶν συνηθειῶν μας (Jourard 1968), ἀλλὰ μέχρι τώρα δὲν ἔχει προχωρήσει τὶς μελέτες του ὡς τὸ θέμα τῆς οἰκογένειας. 'Ο δρ. Harry Wiener τοῦ 'Ιατρικοῦ Κολέγιου τῆς Νέας Τόρκης ἔχει δημοσιεύσει μιὰ σειρὰ ἔξαιρετικὰ σημαντικῶν θεωρητικῶν συμπερασμάτων δσον ἀφορᾶ τὸν τρόπο μὲ τὸν δποῖο ή κοινωνική μας συμπεριφορᾶ ἐλέγχεται ἐν μέρει ἀπὸ ἔξωτεροικοὺς χημικοὺς ἀγγελιοφόρους (EXA) ή ἐ κ τ ο - δρμόνες, δπως τὴ γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν πολύπλοκο κοινωνικὸ συντονισμὸ τῶν ἐντόμων καὶ ποὺ τώρα ἀνοίγει ἐναν τεράστιο, μέχρι τώρα σχεδὸν ἀδιερεύνητο, τομέα στὶς μελέτες γιὰ τὸν ἀνθρώπου: τὴ σχέση τῶν ἑκτο-δρμονῶν μὲ τὴν κοινωνικὴ συμπεριφορᾶ τοῦ ἀνθρώπου (Wiener, 1966, 1967, 1968).

«Κάγει χάτι χωρίς γὰ τὸ ἀναγκαστῶ νὰ τοῦ τὸ ζητήσω».

«Τὸ καταλαβαῖνει κι ὁ ἴδιος δταν μπαφιάζει».

Τὸ οἰκογενειακὸ σύστημα ποὺ λειτουργεῖ δμαλὰ εἶγαι πολὺ πιὸ δύσκολο γὰ μελετηθεῖ ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἀντιμετωπίζει δυσκολίες.

Συγήθως ὑπάρχει μεγάλη ἀντίσταση ποὺ ἐκφράζεται ἐνάντια στὴ διαδικασία τῆς ἀπεικόνισης τοῦ παρελθόντος στὸ μέλλον καὶ ποὺ ἀναφαίνεται σὲ δποιαδήποτε περίπτωση. "Αν δποιοσδήποτε μέσα στὴν οἰκογένεια ἀρχίζει γὰ συγειδητοποιεῖ δτι εἶναι ή σκιὰ μιᾶς μαριογέτας, θὰ γίνει ἀρκετὰ σοφὸς ὥστε γὰ πάρει μεγαλύτερες προφυλάξεις δσογ ἀφορᾶ αὐτὸν στὸν δποιο θὰ μεταδώσει τὴν πληροφορία.

Δέγε εἶγαι «ψυσιολογικὸ» γὰ συγειδητοποιεῖ κανεὶς τέτοια πράγματα. Ὑπάρχουν πολλὲς ψυχιατρικὲς δνομασίες καὶ μιὰ ποικιλία θεραπειῶν γι' αὐτὲς τὶς συγειδητοποιήσεις.

Θεωρῶ δτι πολλοὶ ἐνήλικοι (κι ἔγὼ συμπεριλαμβάνομαι μέσα σ' αὐτοὺς) δρόσκονται ή δρέθηκαν κατὰ κάποιο τρόπο σ' ἔνα διπνωτικὸ λήθαργο ποὺ προκλήθηκε στὰ πρῶτα χρόνια τῆς νηπιακῆς ηλικίας: παραμένουμε σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση μέχρι ποὺ — δταν ἔμεις οἱ νεκροὶ ξυπνήσουμε, δπως λέει ἔνας ἀπὸ τοὺς θρωες τοῦ "Ιψεν" — γὰ ἀγακαλύψουμε δτι δὲ ζήσαμε ποτέ.

Οἱ ἀπόπειρες γὰ ξυπνήσουμε πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα μας τιμωροῦνται συχνά, εἰδικὰ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ μᾶς ἀγαποῦν περισσότερο. Γιατὶ αὐτοί, εὐλογημένοι γὰ γάι, εἶγαι κοιμισμένοι. Νομίζουν δτι δποιος ξυπνάει ή δποιος συγεχίζει γὰ κοιμᾶται συγειδητοποιεῖ κάποτε πώς αὐτὸ ποὺ εἶχε θεωρηθεῖ πραγματικὸ εἶγαι «ὄγειρο», τρελαίνεται. "Οποιοσδήποτε εἶγαι σ' αὐτὴ τὴ μεταβατικὴ κατάσταση πιθαγὸ γὰ δρεθεῖ σὲ σύγχιση. Τὸ γὰ δείξουμε δτι αὐτὴ ή σύγχιση εἶγαι ἔγδειξῃ ἀσθένειας εἶγαι ἔνας γρήγορος τρόπος γιὰ γὰ δημιουργηθεῖ μιὰ φύχωση. Τὸ ἄτομο ποὺ συγειδητοποιεῖ δτι «ὅλα αὐτὰ εἶγαι ἔνας ἐφιάλτης» φοβᾶται δτι θὰ τρελαθεῖ. "Ο ψυχιατρος ποὺ διακηρύσσει δτι εἶγαι ἔνας θεραπευτὴς ψυχῶν, ἀλλὰ κρατάει ἀνθρώπους κοιμισμένους, τοὺς θεραπεύει γιὰ γὰ γὰ ξυπνήσουν καὶ τοὺς γαρκώνει γιὰ γὰ ξανακοιμηθοῦν (ὅλο καὶ πιὸ ἀποτελεσματικὰ καθὼς δ τοιμέας αὐτὸς τῆς τεχνολογίας ἀκονίζει τὰ

δπλα του) θοηθώντας τελικά στὸ νὰ δδηγηθοῦν στὴν τρέλα.

Τὰ περισσότερα ἄτομα ποὺ ἔχουν ξυπνήσει καὶ ποὺ ἔχω συγαντήσει ἔχουν πλήρη συνείδηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος. Εἶγαι λίγοι. Δὲν εἶναι οὔτε ἀναγκαστικὰ ψυχωτικοὶ οὔτε γγωστοὶ διανούμενοι. "Ἐνας ξακουστός φιλόσοφος μοῦ εἶπε δτι κατὰ τὴ γνώμη του δὲν ξύπνησε ἀπὸ τὴ μετανηπιακή του κατάσταση ὑπνωσῆς, παρὰ μόνο δταν εἶχε περάσει τὰ πενήντα, δπότε εἶχε ἥδη γράψει τὰ περισσότερα ἔργα του ποὺ τὸν εἶχαν ἀναδείξει.

Ἡ «Ἐρμηνεία τῶν Ὁγείρων» τοῦ Φρόντη ἀποτελεῖ μιὰ ἐν μέρει αὐτοβιογραφικὴ ἀφήγηση τοῦ ἀγώνα του νὰ ξυπνήσει ἀπὸ αὐτὴ τὴν κατάσταση ὑπνου ποὺ τὸν περιτύλιγε, καὶ ποὺ σ' αὐτὴν κοιμόμαστε τὸν ὑπνο μέσα στὸν δποτο δγειρευόμαστε τὰ ὅγειρά μας, τὰ ὅγειρα ποὺ κατὰ τὸν Φρόντη ἔχουν σὰν πρωταρχικὴ λειτουργία τὴ διαφύλαξη τοῦ ὑπνου, ἀλλὰ ποὺ συγχρόνως εἶναι κι ἡ βασιλικὴ ὁδὸς πρὸς τὸ ἀσυνείδητο, δηλαδὴ πρὸς τὴν ἀπόκτηση συγείδησης.

Ἐχουμε ἐδῶ ἔνα συγχριτικὰ ἀπλὸ παράδειγμα προβολῆς ἡ ἀπεικόνισης. Θεωρεῖστε τὴν προβολή, ὃχι μόνο μὲ θάση αὐτὸν ποὺ κάγει τὴν προβολή (δπως γίνεται συγήθως) ἀλλὰ καὶ σὰν τὰ πιθαγὰ ἀποτελέσματα ποὺ ἐπιδροῦν πάνω στὸ ἄτομο, ποὺ δέχεται τὴν προβολή. Ποιά εἶναι τὰ πράγματα ποὺ μποροῦν νὰ παρακινήσουν (γὰ ἐπάγουν) οἱ προβολές, στὸ ἄτομο ποὺ δέχεται τὴν προβολή; Κανεὶς δὲν ἔχει τὴν ἀπάντηση: ἐμεῖς οἱ ἴδιοι εἰμαστεὶς ἡ ἀπάντηση κι ἡ ἐρώτηση.

Ο Φρόντη ἀφηγεῖται τὸ δράμα ποὺ τοῦ περιέγραψε μιὰ γυναίκα 40 χρονῶν:<sup>2</sup>

«Μιὰ μέρα ἀγοιξε τὰ μάτια της καὶ εἶδε τὸν ἀδερφό της μέσα στὸ δωμάτιο, παρόλο ποὺ ἤξερε δτι αὐτὸς δρισκόταν στὴν πραγματικότητα σ' ἔνα ἀσυλο ψυχασθεγῶν. Ο μικρός της γιὸς κοιμόταν στὸ κρεβάτι δίπλα της. Γιὰ νὰ γλιτώσει τὸ παιδί ἀπὸ τὸν τρόμο καὶ τοὺς σπασμοὺς δταν εἶχε δεῖ τὸ θεῖο του, τράβηξε τὸ σεντόνι πάνω στὸ πρόσωπό του, δπότε τὸ φάγτασμα χάθηκε. Τὸ δράμα αὐτὸς ἦταν ἡ τρο-

2. Freud (1958, τόμος V, σελ. 545).

ποποιημένη ἔκδοχή μας ἀνάμνησης ἀπὸ τὴν παιδική ἡλικία τῆς γυναικας καὶ ἂν καὶ ἀσυγεῖδητη ήταν στενὰ συδεμένη μὲ δλόκληρο τὸ ἀσυγεῖδητο ὄλικὸ ποὺ ὑπῆρχε στὸ μυαλό της. Ἡ γαντά της τῆς εἶχε πεῖ δτι ἡ μητέρα της (ποὺ εἶχε πεθάνει πολὺ νέα ὅταν ἡ ἀσθενής μου ἤταν μόλις δεκαοχτώ μηνῶν), ὑπέφερε ἀπὸ ἐπιληπτικούς ἢ ὑστερικούς σπασμούς ποὺ εἶχαν τὴν πηγή τους στὸν τρόμο ποὺ τῆς προκάλεσε ὁ ἀδερφός της (ὁ θεῖος τῆς ἀσθενοῦς μου) ὅταν ἐμφανίστηκε μπροστά της σὰ φάντασμα μ' ἔνα σεντόνι στὸ κεφάλι του. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ ὄραμα περιεῖχε τὰ ἴδια στοιχεῖα μὲ τὴν ἀνάμνηση: τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἀδερφοῦ, τὸ σεντόνι, τὸν τρόμο καὶ τὸ ἀποτελέσματά του. Τὰ στοιχεῖα ὅμως εἶχαν διαταχτεῖ μέσα σ' ἔνα διαφορετικὸ πλαίσιο καὶ εἶχαν μεταβιβαστεῖ σὲ ἄλλες μορφές». (Οἱ ὑπογραμμίσεις εἰναι τοῦ Φρόντη).

Σ' ἔνα ἐπιφαγειακὸ ἐπίπεδο ὑπάρχουν δυὸ σύνολα σχέσεων:

## ΣΥΝΟΛΟ Α

ἡ γαντά της  
ἡ μητέρα της  
κι ὁ θεῖος της, ὁ ἀδελφός τῆς μητέρας της

## ΣΥΝΟΛΟ Β

ἡ ἴδια ἡ γυναικα  
δ γιός της  
κι ὁ ἀδελφός της, ὁ θεῖος τοῦ γιοῦ της.

Μέσα στὰ πλαίσια τῆς λειτουργίας τῆς ἀπεικόνισης φ (βλέπε ἀρχὴ κεφαλαίου) ὁ ἀδελφός της ἐμφανίζεται σ' αὐτὴ σὲ σχέση μὲ τὸ γιό της (σύμφωνα μὲ τὴ γαντά, σύμφωνα μὲ ποιόν ἄλλον;) μὲ τὸν τρόπο ποὺ εἶχε ἐμφανιστεῖ ὁ ἀδελφός τῆς μητέρας της στὴ μητέρα της (μεταμφιεσμένος σὲ φάντασμα).

Αὐτὴ προστατεύει τὸ γιό της (φ μητέρα) ἀπὸ τὸν ἀδελφό της (φ θεῖος)

## ΣΥΝΟΛΟ Α

μητέρα  
ἀδελφός τῆς μητέρας της  
(ὁ θεῖος τῆς)

## φ ΣΥΝΟΛΟ Β

γιός  
ὁ γιός της  
(ὁ θεῖος τοῦ γιοῦ της)

‘Η «μητέρα» «της» είναι ή εἰκόνα τῆς εἰκόνας τῆς νταντᾶς γιὰ τὴ μητέρα τῆς.

Ποιά φ ἀξία μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε δτι μποροῦσε αὐτὴ γιὰ ὑποθέσει μέσω τῶν μετασχηματισμῶν ποὺ τῆς ἀγακοιγώθηκαν;

‘Ο Φρόνυτ σχολιάζει: «Τὸ φανερὸ κίνητρο τοῦ δράματος της, ἡ τῶν σκέψη ων ποὺ ἀντικατέστησε (δική μου ὑπογράμμιση) ήταν ἡ ἔγγονα της μήπως τὸ μικρὸ τῆς ἀγόρι: ἀκολουθήσει τὰ βήματα τοῦ θείου του στὸν δποτὸ ἔμοιαζε πάρα πολὺ φυσιογνωμικά.

‘Ο Φρόνυτ κάνει τὴν πρόταση δτι ἡ γυναικα «βλέπει» τὸν ἀδελφό της «μέσα» στὸ γιό της, τρομάζει μὲ τὸ δτι ὁ γιός της θὰ μοιάσει στὸ θεῖο του ποὺ είναι τρελός καὶ ἐπικαλύπτει αὐτὴ τὴν προβολή, μὲ μιὰ ἄλλη, συγκεκριμένα, σ’ αὐτὴ τῆς μητέρας της δπως τῆς δίνεται διαθλασμένη μέσω τῆς νταντᾶς της.

‘Ο Φρόνυτ βλέπει δτι ἡ ἀσθενής του βλέπει στὸ γιό της τὸν ἀδελφό της. Τρομάζει στὴν ίδεα δτι ὁ γιός της θὰ μοιάσει στὸ θεῖο του.

Ἐνα μικρὸ ἀγόρι θάζει ἔνα σεντόνι πάνω στὸ κεφάλι του γιὰ νὰ μεταφιεστεῖ σὲ φάντασμα ποὺ θὰ τρομάξει τὴν ἀδελφή του. Αὐτὴ δὲ «συγέρχεται» ἀπὸ τὸν τρόμο της, ἀλλὰ παντρεύεται, ἀποκτᾶ ἔνα γιό, μιὰ κόρη καὶ μετὰ πεθαίνει. “Οταν ἡ κόρη της μεγαλώσει καὶ ἀποκτήσει κι αὐτὴ γιὸς βλέπει τὸν ἀδελφό της (ποὺ τώρα δρίσκεται στὸ ψυχιατρεῖο) νὰ ἐμφανίζεται στὸ δωμάτιο δπου κοιμᾶται ὁ γιός της” γιὰ νὰ προστατέψει τὸ γιό της θάζει τὸ σεντόνι πάνω στὸ δικό του κεφάλι.

Γιὰ νὰ ἀποφύγει τὸ φοβερὸ γεγονός, ἡ ἀσθενής του Φρόνυτ τὸ προκαλεῖ τοποθετώντας τὸ μαγδύα τοῦ φαντάσματος πάνω στὸ κεφάλι του κοιμισμένου γιοῦ της.

“Ἐνα θεατρικὸ ἔργο σκιῶν. Τὸ σεντόνι στὸ κεφάλι ἔνδει μικροῦ ἀγοριοῦ ποὺ τρομάζει τὴν ἀδερφή του τραβιέται πάνω ἀπὸ τὸ κε-

φάλι τοῦ γιοῦ τῆς κόρης τῆς ἀδερφῆς του, ἀπὸ μίᾳ ἀνηψιά ποὺ μπορεῖ νὰ μὴ συνάντησε ποτέ. "Ἐνα φάγτασμα σὲ μίᾳ ἱστορίᾳ ποὺ εἶπε μίᾳ νταντά σ' ἔνα κοριτσάκι δταν ἡ μητέρα του ἦταν μικρή καταδιώκει τὴ ζωὴ ἐνδές ἀγοριοῦ ποὺ δὲν ἔχει ἀνακαλύψει ἀκόμα τὸν ἐφιάλτη του. Τὸ σεντόνι πέφτει σὰν πέπλο πάνω στὰ μάτια του καλύπτοντας ἔνα δράμα ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμη μάθει νὰ βλέπει.

Τὸ δράμα τῆς ἀσθενοῦς τοῦ Φρόνυτ μᾶς κάνει δρατὸ ἔνα ἀπειροελάχιστο ἀπόσπασμα ἐνδές πέπλου ποὺ ἡ ὑφὴ του εἶναι ἡ προβολὴ ποὺ κάνουμε ἐμεῖς, ποὺ πηγάδει ἀπὸ ἐμᾶς, ποὺ ἐπιδρᾶ σ' ἐμᾶς. Προβολὴ τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ἐμεῖς εἴμαστε τὸ πέπλο ποὺ μᾶς κρύβει τὸν ἑαυτό μας.

"Αγτιμετωπίζουμε δυδὲ ἐνδογενεῖς δυσκολίες δταν μελετᾶμε τὶς οἰκογένειες. Καταρχὴ, τὴ χρονικὴ κλίμακα. Οἱ οἰκογένειες (αὐτοῦ ἡ τοῦ ἄλλου εἶδους, ἀν καὶ πολὺ διαφορετικὲς ἀπὸ τὶς δικές μας) ὑπῆρχαν, ἀς ποῦμε, ἐδῶ καὶ 100.000 χρόνια. Μποροῦμε νὰ μελετήσουμε ἀπευθείας μιὰ στιγμὴ μόνο τῆς οἰκογενειακῆς ἀλυσίδας: τρεῖς γενιές — ἀν εἴμαστε τυχεροί. Ἀκόμα κι αὐτὲς οἱ μελέτες τῶν τριῶν γενιῶν εἶναι σπάνιες. Τί πρότυπα μποροῦμε νὰ ἐλπίζουμε δτι θὰ δροῦμε, δταν περιοριζόμαστε στὶς τρεῖς ἀπὸ τὶς 4.000, τουλάχιστον, γενιές;

Μιὰ δεύτερη δυσκολία εἶναι δτι δυο πιὸ δμαλὰ λειτουργοῦν, τόσο πιὸ δύσκολη εἶναι ἡ μελέτη τους.

Μποροῦμε νὰ πάρουμε ἔνα ρολόι ποὺ ἔχει γίγει κομμάτια καὶ νὰ τὸ συγκριματολογήσουμε. Μποροῦμε νὰ ἐφεύρουμε ἔνα· νὰ μάθουμε πῶς φτιάχγεται. Μποροῦμε γ' ἀνακαλύψουμε πράγματα γι' αὐτὸ μὲ τὸ νὰ ἐπέλιμουμε κ.ο.κ. Ἐλάχιστες μέθοδοι ἀπὸ ἔκεινες ποὺ διαθέτουν οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες γιὰ τὴ μελέτη τῶν συστημάτων μὲ τὰ δποῖα ἀσχολοῦνται μᾶς εἶναι προσιτὲς δταν μελετᾶμε τὶς οἰκυγένειες, ίδιαίτερα τὶς πλευρὲς αὐτὲς ποὺ σᾶς ἔχθετω.

Δὲν μποροῦμε νὰ ἐλπίζουμε δτι θὰ προλάβουμε τὴν αὐλαία ποὺ ἀγούγει ἡ κλείνει σ' ἔνα δράμα μέσα στὸ δποῖο ἔχουμε γεννηθεῖ. Ὑπάρχουν δμως ἔργα ποὺ περιέχονται μέσα στὰ ἔργα.

Πάρτε ἔνα κομμάτι χαρτί. Σχεδιάστε δ.τιδήποτε. Τσχλακῶστε το. Μπορεῖ νὰ ἐκφράσει κανεὶς μὲ μαθηματικὴ ἀκρίβεια μὲ

ποιό τρόπο τὰ λεῖα καὶ τσαλακωμένα πρότυπα σχέδια εἶναι δημοια  
καὶ διαφορετικά.

"Οσο λεπτομερέστερα μελετάει κανεὶς τὶς οἰκογένειες, τόσο  
φανερότερο γίνεται διτὶ τὰ πρότυπα διαδίγονται ἀπὸ γενιὰ σὲ γε-  
νιά. Τρίστανται μετασχηματισμούς. Κανεὶς, ἀπ' ὅσο ξέρω, δὲν  
ἔχει ἀνακαλύψει κατὰ πόσο αὐτὰ τὰ πρότυπα καὶ οἱ μετα-  
σχηματισμοὶ τους μποροῦν νὰ ἐκφραστοῦν μὲν δρους ποὺ πρὸς  
τὸ παρὸν δινομάζουμε μαθηματικούς. Αὐτὸς εἶναι καταγοητός. Ε-  
μεῖς οἱ ἔδιοι, δλοι μας, εἴμαστε τὰ στοιχεῖα τοῦ πρότυπου ποὺ  
προσπαθοῦμε νὰ διακρίγουμε. Τὰ οἰκογενειακὰ πρότυπα δὲ δι-  
σκονται διαταγμένα μπροστά μας δπως τὰ ἄστρα στὸν οὐρανό.

"Ἄς κάγουμε μιὰ παρομοίωση μὲν γότες ποὺ εἶναι προκισμέ-  
νες μὲν μιὰ τέτοια συγείδηση, ὥστε τὸ μόνο ποὺ μποροῦν νὰ δια-  
βλέψουν εἶναι ἡ ὑπαρξὴ τῆς χορδῆς τῆς δποίας εἶναι στοιχεῖα.  
"Ισως ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία τῶν δονήσεών τους νὰ ἀρχίσουν νὰ συμ-  
περαιγουν κάτι ποὺ ἐλλοχεύει μέσα τους ἡ ποὺ δισκεται πέρα  
ἀπ' αὐτές. Αὐτὸ τὸ δινομάζουμε μουσική, ποὺ ἀπεχθάγεται νὰ  
ἀκούει τὶς γότες ποὺ τὴν παράγουν.

Παιζούμε θεατρικούς ρόλους σ' ἕνα ἔργο ποὺ δὲν ἔχουμε πο-  
τὲ διαβάσει καὶ δὲν ἔχουμε δεῖ, ποὺ δὲν ξέρουμε τὴν πλοκή του  
καὶ ποὺ δὲν καὶ μποροῦμε νὰ διαβλέψουμε τὴν ὑπαρξή του, ἡ ἀρχή  
του καὶ τὸ τέλος του ξεπεργάγε τὴν τωρινὴ φαντασία κι ἀντίλη-  
ψή μας.

Ό ούρανος, λέει δ Χέγκελ, είναι μιά «ένότητα του δεδομένου καὶ του δομημένου». Είναι δύσκολο νὰ καθορίσουμε τί είναι «δεδομένο» δπως καὶ ποιές είναι οι δομήσεις μας. Μιὰ μέθοδος είναι νὰ συγχρίνουμε τοὺς τρόπους μὲ τοὺς δποίους τὰ ἀτομα σὲ διαφορετικὲς ἐποχὲς καὶ τόπους, ἀκόμη καὶ στὸν ἕδιο χρόνο καὶ τόπο διώγουν τὸν κόσμο. "Ολοι μας ἔχουμε ἐκπλαγεῖ ἢ θὰ ἐκπλαγοῦμε ἢ ἀκόμη καὶ θὰ δυσπιστήσουμε δταν ἔρθουμε σ' ἐπαφὴ μὲ τὰ δεδομένα τῆς ἀνθρωπολογίας γιὰ πρώτη φορὰ καὶ διαπιστώσουμε πόσο μεγάλες είναι οι διαφορὲς ἀνάμεσα στοὺς τρόπους ἐμπειρίας.

Διαθέτουμε πολὺ λίγες λεπτομέρειες δσον ἀφορᾶ γιὰ τὸ πῶς γίνεται κάτι τέτοιο. Μποροῦμε νὰ ποῦμε μὲ θεωρητικὰ πῶς δταν γεγονοῦνται τὰ παιδιὰ δὲ διώγουν τὸν κόσμο δπως τὸν διώγουμε ἐμεῖς, σὰν ἐνήλικοι σὲ μιὰ συγκεκριμένη κουλτούρα.

Ἐρμηγεύουν τὸ ἀρχικὸ «δεδομένο» μὲ τρόπους ποὺ ἐμεῖς σὰν ἐνήλικοι τὸ ἔχουμε ἐρμηγεύσει, ἀλλὰ τοὺς ἔχουμε ἔχασει. Ή μελέτη τῆς ἐμπειρίας τῶν πρώτων χρόνων τῆς παιδικῆς ἡλικίας είναι πολὺ δύσκολη: τὰ παιδιὰ δὲν μποροῦν νὰ μᾶς ποῦν στὴ γλώσσα μας πῶς διώγουν, ἐνῷ ἐμεῖς συχνὰ δὲν μποροῦμε νὰ θυμηθοῦμε.

Η ἐμπειρία ποὺ ἔχουμε σὰν ἐνήλικοι είναι ἔνα πολὺ σοφιστεμένο προϊόν ποὺ προέρχεται ἀπὸ πολλὲς διαδικασίες.

Οι γόμοι ποὺ διέπουν τὴν ἐμπειρία μας ὑποθέτω δτι είναι φυσικοὶ καὶ κοινωνικοί. Σ' ἔνα δρισμένο ἐπίπεδο συγειδητοποίησης κάνουμε διάκριση ἀνάμεσα στοὺς φυσικοὺς καὶ κοινωνικοὺς γόμους.

«Τὸ Σύμπαν, δπως τὸ ἀντιλαμβάνονταν οἱ κάτοικοι τῆς Μεσοποταμίας, γιὰ τὸ λόγο δτι ἡ σύστασή του δὲν περιλάμβανε τὴν νεκρὴ ὅλη — γιατὶ κάθε πέτρα, κάθε δέντρο, καθετὶ ποὺ μποροῦσε νὰ νοηθεῖ μέσα σ' αὐτὸν ἦταν μιὰ δυτότητα μὲ δικῇ τῆς θέληση καὶ χαρακτήρα — ... ἦταν θεμελιωμένο μὲ βάση τὴν ἔξουσία τὰ μέλη του ὑπάκουουν ἔκούσια κι αὐτό-

ματα διαταγές πού τὰ ἔκαναν νὰ ἐνεργοῦν δπως ἐπρεπε νὰ ἐνεργοῦν. Τὶς διαταγές αὐτὲς δημάζουμε νόμους τῆς φύσης».<sup>1</sup>

Οι «βαθύτεροι» κοινωνικοί νόμοι μᾶς ἔχουν ἐμφυσηθεῖ· δυσο «σκληρότερα ἔχουν προγραμματιστεῖ» ή «τελιματωθεῖ» μέσα μας, τόσο «φυσικότεροι» καταλήγουν νὰ μᾶς φαίνονται. Πράγματι, θν κάποιος παραβιάσει ἔναν τόσο «βαθὺ» ἐμφυσημένο κοινωνικὸν νόμο, τότε ἔχουμε τὴν τάση νὰ τὸν ἀποκαλοῦμε «ἀφύσικο».

Αὐτὰ ποὺ θὰ ἔκθεσω παρακάτω ἀποτελοῦν νύξεις σὲ μερικὰ φαινομενικὰ «φυσικὰ» χαρακτηριστικὰ τῆς σύγχρονης ἐμπειρίας ποὺ ἀποκτᾶται δταν εἰμαστε πολὺ νέοι.

Ἐρμηνεύουμε τὰ δεδομένα μὲ δρους διακρίσεων, σύμφωνα μὲ κανόνες. Ἐπενεργοῦμε στὴν ἐμπειρία μας μὲ λειτουργίες, μὲ σκοπὸν νὰ συμμορφωθοῦμε στοὺς κανόνες. Μὲ αὐτὲς τὶς λειτουργίες, σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες καὶ μὲ βάση τοὺς δρους διακρίσεων: ἔτσι παράγεται ἔνα προϊόν.

Κάγουμε διακρίσεις, ἀλλὰ δὲ γεννιόμαστε μὲ τὶς διακρίσεις ποὺ κατασκευάζουμε γιὰ εὔκολη χρήση.

Τὸ ποθέτω δτι σ' αὐτὸν τὸ σημεῖο ὑπάρχει ἔνα σύνολο πρωτόγονων διακρίσεων, ποὺ δην τὶς πάρουμε σὰ βάση ἐρμηνεύουμε δτι μᾶς παρουσιάζεται· δυσο γιὰ τὶς πρώτες διαφοροποιημένες ἐμπειρίες μας, εἶναι τὸ πρώτο προϊόν τῶν πιὸ πρωτόγονων δομῆσεών μας καθὼς καὶ τὸ παρθένο δεδομένο. Κατὰ συνέπεια, τὸ προϊόν αὐτὸν ἐμφανίζεται νὰ εἶναι δεδομένο. Σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἐμπειρία ποὺ ἔχουμε σὰν ἐνήλικοι, αὐτὴ ἡ «ἀρχικὴ» ἐμπειρία εἶναι «παρθενικὴ» ή ἀθώα. Όποια δὴ ποτὲ ἐμπειρία στὴν δποία τὸ δεδομένο διακρίνεται μὲ δποιοδήποτε τρόπο δὲν εἶναι οὕτε ἀθώα οὕτε καὶ δεδομένη, δην καὶ μπορεῖ νὰ δίγει τὴν ἐντύπωση δτι εἶναι. Εἰμαστε ἐλεύθεροι νὰ χρησιμοποιοῦμε τοὺς δρους μας μὲ διαφορετικοὺς τρόπους, ἀλλὰ τὸ σύνολο τῶν δρων μας μᾶς εἶναι τόσο προκαθορισμένο, δυσο καὶ τὰ φωνήματα (οἱ μονάδες ἦχου) στὴ γλώσσα μας.

1. Καθηγητὴς Thorkild Jacobsen δπως παρατίθεται ἀπὸ τὸν Hooke (1962, σελ. 78).

Της αὐτές οι διακρίσεις είναι ἐπίκτητες καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς.

Δημιουργεῖται ἔνα σύνολο πρωτόγονων διακρίσεων.

Οἱ κανόνες διέπουν τὸ σχηματισμὸν τοῦ συνόλου, καθὼς καὶ τὶς λειτουργίες ποὺ ἐπενεργοῦν σ' αὐτό.

Νομίζω διτις ἔνα χρόνο μετὰ τὴ γέννηση, μεταξὺ ὅλων, ἔχουν ἀρχίσει νὰ γίνονται οἱ ἑξῆς διακρίσεις:

1. ἐσωτερικὸν καὶ ἔξωτερικὸν
2. ἀπόλαυση καὶ πόνος, εὐχάριστο - δυσάρεστο
3. ἀληθινὸν καὶ μὴ ἀληθινὸν
4. καλὸν καὶ κακόν
5. ἔγώ καὶ μὴ ἔγώ
6. ἔδω καὶ ἔκει
7. τότε καὶ τώρα.

Στὴν ἀγάλυσθή μας είναι ἀδιάφορο σὲ ποιά ήλικία ἔχουν γίνει αὐτές οι διακρίσεις ἢ ἀκόμη καὶ ποιές είναι αὐτές. Μερικὲς πρόκειται νὰ διαμορφωθοῦν μὲ τὸν ἀλφα ἢ βῆτα τρόπο, σὲ κάποια χρονικὴ στιγμὴ πρόκειται γιὰ διακρίσεις ποὺ δὲν ὑπῆρχαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν. Μὲ αὐτές τὶς διακρίσεις ἐπεξεργαζόμαστε τὴ prima materia τοῦ δεδομένου. Ή ἐμπειρία μας είναι τὸ προϊὸν ποὺ σχηματίστηκε θάσει μιᾶς συνταγῆς, ἐνδὲ συνόλου κανόνων ποὺ ἀφοροῦσαν τὸ πότε, πῶς, πάνω σὲ τί, ποιές διακρίσεις ἔπειρε νὰ γίνουν. Οἱ κανόνες είναι διακρίσεις ἐν ἐνεργείᾳ. Οἱ λειτουργίες ἀνάμεσα σὲ διακρίσεις ποὺ ἔχουν ἥδη κατασκευαστεῖ συγτελοῦνται συνεχῶς σύμφωνα μὲ τοὺς μελλοντικοὺς κανόνες.

Τεμαχίζω τὴν ἐμπειρία μου δημιουργώντας ἐσωτερικὸν - ἔξωτερικόν, ἀληθινὸν - μὴ ἀληθινόν, καλὸν καὶ κακόν, ἔγώ καὶ μὴ ἔγώ, ἔδω καὶ ἔκει, τώρα καὶ τότε, εὐχάριστο ἢ δυσνηρό.

"Ἄς κάνουμε μιὰ ὑπόθεση: Ἐσωτερικὸν — ἔγώ — ἔδω — τώρα — καλὸν — πραγματικὸν — εὐχάριστο, δλα αὐτὰ ἀνήκουν στὸ ἴδιο κομμάτι. Μπορεῖ νὰ νομίζετε διτις είμαι τυχερός. Πράγμα ποὺ δὲ σημαίνει πῶς ἀν δλο τὸ ἔγώ μου είναι καλό, κάθε πραγματικὸν είναι ἔγώ: οὔτε πῶς ἀν είμαι ἔδω τώρα, δὲν ἥμουν ἔκει — τότε. Παρόλα αὐτὰ διμως ἔχω μιὰ «ταυτότητα» ποὺ ἐκτιμᾶται πολὺ ἀπὸ

τὴν κουλούρα μας. Τὸ σχῆμα ἔγω — μὴ πραγματικὸ — κακός — ἔδω — ἐσωτερικὸ — τώρα — πόνος δὲν εἶναι ἀσυγήθιστο.

Μιὰ ἀπὸ τίς βασικές διακρίσεις εἶναι τὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὸ ἐξωτερικὸ. Δὲν μπορεῖ γὰρ θεωρηθεῖ ἀπομονωμένη ἀπὸ ἄλλες διακρίσεις γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα: ή διάκριση αὐτὴ (ὅπως καὶ δλες οἱ ἄλλες) λειτουργεῖ μαζὶ μὲ ἄλλες σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες ποὺ διέπουν τὸ συγδυασμό τους. Η διάκριση ἐσωτερικὸ — καὶ — ἐξωτερικὸ λεγόμενη σὲ δλες σχεδὸν τὶς πλευρὲς τῆς ἐμπειρίας. Δυσκολεύομαι γὰρ μὴ ν κάνω αὐτὴ τῇ διάκριση. Θὰ τὴν παραμερίσω πολὺ σπάνια. Φανταστεῖτε τὶς ἀκόλουθες ἐνέργειες:

- α) καταπιεῖτε τὸ σάλιο τοῦ στόματός σας
- β) πάρτε ἔγα ποτήρι γερό, ρουφεῖχτε καὶ καταπιεῖτε
- γ) φτύστε το, καταπιεῖτε φλέγμα καὶ γερό
- δ) ρουφεῖχτε λίγο γερό: φτύστε το ξανά, ρουφεῖχτε, καὶ καταπιεῖτε δτι ξαναφτύσατε.

Ἐγδέχεται γὰρ μπορεῖτε γὰρ κάνετε καὶ τὰ τέσσερα μὲ εὐκολία, ἀν καὶ πολὺς κόσμος θὰ ἔνιωθε ἀηδίᾳ μὲ τὸ γ καὶ δ. Ἐχει συνείδηση τῆς διαφορᾶς ἀνάμεσα στὸ σάλιο ποὺ εἶναι μέσα στὸ στόμα καὶ στὸ ἕδιο σάλιο ποὺ δρίσκεται σὲ ἀπόσταση μιᾶς ἵγιας ἔξω ἀπ' αὐτό.

Ὑπάρχει μιὰ ἀκόμη πιὸ ἔντονη διαφορὰ δσον ἀφορᾶ τὰ περιττώματα, αὐτὰ ποὺ εἶναι στὸ ἐσωτερικὸ ή στὸ ἐξωτερικό.

Αἰσθανόμαστε ἐμεῖς δτι δρίσκομαστε μέσα σ' ἔγα ἀσκὶ δέρματος: δτι εἶναι ἔξω ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἀσκὶ δὲν εἴμαστε ἐμεῖς. Ἔγω—μέσα. Μὴ ἔγω—ἔξω.

Σὲ στιγμὲς ἔκστασης αὐτὴ ή διάκριση χάνεται. Ὁταν κάνουμε ἔρωτα, δταν λιμοκτογοῦμε, δταν ἀκοῦμε μουσική, δταν ἔχουμε ὑψηλὸ πυρετό. Λίγοι εἶναι αὐτοὶ ποὺ δὲν ἔχουν διώσει αὐτὴ τὴν ἀπώλεια, ἀλλὰ εἶναι λίγοι κι αὐτοὶ ποὺ τὴν ἔχουν διώσει συχνὰ ή γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα (τουλάχιστον αὐτὴ τὴν ἔντυπωση ἔχω).

Αὐτὲς οἱ στιγμὲς ἀποτελοῦν προνομιακὲς ἔξαιρέσεις. Κάτω ἀπὸ συνηθισμένες συγθῆκες τὸ ἐσωτερικὸ - ἐξωτερικὸ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς διακρίσεις, ποὺ δταν συγδυαστεῖ μὲ ἄλλες διακρίσεις ποὺ

ὑπαγορεύουν κανόνες μιᾶς διωματικῆς σύνταξης, μοιάζει νὰ μᾶς  
βοηθάει παρέχοντάς μας τὴν αἰσθησην ὅτι ή ἐμπειρία μας ἔχει κά-  
ποιο γόνημα. Ἀνήκει στὴν οἰκογενειακὴ - κοινωνικὴ τάξη, κι ὅχι  
στὴ φυσικὴ.

Κι δημως, ἡ σύνταξη τῆς κοινῆς λογικῆς εἶναι τόσο σκοτεινὴ  
ὅσο καὶ πασιφανής. Σὲ μιὰ σύγχρονη πόλη προτιμᾶμε νὰ παίρνου-  
με σὰ δεδομένο ὅτι ἔγῳ είμαι μὲς στὸ πετσί μου καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ  
δικό σου, ἔγῳ ἔσυ είσαι μὲς στὸ πετσί σου καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ δικό  
μου!

Παρόλα αὐτὰ ἐμφανίζονται δυσκολίες. «Ἐγὼ» είμαι μέσα  
στὸ πετσί μου, ἀλλὰ ἔνδέχεται νὰ αἰσθάνομαι ἔξω ἀπὸ δ,τι εἶναι  
μέσα μου καὶ ἔξω ἀπὸ δλα στὰ δποῖα δὲν είμαι μέσα. Τότε ποὺ  
δρίσκομαι; Δὲν είμαι ἀπόλυτα μέσα σὲ τίποτε; Δὲν είμαι ἀπόλυτα  
ἔξω ἀπὸ τίποτα; Μέσα σὲ τί θέλω νὰ είμαι; "Ἐξω ἀπὸ τί θέλω  
νὰ είμαι; Τί θέλω νὰ ὑπάρχει μέσα μου; Τί θέλω νὰ ὑπάρχει  
ἔξω ἀπὸ μέγα; Θέλω νὰ είμαι μέσα σὲ δ,τι εἶναι μέσα μου; Θέλω  
νὰ είμαι ἀπέξω ἀπὸ δ,τι εἶναι μέσα μου; Αἰσθάνομαι μέσα μου  
δ,τι εἶναι ἀπέξω μου; Αὐτὸ ποὺ εἶναι μέσα μου εἶναι δ,τι θὰ ἥθε-  
λα νὰ είναι ἀπέξω μου; Αὐτὸ ποὺ εἶναι ἀπέξω μου εἶναι δ,τι θὰ  
ἥθελα νὰ είναι μέσα μου; Πιθανὸ νὰ μπορῶ νὰ κάνω μιὰ ἀνταλ-  
λαγή. Μὲ τὴν προβολὴ ἀς τοποθετήσω δ,τι εἶναι μέσα μου, ἀπέ-  
ξω μου. Μὲ τὴν ἔνδοσολὴ ἀς τοποθετήσω δ,τι εἶναι ἀπέξω μέτα.  
Τώρα ἔχω γυρίσει τὰ μέσα - ἔξω καὶ τὰ ἔξω - μέσα. Κι δημως  
παρὰ τὴν ἀνταλλαγὴ ἔνδέχεται νὰ συνεχίσω νὰ αἰσθάνομαι ἔξω  
ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ καὶ μέσα στὸ ἐξωτερικό. "Ἄς κάνουμε τὴ διά-  
κριση καλὸ - κακό. "Ἄς κάνουμε τὸ ἐσωτερικό μου εἶναι  
κακό καὶ δτι μὲ τὴν προβολὴ τὸ ἔνγαλα ἔξω. Τὸ κακό μου ἐσω-  
τερικό εἶναι τώρα ἔξω καὶ μὲ καταδιώκει. "Η ἀς ὑποθέσουμε δτι  
θέλω νὰ βγῷ ἔξω ἀπὸ ἐκεῖ μέσα ποὺ είμαι ἐγώ. Εἶναι δύσκο-  
λο, χωρὶς νὰ ἀνακαλύψω δτι ἔχω μέσα μου αὐτὸ μέσα στὸ δποῖο  
ἥμουν ἐγώ. Ἀμφίβολη βελτίωση. "Αν είμαι γεμάτος καλούδια  
μέσα μου, τότε μπορεῖ νὰ μοῦ τὰ κλέψουν αὐτοὶ ποὺ δὲν ἔχουν  
καλούδια σὰν κι ἐμένα. "Αν τὰ βγάλω ἔξω τότε ἔχω ἀδειάτει  
καὶ ἔξαρτιέμαι γιὰ τὶς προμήθειές μου ἀπέξω. Η προσπάθεια  
νὰ βρῶ ἔγαν ίκανοποιητικὸ σταθερὸ συγδυασμὸ ἀγάμεστα στὸ κα-  
λὸ - κακό, ἀδειο - γεμάτο, ἔξωτερικό - ἐσωτερικό, ἐγώ - μὴ ἐγώ,

μπορεῖ νὰ ἀπαιτήσει πάρα πολὺ ἐγέργεια — κι ἔτσι θὰ γιώθω  
ἔξουθενωμένος, ἀδειος μέσα καὶ ἔξω.

"Ἄς ὑποθέουμε δὲ προσθέτουμε σ' αὐτὸν τὸν καταχθόνιον  
χορὸν τὸ πραγματικὸν καὶ τὸ μὴ πραγματικόν, τὸ ἀληθινὸν καὶ τὸ  
ψεύτικον: νὰ εἰσαι πραγματικὸς σημαίνει νὰ εἰσαι αὐθεντικός, καὶ  
νὰ εἰσαι μὴ πραγματικὸς σημαίνει νὰ εἰσαι ψεύτικος. Πρέπει νὰ  
ἀποφύγω νὰ εἴμαι μὴ πραγματικός, ἀλλὰ ἂν εἴμαι μὲσα στὴν  
πραγματικότητα, ή πραγματικότητα μπορεῖ νὰ εἴναι ἀπέξω κι  
ἄν εἴμαι ἡδη ἀδειος ἐγὼ εἴμαι μέσα, μπορεῖ νὰ ἀνακαλύψω ὅτι  
κιγδυνεύω νὰ γίνω ἀδειος, μὴ πραγματικός, ψεύτικος καὶ κακός.  
Θέλω δημιώς νὰ εἴμαι γεμάτος πραγματικότητα, ἀληθινός καὶ κα-  
λός. "Ἄς κάνουμε μιὰν ἄλλη ἀνταλλαγὴ. Ἀμέσως Αὐτοὶ εί-  
ναι οἱ φεύτικοι, οἱ ἀδειοι, οἱ μὴ πραγματικοὶ καὶ οἱ κακοί.

"Ολο: δημιώς δὲ βρίσκουν ἀνάπτωση μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. "Ἄς  
κάνουμε τὴν ἔξῆς ὑπόθεσην: νὰ εἰσαι πραγματικὸς σημαίνει νὺν  
εἰσαι μὲσα στὸ πραγματικό, ἀλλὰ τὸ ἔσωτερικό εἴναι μὴ πρα-  
γματικὸν γιατὶ ἔχω βάλει τὸ πραγματικό μέσα. Μ' αὐτὸν τὸν τρό-  
πο προσπαθεῖστε νὰ ξαναβάλετε τὸ ἔχω μέσα, νὰ κάνετε πρα-  
γματικὸν τὸ ἔσωτερικό, τὸ πραγματικὸν γεμάτο καὶ τὸ γεμάτο αὐ-  
θεντικό. Τότε εἴμαι καλὸς γιατὶ εἴμαι γεμάτος, ἀλλὰ κακός γιατὶ  
δὲν εἴμαι γεμάτος ἀπὸ τὸν ἔσωτρο μου, ἄρα μὴ πραγματικός. Δὲν  
μποροῦμε δημιώς νὰ μοιράσουμε τὰ πράγματα λίγο πιὸ δίκαια;

"Ὑπάρχει σίγουρα ἀρκετὴ πραγματικότητα; "Ἄς ποῦμε: τὸ  
ἔσωτερικό μου εἴναι πραγματικό, καὶ τὸ ἔσωτερικό τους πρα-  
γματικό. Τὸ πραγματικό εἴναι ἔχω ἀπὸ μένα, ἐγὼ βρίσκομαι στὸ  
ἔσωτερικό τῆς πραγματικότητας καὶ η πραγματικότητα εἴναι μέ-  
σα μου. Τότε ποῦ βρίσκεται η μὴ πραγματικότητα; Ἡ μὴ πρα-  
γματικότητα δὲν ὑπάρχει, καὶ δὲν τῆς ἀξίζει νὰ ὑπάρχει.

"Εμεῖς, η οἰκογένειά μας καὶ οἱ οἰκογένειες τῆς οἰκογένειάς  
μας, τὸ σχολεῖο μας, η ἐκκλησία μας, η πόλη μας, τὸ κράτος  
μας κι η χώρα μας, η τηλεόρασή μας, τὰ φλυτζάνια καὶ τὰ πια-  
τάκια, η βιτρίνα μὲ τὰ μπιμπελό, κι η θεία Τζέσου εἴναι πρα-  
γματικά: κι ἀληθινά, μποροῦμε νὰ ἔχουμε ἐμπιστοσύνη δ ἔνας  
στὸν ἄλλο καὶ νὰ ζοῦμε μιὰ γεμάτη ζωή. Τὸ σύμπαν ἔρχεται  
στὴν πόλη μας κι ἂν μερικὲς φορὲς σφάλλουμε, παρόλα αὐτὰ κά-  
γουμε δ, τι μποροῦμε. Δὲ θέλουμε τὸ κακὸ κανενός. "Ὑπάρ-

χούμε. "Οσο γι' αὐτοὺς γιὰ τοὺς δποίους ἐμεῖς δὲν ὑπάρχουμε, δὲν ὑπάρχουν κι αὐτοί, κι ἀν περγάει ἀπ' τὸ χέρι μας εἰναὶ σίγουρο δτι δὲ θὰ ὑπάρξουν.

Γιατὶ πρέπει νὰ ὑπερασπιστοῦμε τὴν πραγματικότητα ἐνάντια στὸ κενό, τὴν ἀπάτην καὶ τὸ κακὸ τῆς Μή πραγματικότητας. Αὐτὸς εἶναι δ λόγος γιὰ τὸν δποῖο ἀγωνίζόμαστε. Γιὰ νὰ ὑπερασπιστοῦμε τὸ πραγματικὸ ἐνάντια στὸ μὴ πραγματικό, τὸ ἀληθιγὸ ἐνάντια στὸ φεύτικο, τὴ γεμάτη ζωὴ ἐνάντια στὴν ἀδεια, τὸ καλὸ ἐνάντια στὸ κακό. Αὐτὸς ποὺ εἶναι ἐνάντια σ' αὐτὸς ποὺ δὲν εἶναι.

"Ομως τότε, ἐνάντια σὲ τὶς ἀμυνόμαστε; Ἐνάντια στὸ τίποτα; "Οχι! δέβαια! 'Ο κίνδυνος, η ἀπειλή, δ ἔχθρός, Αὐτοί, εἶναι πολὺ πραγματικοί. Κι ἔτσι πρέπει νὰ ξαναρχίσουμε.

Εἶναι Πραγματικοί. Εἶναι ἐπικίνδυνοι γιατὶ ὑπάρχουν. Έφρσον ὑπάρχουν, κινδυνεύουμε. Γιαυτὸ πρέπει νὰ τοὺς καταστρέψουμε. "Αγ πρέπει ἐμεῖς νὰ καταστρέψουμε αὐτούς, τότε κι αὐτοὶ πρέπει νὰ καταστρέψουν ἐμᾶς γιὰ νὰ μᾶς ἐμποδίσουν νὰ τοὺς καταστρέψουμε καὶ πρέπει νὰ τοὺς καταστρέψουμε πρὶν μᾶς καταστρέψουν πρὶν τοὺς καταστρέψουμε πρὶν μᾶς καταστρέψουν... κι ἔκει δρισκόμαστε πρὸς τὸ παρόν.

Αὐτοὶ μπορεῖ νὰ μοιάζουν μὴ πραγματικοί καὶ μὴ ὑπαρκτοί, νὰ εἶναι πραγματικοί καὶ νὰ ὑπάρχουν, μὴ πραγματικαὶ καὶ νὰ ὑπάρχουν η πραγματικοί καὶ νὰ μὴν ὑπάρχουν. Αὐτοὶ ὑπάρχουν γιὰ νὰ καταστραφοῦν καὶ καταστρέφονται γιὰ νὰ ἐφευρεθοῦν καὶ πάλι.

Δὲ χρειάζεται νὰ ἀνησυχοῦμε μήπως αὐξηθεῖ η ἀναλογία φύγων ἀνάμεσα σ' Αὐτούς καὶ σὲ Μᾶς. 'Υπάρχουν πάντα δλοένα καὶ περισσότερο ἔκει ἀπὸ δπου ξεκίνησαν. 'Απὸ μέσα Μᾶς.

"Αγ πάρουμε σὰ δεδομένο τὶς διακρίσεις καὶ τοὺς κανόνες μας, πρέπει νὰ προσπαθήσουμε σ κληρὸ γιὰ νὰ κάνουμε τὴν ἐμπειρία μας δμαλή. Δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ πετύχουμε ἔκτὸς κι ἀν εἴμασταν σὲ θέση νὰ χρησιμοποιήσουμε ἔνα ἀκόμη σύγολο λειτουργιῶν δσον ἀφορᾶ τὴν ἐμπειρία μας, ἀπ' αὐτές ποὺ ἔχω ηδη θέξει. Οἱ περισσότερες περιγράφονται στὴν ψυχανάλυση σὲν «ἀμυντικοὶ μηχανισμοί».

"Η "Αρνηση εἶναι ἔνας ἀπὸ τοὺς ἀπλούστερους: "Η δή-

λωση «αὐτή εἶναι ή περίπτωση» μετατρέπεται στο «δὲ ν εἶναι αὐτή περίπτωση» γιὰ παράδειγμα ή πρόταση «ζηλεύω» γίνεται «δὲ ζηλεύω».

Διχασμὸς μὲν δὲ. Ἐναὶ σύνολο διαιρεῖται σὲ δυὸς ὑποσύνολα. Στὸν πλήρη διχασμὸν δὲν ἐπιτρέπεται η ἐπικοινωγία ἀνάμεσα στὰ δυὸς ὑποσύνολα.

Μετατόπιση.

Π.χ. Εἴμαι θυμωμένος μὲ τὸν Τὸμ καὶ ντὶς γὰρ εἴμαι θυμωμένος μὲ τὸν Ντίκ. Γυργάω καὶ ξεσπάω πάνω στὴ γυναίκα μου τὰ ἀπωθημένα μου γιὰ τὸ ἀφεγτικό.

Ἐθελοτυφλία.

Δὲ βλέπω δὲν δὲ θέλω γὰρ δῶ.

Ἀντικατάσταση.

Ἀγτὶς γι' αὐτό, βλέπω τὸ ἄλλο.

Προβολή.

Ἀπεικονίζω τὸ ἐσωτερικό στὸ ἐξωτερικό.

Ἐγδοσιολή.

Ἀπεικονίζω τὸ ἐξωτερικό στὸ ἐσωτερικό.

Ἐκλογίκευση.

Προσφέρω στὸν ἑαυτό μου μία ἱστορία - προκάλυψμα.

Απώθηση.

Ξεχγάω καὶ ξεχγάω δὲν ἔχω ξεχάσει.

Παλιγδρόμηση.

Ξαγαγυρίζω πίσω.

Ταύτιση.

Δυὸς ξεχωριστὰ ὑποσύνολα θεωροῦνται σὰν ἔνα.

Μυθοποίηση.

Λαθεμένος δρισμὸς θεμάτων.

Ἀντιστροφή.

«Τὸν μισῶ» ἀντιστρέφεται καὶ γίνεται «μὲ μισεῖ».

Στὴν φυχαναλυτικὴν διδιλογραφία περιγράφονται πολὺ περισσότεροι μηχανισμοὶ καὶ μέσα σ' αὐτοὺς συμπεριλαμβάνονται η ἀναστροφή, η ἀντισταθμιστικὴ συμπτωματολογία, η μόνωση, η πε-

ριστολή του έγώ, ή έπαναφορά τῶν ἐνστίκτων ἐνάντια στὸ ἔγώ,  
ή ἀνατροπή, ή ίδαιγικοποίηση, η αἰσθηση τοῦ μὴ πραγματικοῦ.

Τό δέργο ἔκεινο ποὺ θὰ θεωρηθεῖ σὰν τὸ πιὸ ἔγκυρο πάνω  
σ' αὐτὸ τὸν τομέα μέλλει νὰ γραφτεῖ. 'Ο κατάλογος ποὺ ἀναφέ-  
ρω ἐδῶ δὲν εἶναι καλὰ ταξινομημένος γιατὶ μερικές ἀπὸ αὐτές  
τὶς «ἄμυνες» εἶναι ἀπλές, ἐνῷ ἄλλες ἀποτελοῦνται ἀπὸ δυὸ ή πε-  
ρισσότερες λειτουργίες. 'Ο τομέας εἶναι πολὺ δύσκολος στὴν εἰδι-  
κευμένη βιβλιογραφία καὶ ὑπάρχουν ὑπερθέσεις στὴν ἀπόχρωση  
τῶν δρων: διαφορετικοὶ συγγραφεῖς δὲ χρησιμοποιοῦν τὸν ίδιο  
δρο μὲ τὸν ίδιο τρόπο: η βιβλιογραφία ποὺ ὑπάρχει εἶναι σὲ τρεῖς  
βασικές γλώσσες: γερμανικά, ἀγγλικά καὶ γαλλικά — πράγμα  
ποὺ δημιουργεῖ προβλήματα μετάφρασης. Αὐτές καθαυτές οἱ θεω-  
ρίες τοῦ Φρόνυτ ἀπὸ αὐτὴ καθὼς κι ἀπὸ ἄλλες ἀπόψεις ἔχουν  
ἔξελιχθεῖ καὶ μεταβληθεῖ μέσα στὰ τελευταῖα σαράντα χρόνια.

Οἱ λειτουργίες ἐπιβάλλουν πρόσθετους (ψυχο) περιορισμούς στὸ  
προϊόν. «Ἀκυρώνουν» καὶ ὑποκαθιστοῦν δ.τι εἶναι σύμφωνο μὲ  
τοὺς κανόνες κι αὐτὸ τὸ πραγματοποιοῦν σύμφωνα μὲ τοὺς κανό-  
νες ποὺ διέπουν αὐτές καθαυτές τὶς λειτουργίες. "Αν η ἐμπειρία  
(Ε) ἐπιτρέπεται γὰ εἶναι εὐχάριστη η δ φ εί λει νὰ εἶναι εὐ-  
χάριστη, τότε στὴν Ε θὰ ἐπενεργήσει η λειτουργία γιὰ νὰ γίνει  
φαινομενικότερα εὐχάριστη. "Αν δικας οἱ κανόνες δὲν ἐπιτρέπουν  
η δὲν ἀπαιτοῦν κάτι τέτοιο, ἀν η ἀπόλαυση ἀπαγορεύεται η πε-  
ριφρογεῖται, τότε η «ἀπόλαυση» θὰ θυσιαστεῖ γιὰ χάρη ἄλλων  
ἀξιῶν ποὺ ἔχουν τοποθετηθεῖ φυλότερα στὴν ιεραρχία.

Στὶς περισσότερες ἀπὸ τὶς λειτουργίες ποὺ ἐπενεργοῦν στὴν  
Ε ἔχουν ἐπενεργήσει ἄλλες λειτουργίες ὥστε νὰ γίνουν, δπως θὰ  
λέγαμε, «ἀσυγείδητες». Μόνο δταν κατορθώσουμε νὰ ούδετερο-  
ποιήσουμε αὐτές τὶς λειτουργίες ποὺ ἐπενεργοῦν πάνω σὲ λειτουρ-  
γίες, τότε μποροῦν οἱ λειτουργίες μας πάνω στὴν Ε νὰ γίνουν οἱ  
ΐδιες στοιχεῖα τῆς Ε, ὥστε νὰ είμαστε σὲ θέση νὰ τὶς ἔξετάσου-  
με. Μέχρις δτου κάνουμε κάτι τέτοιο, πρέπει νὰ τὶς συμπερά-  
νουμε. "Ενα τέτοιο συμπέρασμα ποὺ ἀφορᾶ τὴν ὑπαρξή τους  
ἐγδέχεται νὰ ἐμποδίζεται τὸ ίδιο ἀπὸ λειτουργίες δπως η ἀρνηση  
καὶ η ἔθελοτυφλία.

Οἱ λειτουργίες πάνω στὴν ἐμπειρία ποὺ συζητᾶμε ἐδῶ δὲ  
νιώγονται οἱ ίδιες συνήθως. Είναι τόσο σπάνιο νὰ συλλαμβάνει

κανεὶς τὸν ἔαυτό του τὴν ὥρα ποὺ δρᾶ ὡστε θὰ εἶχα τὸν πειρασμὸν γὰ τὶς θεωρήσω βασικὰ σὰ μὴ στοιχεῖα τῆς ἐμπειρίας ἀν δὲν εἶχα περιστασιακὰ τὴν δυνατότητα νὰ τὶς παρατηρήσω ἐγὼ δὲν ιδιος ἐν δράσει, κι ἀν δὲ μοῦ εἶχαν καὶ ἄλλοι ἀναφέρει τὸ ιδιο. Εἶγαι συγκριτικὰ εύκολο νὰ παρατηρεῖς κάποιον ἄλλο τὴν ὥρα ποὺ δρᾶ. Πράγμα ποὺ μὲ ὥθετι νὰ προτείνω δτι: ὑπάρχει: μιὰ λειτουργία ἢ μιὰ τάξη λειτουργῶν ποὺ λειτουργεῖ πάνω στὴ ἡμέρα τοῦ αὐτοῦ λειτουργίας μας: οἱ λειτουργίες αὐτῆς τῆς τελευταίας τάξης λειτουργοῦν κατὰ κάποιο τρόπο πάνω στὴν ἐμπειρία ποὺ ἔχουμε γι' αὐτές μὲ τέτοιο τρόπο ὡστε νὰ μὴ διώγουμε οὔτε τὶς πρῶτες λειτουργίες μας οὔτε τὶς λειτουργίες ποὺ ἀποκλείουν τὶς προηγούμενες λειτουργίες ἀπὸ τὴν ἐμπειρία μας. Αὐτὸ γίνεται ἔξαιρετικὰ σαφὲς στὴν περίπτωση τῆς ἀπώθησης.

"Οταν ἥμουν δεκατριῶν χρόνων πέρασα μιὰ πολὺ ἐνοχλητικὴ ἐμπειρία. Δὲ θὰ σᾶς ἐνοχλήσω μὲ τὸ νὰ σᾶς τὴ διηγηθῶ. Δυὸ λεπτὰ ἀφοῦ συνέδη, παρατήρησα τὸν ἔαυτό μου τὴν ὥρα ποὺ προσπαθοῦσε νὰ τὴν ἀποβάλει. Τὴν εἶχα ἡδη σχεδὸν ξεχάσει. Γιὰ γὰ εἴμαι πιὸ ἀκριβής, δρισκόμουν στὴ διαδικασία διαγραφῆς τῆς δλης λειτουργίας μὲ τὸ γὰ ξεχάσω δτι τὴν εἶχα ξεχάσει. Δὲν μπορῶ νὰ πῶ πόσες φορὲς εἶχα κάνει κάτι τέτοιο πιὸ πρίγ. "Ισως νὰ συνέδη πολλές φορές, γιατὶ δὲν μπορῶ νὰ θυμηθῶ πολλές ἐνοχλητικὲς ἐμπειρίες πρίγ ἀπ' αὐτὴ καὶ δὲν ἔχω καμιὰ ἀγάμνηση τοῦ γεγονότος, δτι ξέχασα πῶς ξέχναγα πρὶγ ἀπὸ τὰ δεκατρία μου. Είμαι σίγουρος δτι αὐτὴ δὲν ήταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ εἶχα καταφύγει σ' αὐτὸ τὸ τέχνασμα, ἀλλὰ οὔτε κι ἡ τελευταία, ἀν καὶ δλες αὐτές οἱ περιστάσεις, ἀπ' δτι πιστεύω, εἶναι τόσο ἀποτελεσματικὰ ἀπωθημένες, ὡστε ἔχω ξεχάσει δτι τὶς ξέχασα.

Αὐτὸ λέγεται ἀπώθηση. Δὲν εἶγαι μιὰ ἀπλὴ λειτουργία. Ξεχάμε κάτι. Καὶ ξεχάμε δτι τὸ ξεχάσαμε. "Οσον ἀφορᾶ τὸ τι συμβαίγει μετά, δὲν ὑπάρχει τίποτε ποὺ νὰ ξεχάσαμε.

Μιὰ σαφής λειτουργία ἀπώθησης πετυχαίνει έγα ξέχω μα ἔτσι ποὺ

α) ξεχάμε τὸ X

- 6) δὲν ἔχουμε συγείδηση διὰ οὐπάρχει τὸ Χ τὸ διποτό ἔχουμε ξεχάσει.
- γ) δὲν ἔχουμε συγείδηση διὰ ἔχουμε ξεχάσει τὸ Χ.
- δ) δὲν ἔχουμε συγείδηση διὰ δὲν ἔχουμε συγείδηση διὰ ἔχουμε ξεχάσει διὰ ἔχουμε ξεχάσει τὸ Χ.

Ἡ ἀπώθηση εἶναι ἡ ἐκμηδένιση ὅχι μόνο ἀπὸ τὴν μνήμη, ἀλλὰ ἡ ἐκμηδένιση τῆς μνήμης ἑνὸς μέρους τῆς ἐμπειρίας Ε μαζὶ μὲ τὴν ἐκμηδένιση τῆς ἐμπειρίας τῆς λειτουργίας. Εἶναι ἔνα προϊόν τριῶν τουλάχιστον λειτουργιῶν.

“Οταν ἔξετάζουμε διποιαδήποτε συγκεκριμένη περίπτωση διποιασδήποτε λειτουργίας, ἀγακαλύπτουμε πώς εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο γὰρ δροῦμε ἔνα καθαρὸ παράδειγμα μᾶς καὶ μόνο μεμονωμένης λειτουργίας. Ἰσως αὐτὸ γὰρ εἶναι διὰ περιμένουμε. Πράγμα ποὺ δὲ σημαίνει διὰ τὸ μωρὸ δὲν ἔχει πέντε δάχτυλα γιατὶ κουνάει δλα τὰ δάχτυλα συγχρόνως. Ἡ ἀργηση καὶ ἡ μετατόπιση δημιουργοῦν ἔνα κοινὸ προϊόν - λειτουργία. «Δὲν εἶναι δικό μου σφάλμα. Εἶναι δικό σου». Ἡ ἀργηση κι ἡ μετατόπιση μποροῦν γὰρ ισοῦνται μὲ τὴν προβολή.

Ἡ ἐκπληγωση τοῦ ἐπιθυμεῖν καὶ ἡ ἰδαιγικοποίηση εἶναι ποικιλίες τῆς λειτουργίας ποὺ συνεπάγεται προβολὴ καὶ ἀργηση. Κάθε προβολὴ ἐμπειρίχει κάποιο μέτρο ἀργησης τοῦ πεδίου τιμῶν τῆς Ε. Είμαι δυστυχισμένος. Δὲν είμαι δυστυχισμένος (ἀργηση). Δὲν ἀργοῦμαι διὰ είμαι δυστυχισμένος (ἀργηση τῆς ἀρνησης).

Θεωρῶ διὰ ἡ πρωταρχικὴ χρησιμότητα δλων αὐτῶν τῶν λειτουργιῶν εἶναι ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ διατήρηση τῆς Ε ποὺ καταρχὴν εἶναι ἐπιθυμητή, τουλάχιστον ἀγεκτή, μέσα στὴν οἰκογένεια ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν οἰκογένεια.

Οἱ λειτουργίες ποὺ ἔθιξα εἶναι λειτουργίες ποὺ ἐπενεργοῦν στὴν ἐμπειρία κάποιου. Γίγονται ἀπὸ αὐτὸν ἡ ἀπὸ αὐτὴν ποὺ δροῦν ἔχοντας σὰν ἀγτικείμενο τὸν ἑαυτό τους. Δὲ θὰ ηταν ἀπαραίτητες ἀν δὲν τις ἀπαιτοῦσαν οἱ κανόνες τῆς οἰκογένειας καὶ δὲ θὰ είχαν κανέγα αποτέλεσμα ἀν δὲν ἐπενεργοῦσαν ταυτόχρονα κι ἄλλες. Ἡ ἀργηση ἀπαιτεῖται ἀπὸ τοὺς ἄλλους: ἀποτελεῖ μέρος ἑνὸς διαποσωπικοῦ συστήματος σύμπρα-

Ξης μέσα στὸ δποῖο συμφωνόμαστε μὲ τοὺς ἄλλους, κι οἱ ἄλλοι συμφωνοῦται μὲ ἐμᾶς. Γιὰ παράδειγμα, κάποιος ἀποζητᾷ τὴ σύμπραξη γιὰ νὰ παιξει τὴν «Εὔτυχισμένη Οίκογένεια». Σὲ ἀτομικὸ ἐπίπεδο, εἴμαι δυστυχισμένος. Πράγμα ποὺ ἀργοῦμαι στὸν ἐαυτὸ μού ἀργοῦμαι δτὶ ἀργοῦμαι δτιδήποτε στὸν ἐαυτὸ μού καὶ στοὺς ἄλλους. Κι αὐτοὶ πρέπει νὰ κάγουν τὸ ἵδιο. Πρέπει νὰ συμπράξω στὴν ἀρνηση καὶ σύμπραξή τους καὶ πρέπει νὰ συμπράξω στὴ δική μου.

Κι ἔτσι εἴμαστε μιὰ εὔτυχισμένη οίκογένεια καὶ δὲν ἔχουμε μυστικὰ δὲν εἴναι ἀπὸ τὸν ἄλλο.

“Αγε εἴμαστε δυστυχισμένοι / πρέπει νὰ τὸ κρατήσουμε μυστικὸ /

καὶ εἴμαστε δυστυχισμένοι ποὺ πρέπει νὰ τὸ κρατήσουμε μυστικὸ

καὶ δυστυχισμένοι ποὺ πρέπει νὰ κρατήσουμε μυστικὸ / τὸ γεγονός / δτὶ πρέπει νὰ τὸ κρατήσουμε μυστικὸ καὶ δτὶ κρατᾶ με δλα αὐτὰ μυστικά.

Έφεσον δημως εἴμαστε μιὰ εὔτυχισμένη οίκογένεια μπορεῖτε νὰ δεῖτε δτὶ δὲν ἐμφανίζεται τέτοια δυσκολία.<sup>2</sup>

Η Ἀπώθηση τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς νηπιακῆς σεξουαλικότητας ἐπικυρώνεται, ἡ πράξη τῆς ἀπώθησης γίνεται ἀντικείμενο ἀρνησης, ἡ ἀπώθηση, ἡ ἐπικυρωσὴ τῆς κι ἡ ἀρνηση τῆς ἀπώθησης γίγονται κι αὐτὲς ἀντικείμενα ἀρνησης. Δὲν ἔχει συμβεῖ τίποτα. «Δὲν ξέρω γιὰ ποιό πράγμα μιλᾶς». Γιὰ παράδειγμα, ποιός ἀκουσε ποτὲ ἔνα καλὸ ἀγόρι κι ἔνα φυσιολογικὸ ἄντρα δτὶ θέλησαν νὰ πιπιλήσουν τὸ πέος τοῦ πατέρα τους; Εἰγαι πολὺ φυσιολογικὸ νὰ ζηθελε κάποιος μιὰ στιγμὴ νὰ πιπιλήσει τὸ στήθος τῆς μητέρας του. Παρόλα αὐτὰ, τὸ καλύτερο ποὺ μπορεῖ νὰ γίγει είγαι νὰ μὴ συνδεθεῖ τὸ στήθος τῆς μητέρας μὲ τὸ στήθος τῆς φιλεγάδας, ἡ δταν πρόκειται γιὰ γυναίκα, τὸ στήθος τῆς γυναίκας μὲ τὰ γεννητικὰ ὅργανα τοῦ φίλου. Γενικὰ δὲσφαλέστερος τρόπος είγαι νὰ κρατήσουμε αὐτὰ τὰ σύνολα σχέσεων σὲ

2. Γιὰ περισσότερα πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, βλέπε Laing (1970).

διαχωρισμένους τομεῖς (διχασμὸς) καὶ νὰ ἀπωθήσουμε, γιὰ νὰ εἴμαστε ἀκόμη πιὸ ἀσφαλεῖς, δλεὶς τὶς νηπιακὲς ἐπιθυμίες σὲ περίπτωση ποὺ ήταν ὑπερβολικὰ «διεστραμμένες» ἔφόσον προχρονολογοῦν διαμελισμὸς καὶ ἀπώθηση κλπ. καὶ ν' ἀρνηθοῦμε τὴν ὑπαρξὴν δποιασδήποτε ἀπ' αὐτὲς τὶς λειτουργίες τοῦ διαμελισμοῦ καὶ τῆς ἀπώθησης δπως ἐπίσης καὶ ν' ἀρνηθοῦμε αὐτὴ τὴν ἀρνηση. Τὸ προϊὸν στὸ δποιο καταλήγουμε εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα πολλῶν κανόνων ποὺ χωρὶς αὐτοὺς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ δημιουργηθεῖ καὶ νὰ διατηρηθεῖ, ἀν καὶ τὸ νὰ ἀποδεχτοῦμε τοὺς κανόνες θὰ σήμαινε νὰ ἀποδεχτοῦμε αὐτὸ ποὺ οἱ κανόνες καὶ οἱ λειτουργίες προσπαθοῦν νὰ ἔξαφανίσουν.

Περιμένει κανεὶς δτι εἶναι ἵκανὸς γιὰ ἔνα πάθος δταν παντρευτεῖ, δὲν περιμένει δμως νὰ ἔχει διώσει πιὸ πρὸν ὑπερβολικὸ πάθος (πόσο μᾶλλον νὰ ἔχει ἐπενεργήσει πάνω σ' αὐτό). Ἀν αὐτὸ εἶναι πολὺ δύσκολο, τότε πρέπει νὰ προσποιηθεῖ καταρχὴν δτι δὲν αἰσθάνεται τὸ πάθος ποὺ αἰσθάνεται πραγματικά, μετὰ νὰ προσποιηθεῖ τὸ πάθος ποὺ πραγματικά δὲν αἰσθάνεται δπως καὶ νὰ προσποιηθεῖ δτι δρισμένα παθιασμένα ἔεσπάσματα ἀπέχθειας, μίσους, φθόνου εἶναι μὴ πραγματικά, δτι δὲ συμβαίνουν, ἢ δτιδήποτε ἄλλο. Κάτι τέτοιο ἀπαιτεῖ φευδῇ αἰσθήματα τοῦ πραγματικοῦ, φευδῇ αἰσθήματα τοῦ μὴ πραγματικοῦ καὶ μιὰ ἴστορία - προκάλυψμα (ἐκλογίκευση). Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ τὸ σχεδὸν τέλειο δλοκαύτωμα στὸ βωμὸ τοῦ συμβιβασμοῦ, μπορεῖ κανεὶς νὰ αἰσθάνεται κάπιως ἀδειος, ἀν καὶ μπορεῖ νὰ γεμίσει τὸ κενὸ του μὲ χρήματα, καταγαλωτικὰ ἀγαθά, θέση, σεβασμό, θαυμασμό, φθόνο γιὰ τὶς δουλιὲς τῶν φίλων ἢ τὴν ἐπαγγελματικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐπιτυχία. Αὐτὰ μαζὶ μὲ ἔνα ρεπερτόριο διασκεδάσεων, ποὺ εἶναι ἐπιτρεπτὲς ἢ καταναγκαστικές, χρησιμεύουν στὸ γὰ πλοσπάσουν ἀπὸ τὴ δασκέδαση: κι ἀν κάποιος ἀνακαλύψει δτι εἶναι καταπογημένος, ἢ κάτω ἀπὸ ὑπερβολικὴ πίεση ὑπάρχουν οἱ πλήρως ἀποδεκτοὶ πρόσθετοι δρόμοι ἀμυνας, γευστικὰ συνοθυλεύματα, ναρκωτικά, διεγερτικά, ἡρεμιστικά, κατευγαστικά ποὺ θὰ προκαλέσουν μιὰ ἀκόμη μεγαλύτερη κατάθλιψη, ἔτσι ὥστε νὰ μὴν ἕέρει: ποιὸ εἶναι τὸ μέγεθος τῆς κατάθλιψής του καὶ νὰ δοηθηθεῖ μὲ τὸ νὰ τρώει καὶ νὰ κοιμᾶται ὑπερβολικά. Ὑπάρχουν ἀκόμη ἀμυντικοὶ δρόμοι πέρα ἀπ' αὐτοὺς ποὺ διδηγοῦν στὰ

γήλεκτροσόκ, στή (σχεδόν) τελική λύση τῆς ἀπλῆς ἀφαίρεσης τημημάτων τοῦ σώματος ποὺ πάσχει, ίδιαιτέρα τοῦ κεντρικοῦ γευρικοῦ συστήματος. Αύτή ή τελευταία λύση είναι παρόλα αὐτὰ ἀπαραίτητη, μόνο ἀφοῦ ἔχει ἀποτύχει τόσο η φυσιολογικὴ καὶ κοινωνικὴ λοδοτομή δύσο κι η χημικὴ λοδοτομή.

Δὲν μπορῶ γάρ σκεψτῷ δοπιογδήποτε τρόπῳ δημιουργίας ἐνδεικτοῦσας προϊόντος ποὺ γάρ προέρχεται ἀπὸ τὸ διλικὸ τοῦ ἀρχικοῦ μας ἔχυτοῦ, ἐκτὸς ἀν γίνει κάπως ἔτσι: ἐφόσον καταλήξουμε στή δική μας μήτρα διακρίσεων, ἀποκτοῦμε κανόνες συνδυασμοῦ καὶ διαμελισμοῦ τους σὲ σύνολα καὶ ὑποσύνολα. Τὸ «φυσιολογικὸ» προϊόν ἀπαιτεῖ τὴν ἀργησην αὐτῶν καθαυτῶν τῶν λειτουργιῶν. Μᾶς ἀρέσει η τροφὴ ποὺ μᾶς σερβίρεται μὲν καθωσπρέπει τρόπους: δὲ θέλουμε γάρ ξέρουμε γιὰ τὰ ζωοτροφεῖα, τὰ σφαγεῖα καὶ γιὰ τὸ τί συμβαίνει μέσα στὴν κουζίνα. Οἱ πόλεις μας είναι τὰ ζωοτροφεῖα μας· οἱ οἰκογένειες, τὰ σχολεῖα, οἱ ἐκκλησίες, τὰ σφαγεῖα τῶν παιδιῶν μας· τὰ κολέγια καὶ τ' ἄλλα μέρη οἱ κουζίνες. Σὰν ἐνήλικοι ποὺ ἔχουμε ὑποστεῖ τὸ γάμο καὶ τὶς ἐπιχειρήσεις, τρῶμε τὸ προϊόν.

# ΚΑΝΟΝΕΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΚΑΝΟΝΕΣ

---

Γενικά, έχουμε αδξημένη έπιγρωση τῶν διακρίσεών μας, ἀλλὰ δὲν ξέρουμε καὶ τόσο καλὰ τὸ γεγονός δτι τὶς κάγουμε. Οἱ λειτουργίες ποὺ ἐπενεργοῦν στὴν ἐμπειρία Ε δὲ διώγονται συνήθως, παρόλα αὐτὰ μὲ τὴν βοήθειά τους οἱ περισσότεροι ἀπὸ μᾶς υλοποιοῦμε ἔνα δρισμένο εἶδος κόσμου. Μὲ μεγάλο μόχθο μιὰ ἐπιθυμία

- α) γίνεται ἀντικείμενο ἀργησῆς
- β) ἀντικαθίσταται ἀπὸ ἔνα φόρο ποὺ προκαλεῖ ἔναν ἐφιάλτη ποὺ
- γ) γίνεται ἀντικείμενο ἀργησῆς καὶ ποὺ πάνω του
- δ) τοποθετεῖται μιὰ πρόσοψη  
(ἀργηση, ἀντικατάσταση, ἀργηση, ἀντικατάσταση) —  
μιὰ συγχριτικὰ ἀπλὴ ἀκολουθία ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ τέσσερα στάδια.

Ἐνδέχεται τέτοιες λειτουργίες νὰ ἀπαιτοῦνται. Ή προβολὴ καὶ ἡ ἀργησή της ἀπαιτοῦνται. Είναι ἐπιτακτικὸ γὰ προβάλλουμε τὸ κακὸ στὸν ἔχθρό, δποιοσδήποτε κι ἀν είναι αὐτός, δπως είναι ἔξισου ἐπιτακτικὸ γὰ ἀργηθοῦμε δτι ἡ πράξη αὐτῇ είναι ἡ προβολὴ.

Μπορεῖ γὰ καταστρώσει κανεὶς ἔνα χάρτη προβολῆς γιὰ δλόχληρο τὸ σύμπαν, μὲ σκιές ἡ χρώματα ποὺ γὰ δείχγουν σὲ ποιές περιοχὲς καὶ τὶ πρέπει ἡ δὲν πρέπει νὰ κάνουμε προβολῆ: ἔνας χάρτης γιὰ μιὰ ἀπεικόνιση.

"Ας πάρουμε τὸ ἀπλούστερο σχῆμα. "Ας υποθέσουμε δτι κάθε περιοχὴ διέπεται ἀπὸ ἔναν κανόνα σχετικὰ μὲ τὸ καλὸ - κακό. "Ας υποθέσουμε δτι: οἱ ἀξίες γιὰ κάθε περιοχὴ τίθενται σὰν (+) καλὲς ἡ (—) κακές, (+ ἡ —) προαιρετικὲς ἡ οὐδέτερες (0, οὐτε+οὔτε—).

Λέγεται δτι υπάρχει χρόνος καὶ χῶρος γιὰ τὰ πάντα.  
Στὸ σπίτι:

1. δὲν πρέπει νὰ ρίξει κανεὶς τὸ μαργαριταρένιο κολιέ τῆς μητέρας μέσα στὴν τουαλέτα
2. πρέπει νὰ ρίξει κάτι στὴν τουαλέτα, ἀλλὰ δχι ὅπουδήποτε ἀλλοῦ
3. δὲν πρέπει νὰ κομηθεῖ στὸ κρεβάτι φορώντας τὶς μπότες του
4. πρέπει νὰ δουρτσίσει τὰ δόντια του πρὶν πάει γιὰ υπνο
5. δὲν πρέπει νὰ ἀφήγει ἀσχημες μυρωδιές στὸ τραπέζι κ.ο.κ.

τέτοιοι κανόνες ἔνδέχεται νὰ είναι ἀκριβεῖς καὶ αὐστηροί.

Οι κανόνες ποὺ διέπουν τὶς ἀξίες μὲ τὶς δοποὶς ἐπενδύεται: ὁ κόσμος μποροῦν νὰ είναι αὐστηροί.

Τιάρχουν χρόνοι καὶ χῶροι καὶ ἀτομα γιὰ

1. + ἀξίες (καλές)
2. — ἀξίες (κακές)
3. + η — ἀξίες (προαιρετικές)
4. οὔτε + οὔτε — (Ο) ἀξίες (οὐδέτερες)  
(τὰ ἀστρα δὲν μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν οὔτε σὰν καλὰ οὔτε σὰν κακά).

Μποροῦμε νὰ προσθέσουμε μιὰ ἀγοιχτὴ πέμπτη κατηγορία γιὰ περιοχὲς ποὺ ἔνδέχεται νὰ θεωρεῖ κανεὶς σὰν καλές (+), η κακές (-), η προαιρετικές (+ η -), η οὐδέτερες (Ο). Είναι διμος λιγοστές.

"Αν υπάρχει μιὰ τέλεια σύμπτωση ἀνάμεσα στὶς ἀξίες (τιμές) ποὺ προβάλλονται καὶ καταχωροῦνται σὲ ἔνα πεδίο τιμῶν, τὰ πάντα γίνονται στὸν κατάλληλο χρόνο καὶ χῶρο. Δὲν υπάρχει παραβίαση κανόνων σ' αὐτὸ τὸ σύγολο θεμάτων ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀνάγκη γιὰ ἐνοχὴ η ἀγχος γι' αὐτὸ τὸ λόγο.

"Οταν θετικὲς ἀξίες (τιμὲς) ἀπεικονίζονται πάνω σὲ ἔνα θετικὸ πεδίο τιμῶν, τότε ἔχει κανεὶς καλὴ γνώμη γι' αὐτοὺς γιὰ τοὺς δποίους υποτίθεται: δτι πρέπει νὰ ἔχει καλὴ γνώμη. "Αν είναι κανεὶς Χριστιανὸς ὁ Θεός είναι Καλός. "Αν είναι Πατριώ-

της, ή· Πατρίδα του είγαι Καλή. "Αν άνήκει στούς δπαδούς τῆς Μαύρης Δύναμης, οι Μαύροι είναι Μεγαλειώδεις. Κάποιος είναι καλός δ ἴδιος ἢ σκέφτεται καλά γιὰ δ, τι ὑποτίθεται: δτι πρέπει νὰ σκέφτεται σὰν καλὸς καὶ ἀσχημα γιὰ δ, τι ὑποτίθεται δτι πρέπει: νὰ σκέφτεται σὰν ἀσχημα. "Οταν ἀργητικὲς ἀξίες (τιμὲς) ἀπεικονίζονται πάνω σὲ ἔνα θετικὸ πεδίο τιμῶν, τότε δὲ σκέφτεται καλὰ γιὰ ἐκείνους γιὰ τοὺς δποίους ὑποτίθεται δτι πρέπει νὰ σκέφτεται καλά. "Οταν ἀργητικὲς ἀξίες (τιμὲς) ἀπεικονίζονται στὸ ἀργητικὸ πεδίο τιμῶν, τότε κάποιος σκέφτεται ἀσχημα γι' αὐτοὺς γιὰ τοὺς δποίους ὑποτίθεται δτι πρέπει νὰ σκέφτεται ἀσχημα. Μὲ θετικὲς ἀξίες (τιμὲς) στὸ ἀργητικὸ πεδίο τιμῶν σκέφτεται ἀσχημα ἡ καλὰ γιὰ δτιδήποτε ἥ γιὰ δποιουσδήποτε είναι ἐλεύθερος νὰ πάρει θέση. Μὲ οὐδέτερες ἀξίες στὸ οὐδέτερο πεδίο τιμῶν δὲ νομίζει καλὰ ἥ ἀσχημα γιὰ δ, τι ὑποτίθεται δτι πρέπει νὰ νομίζει δτι δὲν είναι οὔτε καλὸ οὔτε κακό. Καὶ οὕτω καθεξῆσ.

Τέτοιοι κανόνες διέπουν δλόχληρο τὸν κοινωνικὸ τομέα. "Αν δὲν μπορέσουμε νὰ «διαβλέψουμε» τοὺς κανόνες τότε τὸ μόνο ποὺ μποροῦμε γὰ κάνουμε είναι γὰ βλέπουμε μέσα ἀπ' αὐτοὺς. Κάγουν τὴν κοινωνικὴ ἐπιστήμη ἔνα ἴδιότυπα δύσκολο θέμα, γιατὶ δ κοινωνικὸς ἐπιστήμονας σὲ μιὰ συγκεκριμένη κοινωνία δὲν καταλύει ἀπλὰ τοὺς κανόνες γιατὶ είναι κοινωνικὸς ἐπιστήμονας. «Ἐμεῖς» μποροῦμε γὰ καταλάβουμε μὲ εύκολία δτι ὑπάρχει ἐλάχιστος χώρος γιὰ κοινωνιολογία στὴ Ρωσία ἥ στὴν Κίνα. Είναι πολὺ πιὸ δύσκολο γιὰ μᾶς νὰ δοῦμε πῶς οἱ κανόνες μας διέπουν τὶς ἀξίες (τιμὲς) ποὺ ἀπεικονίζουμε πάνω στὸν κοινωνικὸ τομέα. Μᾶς είναι: δύσκολο καὶ νὰ δοῦμε ἀκόμη δτι ἔχουμε ἀξίες ποὺ ἀπεικονίζουμε, πόσο μᾶλλον νὰ δοῦμε τοὺς κανόνες ποὺ λειτουργοῦν σὰ δάση γιὰ νὰ γίνουν τέτοιες προβολές.

Μὲ βάση τέτοιους κανόνες ποὺ ἀφοροῦν ποιές ἀξίες ἐπενδύσαιμε σὲ ποιές περιοχὲς τοῦ κόσμου, δηλαδὴ μὲ βάση τὸ χάρτη προβολῆς ποὺ κάναμε, ἀς ἔξετάσουμε τώρα τὶς κακόβουλες σκέψεις.

Οι κακόβουλες σκέψεις είναι μιὰ σχέση. Δὲν είναι τὶ σκέ-

φτεσαι, τί βλέπεις, τί αισθάνεσαι, τί σκοπεύεις νὰ κάνεις, τί φαντάζεσαι ωλπ., ἀλλὰ τὸ τὶ σκέψεσαι ωλπ. γιὰ κάτι ή γιὰ κάποιον, πότε καὶ ποῦ.

Είναι ἀσχημό νὰ σκέψεσαι ἀσχημα γιὰ κάτι γιὰ τὸ δρώσιο ὑποτίθεται δτι πρέπει νὰ σκέψεσαι καλά. Είναι ἀσχημό νὰ σκέψεσαι καλὰ κάτι γιὰ τὸ δρώσιο ὑποτίθεται δτι πρέπει νὰ σκέψεσαι ἀσχημα. Είναι καλὸ νὰ σκέψεσαι ἀσχημα γιὰ δτι ὑποτίθεται δτι πρέπει νὰ σκέψεσαι ἀσχημα. Είναι λίγο τρελὸ νὰ παίρνει κανεὶς στὰ σοβαρὰ κάτι ποὺ δὲν ὑποτίθεται δτι είναι σοβαρό. Είναι ἀσχημό γὰ είναι κανεὶς ἐπιπόλαιος γιὰ κάτι γιὰ τὸ δρώσιο ὑποτίθεται δτι πρέπει γὰ είναι σοβαρὸς (ἀπρόσφορο συναίσθημα). Μιὰ «καλὴ» ή μὰ «κακή» σκέψη γίνεται Καλὴ ή Κακὴ μόνο σὲ σχέση μὲ τὸ ἀντικείμενό της: τὶ σκεφτόμαστε γιὰ τὶ πράγμα. Μιὰ ἀσχημη σκέψη είναι καλὴ ἀν ἀφορᾶ ἔνα κακὸ ἀντικείμενο. Μιὰ καλὴ σκέψη είναι κακὴ ἀν ἀφορᾶ ἔνα κακὸ ἀντικείμενο.

Χωρὶς νὰ ἔχουμε δροιαδήποτε γνώση γιὰ τὸ πρόσωπο - στόχο ή γιὰ τὸ πεδίο τημῶν, ἐμεῖς στὴν κοινωνία μας ξέρουμε ποιούς χαρακτηρισμοὺς πρέπει / ή δὲν πρέπει νὰ ἀποδώσουμε καὶ σὲ ποιόν: στὸν πατέρα, στὴ μητέρα, στὸ σύζυγο, στὴ σύζυγο, στὸ γιδ, στὴν κόρη, στὸν έαυτό, στοὺς Λευκούς, στοὺς Ἐρυθρόδερμους, στοὺς Κίτρινους, στοὺς Μαύρους, στοὺς Έρδαίους, στοὺς Γκογίμ· στοὺς καλοὺς - κακούς, ἀσφαλεῖς - ἐπικίνδυνούς, ἐμπιστούς - κακόπιστούς, εὐγενεῖς - σκληρούς ωλπ.

΄Απὸ τὴ στιγμὴ ποὺ δροιαδήποτε τιμῆμα τοῦ συστήματος τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου ἀρχίζει γὰ διέπεται ἀπὸ τέτοιους κανόνες, τότε κάθε τιμῆμα τοῦ παγκόσμιου κοινωνικοῦ συστήματος

- a) προάγεται μὲ μιὰ ἀξία χάρη στὸ γεγονός δτι ὑπάρχει ἔνας κανόνας ποὺ τὴ διέπει.
- β) Ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχει ἔνας κανόνας ποὺ νὰ δρίζει δτι ἡ ἀξία αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ ἀλλαχτεῖ, νὰ κλονιστεῖ, νὰ ἀμφισβηθεῖ, ἀκόμη καὶ νὰ ἰδωθεῖ.
- γ) Ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχει ἔνας κανόνας ποὺ νὰ μὴν ἀπαγορεύει μόνο γὰ διάποστον με δτι ὑπάρχει ἔνας κανόνας α ἀλλὰ μιὰ τέτοια ἀξία, καὶ δτι ὑπάρχει ἔνας κανόνας α ἀλλὰ

- δ) ένδέχεται νὰ διπάρχει ἕνας κανόνας ποὺ νὰ ἀπαγορεύει  
νὰ δοῦμε τὸ β καὶ  
ε) ἕνας κανόνας ποὺ νὰ ἀπαγορεύει νὰ δοῦμε τὸ γ καὶ  
στ) ἕνας κανόνας ποὺ νὰ ἀπαγορεύει νὰ δοῦμε τὸ δ καὶ τὸ  
ε καὶ τὸ στ.

Τυπάρχουν κανόνες ποὺ μᾶς ἀπαγορεύουν νὰ δοῦμε τοὺς κα-  
νόνες καὶ ποὺ ώς ἐκ τούτου μᾶς ἀπαγορεύουν νὰ δοῦμε δλα τὰ θέ-  
ματα ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὴ συμιόρφωση μ' αὐτοὺς ἢ ἀπὸ παράβα-  
ση τους.

Ἡ παράβαση τῶν κανόνων, οἱ κανόνες ἐνάντια στοὺς κανό-  
νες, δπως καὶ οἱ κανόνες ποὺ μᾶς ἀπαγορεύουν νὰ δοῦμε τοὺς κα-  
νόνες ποὺ μᾶς ἀπαγορεύουν νὰ δοῦμε τοὺς κανόνες ἔρχονται κατ'  
ἀρχὴν ἀντιμέτωποι μὲ τὰ ἐμπόδια ποὺ προλαβαίνουν δποιαδή-  
ποτε δημιουργία ρήγματος στὸ σύστημα, καὶ κατὰ δεύτερο λόγο  
μὲ τὶς τιμωρίες.

Οὔτε διμως δ παρεμποδισμὸς ἀλλὰ οὔτε κι ἡ τιμωρία μποροῦν  
νὰ προσδιοριστοῦν αὐτὲς καθαυτὲς μὲ λέξεις, ἐφόσον ἔνας τέ-  
τοιος προσδιορισμὸς θὰ ήταν διδιός μιὰ παράβαση τῶν κανόνων  
ποὺ ἀπαγορεύουν νὰ δοῦμε τοὺς κανόνες...

Ἡ ἀμεση παράβαση τῶν βασικῶν κανόνων σὲ πρῶτο ἐπίπεδο  
μπορεῖ νὰ τιμωρηθεῖ μὲ θάνατο. Ἀποδίνεται στὸ ἀτομο ἡ προδο-  
σία, ἡ ἐπιθουλή, ἡ αἰρεση: εἶγαι πιθανὸ νὰ θεωρηθεῖ κακός, διε-  
στραμμένος, διεφθαρμένος, ἔκφυλος. Ὁ κόδιμος τρέφει τὸ κοινὸ αἴ-  
σθητημα δτι καμιὰ τιμωρία δὲν εἶναι ἀρκετὴ γι' αὐτὸν ἢ γι' αὐτήν:  
πρέπει νὰ στιγματιστεῖ ἀλλὰ καὶ νὰ τοῦ γίνει ἡ καλύτερη δυ-  
νατὴ θεραπεία αὐτὸς ἢ αὐτὴ εἶναι κακοὶ καὶ τρελοὶ (π.χ.  
δ "Εὕρα Πάσουντ").

Τὸ γὰρ γράφεται ἢ νὰ λέγεται κάτι γιὰ τοὺς κανόνες ποὺ  
ἀφοροῦν τοὺς κανόνες ποὺ ἀφοροῦν τοὺς κανόνες δπως κάνω ἐγώ,  
εἶναι δυνατὸ νὰ γίνει ἀν δὲν προχωρήσει πολὺ μακριὰ ἢ ἀν δὲ  
γίνει πολὺ ἀμεσο. Γιὰ νὰ προχωρήσω, γιὰ νὰ εἰμαι πιὸ ἀσφαλής  
πρέπει νὰ κάνω μεγαλύτερες ἀφαίρεσεις.

Οἱ κανόνες διέπουν δλες τὶς πλευρὲς τῆς ἐμπειρίας, αὐτὸς  
ποὺ πρόκειται νὰ διώσουμε καὶ αὐτὸ ποὺ δὲν πρόκειται  
νὰ διώσουμε, τὶς λειτουργίες ποὺ πρέπει καὶ δὲν πρέπει νὰ κά-

νουμε για νὰ φτάσουμε στην ἐπιτρεπτή εἰκόνα για τὸν ἑαυτό μας  
καὶ για τοὺς ἄλλους μέσα στὸν κόσμο.

"Ας υποθέσουμε δτι μᾶς λέγε νὰ ἐπισκευάσουμε μιὰ μηχανὴ αὐτοκινήτου: μᾶς δίνουν δδηγίες ποὺ ἀναπόφευκτα δδηγοῦν στὴ διάλυση τῆς μηχανῆς, δπότε μᾶς μαθαίνουν νὰ αισθανόμαστε ἀσχηματικές περιπτώση ποὺ δὲ συναρμολογηθεῖ.

<sup>7</sup>Αν τὰ πράγματα δίνουν τὴν ἐντύπωση δι τι πᾶνε ἀσχῆμα τότε ἐνδέχεται γὰρ δοθοῦν δδηγίες σὲ κάποιον νὰ ἔξετάσει τὶς δδηγίες ποὺ ἔλαβε. Μπορεῖ γὰρ εἶναι ἐσφαλμένες. Μπορεῖ νὰ ἀπαυτεῖται προσαρμογή, τροποποίηση η ἀπόρριψη.

Δημιουργεῖται ἔμως ήπαλλος ἵδιαίτερη κατάσταση ἀν υπάρχει ἔνας κανόνας ποὺ ἀπαγορεύει τὴν ἔξεταση ἢ τὴν ἀμφισβήτηση τῶν κανόνων καὶ πέρα ἀπὸ αὐτό, ἀν υπάρχουν κανόνες ποὺ νὰ ἀπαγορεύουν καὶ τὸ νὰ ἔχουμε ἀκόμα συνείδηση δτι υπάρχουν τέτοιοι κανόνες, συμπεριλαμβανόμενου κι αὐτοῦ τοῦ τελευταίου.

"Αγ αύτὸ ποὺ μᾶς δίγουν δδηγίες νὰ κάνουμε δὲν μπορεῖ νὰ γίνει μὲ τὸν τρόπο ποὺ μᾶς δίγουν δδηγίες νὰ τὸ κάνουμε, τότε ἀντιμετωπίζουμε δυσκολίες.

Μᾶς δίνουν δόηγίες νὰ εἴμαστε εἰλικρινεῖς. Μᾶς μαθαίνουν διώρυξ νὰ ἐπενεργοῦμε πάγω στὴν ἐμπειρία μας μὲ μεθόδους ποὺ τὸ μόνο ποὺ μποροῦμε νὰ ποῦμε εἶναι δτὶ εἶναι ἀγειλικρινεῖς.

Μᾶς μαθαίνουν γὰ τὸ ἐμπιστευόμαστε δρισμένα ἀτοιχα ποὺ μᾶς λέγει δτὶ δὲν υποροῦμε γὰ τὸ ἐμπιστευόμαστε τὸν ἑαυτό μας. Ἐτοι καταλήγουμε γὰ δίνουμε τὴν ἀγαξιόπιστη ἐμπιστοσύνη μας σ' αὐτοὺς ποὺ μᾶς λέγει γὰ τοὺς ἐμπιστευόμαστε δταν μᾶς λέγει δτὶ εἰμαστε ἀγαξιόπιστοι, ὡς ἔχ τούτου, ή ἐμπιστοσύνη μας εἶναι ἀγαξιόπιστη. Καὶ οὕτω καθεξῆς.

Τὰ ἄποικα διενεργοῦν διαφορετικές λειτουργίες σύμφωνα μὲ διαφορετικὰ σύνολα δόδηγιῶν γιὰ νὰ διατηρήσουν τὶς κατά μεγάλο ποσοστὸ ἴδιες πρωταρχικές διακρίσεις (ὅπως συμβαίνει στὴν κουλτούρα μας) ποὺ ἀπεικονίζονται πάνω στὸ κοινωνικὸ σύμπαν τηρώντας μὲ αὐτηρότητα τοὺς κανόνες. Διαφορετικοὶ κόσμοι: ἐμ-πειρίας γεννιούνται καὶ διατηροῦνται ἀνάλογα μὲ τὸ ποῦ καὶ πῶς ἀπεικονίζονται αὐτὲς οἱ διακρίσεις. "Αγ οἱ δόδηγιες εἶναι χριτι-τικές ή παράδοξες, ἐνδέχεται νὰ δόδηγήσουν σὲ διακρίσεις ποὺ συγδυάζονται σὲ ταυτόχρονα καὶ ἀσυμβίβαστα σύνολα.

Συμβαίνει νὰ μήν είναι κάν γυνατό νὰ διασπαστεὶ ἡ γύναι διαμελιστεῖ διόσμος σὲ δυό, τρία ή καὶ περισσότερα κομμάτια ἔτσι ώστε τὸ κάθε ὑποσύνολο νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ συμβιβαστὰ στοιχεῖα.

Τύπαρχουν ὁδηγίες ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὸ τὸ βιώνουμε. Καὶ ὁδηγίες γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ διώνουμε καὶ τί. "Οσον ἀφορᾶ τὴ συμπεριφορά μας, μᾶς λέγε, γιὰ παράδειγμα, γὰρ βουρτσίζουμε τὰ δόντια μας (τί γὰρ κάνουμε), δπως μᾶς λέγε καὶ πῶς γὰρ κάνουμε κάτι τέτοιο.

Οἱ ὁδηγίες μᾶς ἐναποθέτουν λίγο ὥς πολὺ εὐθύνη καὶ λίγο ὥς πολὺ κρίση. Γιὰ παράδειγμα: Ἐγδέχεται νὰ μᾶς δώσουν ὁδηγίες δօσον ἀφορᾶ τὴν καλὴ διατήρηση τῶν δοντιῶν καὶ τῶν οὔλων μας. Τὸ πῶς θὰ γίνει αὐτὸ μπορεῖ νὰ ὀφεθεῖ στὴν κρίση μας. "Αγ τὰ δόντια μας χαλάσουν, μπορεῖ νὰ ὀφελεται: ή γὰρ μήν ὀφελεται σὲ μᾶς, ἀνάλογα μὲ τὸ κατὰ πόσο μᾶς δόθηκαν ὁδηγίες γιὰ γὰρ τὸ θεωρήσουμε εὐθύνη μας. Παρόλα αὐτά, ἀν μᾶς δοθοῦν ὁδηγίες γιὰ νὰ πλύνουμε τὰ δόντια μας μὲ ἔναν δρισμένο τύπο δόσοντόπαστας, γιὰ νὰ φᾶμε δρισμένα πράγματα ποὺ τοὺς κάγουν καλὸ καὶ νὰ μή φᾶμε ἄλλα ποὺ κάγουν κακό, μαζὶ μὲ ἄλλες καθορισμένες προτροπὲς κι ἀπαγορεύσεις, κι ἀν συμμορφωθοῦμε μὲ τὶς προτροπὲς καὶ τὶς ἀπαγορεύσεις — ἀν δηλαδὴ ἀκολουθήσουμε τὶς ὁδηγίες μας κατὰ γράμμα — τότε ἂν τὰ δόντια μας πέσουν τὸ λάθος δὲν είναι δικό μας. Πρέπει δημαρχεῖς νὰ φάξουμε μόνοι μας νὰ ἀνακαλύψουμε ποὺ σφάλμα, ἀν δχι σὲ σχέση μὲ τὸν τύπο, σὲ σχέση μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ τρόπου μὲ τὸν δποῖο ἐκτελέσαμε τὶς δηγίες μας. "Δην τὰ πράγματα δὲν πᾶνε καλὰ — ἔτσι τουλάχιστον μπορεῖ νὰ μις ἔχουν μάθει — αὐτὴ είναι ή τιμωρία. Ἐναπόκειται σὲ μᾶς γὰρ δροῦμε τὸ ἔγκλημα ποὺ τῆς ἀρμόζει. Κι ἀν δὲ δροῦμε τὸ ἔγκλημα ή ἀποτυχία μας αὐτὴ είναι ή ἴδια ἔγκλημα. Χρησιμεύει ἀπλῶς γιὰ γὰρ ἀποδειχτεῖ τὶ ἔγκληματίες εἴμαστε. "Αρα τὰ δόντια μας μπορεῖ νὰ πέφτουν, γιατὶ ἀν καὶ ἔχουμε φάει δ, τι ἀκριβῶς ἔπρεπε κι δχι περισσότερο, θελήσαμε νὰ φᾶμε περισσότερο ή γὰρ κάγουμε τὸ ἀντίθετο. "Ισως αὐτὸ νὰ είναι ή τιμωρία γιὰ τὴ λαιμαργία μας. Θὰ εἴμασταν σαφῶς κουτοὶ ἀν γνόμασταν σοφότεροι μόνο κατόπιν ἑορτῆς. "Ετσι λοιπόν, θὰ πρέπει γὰρ ξαγαεξετάσουμε τὶς ὁδηγίες μας μὲ ἔξονυχιστικὸ πάντα

τρόπο γυρεύοντας δποιοδήποτε σφάλμα πού θὰ μποροῦσε νὰ τι-  
μωρηθεῖ ἀν τὰ δόντια μας ἔπεφταν ή ἀν συγέναινε κάτι ἀκόμη  
χειρότερο. Μήπως δμως αὐτή η διαρκής αὐτοεξέταση δὲν είναι η  
ἴδια ἔνα σφάλμα: μιὰ μορφὴ αὐτοεπιείκειας, η ναρκισσισμοῦ, τρο-  
φῆς τοῦ ἐγώ, ὑπερηφάνιας, σπουδαιότητας; Τι ἄλλο μποροῦμε νὰ  
κάνουμε ἐμεῖς πού εἰμαστε ἀπὸ τὴ γέννα μας εὐθραυστοι, πού μᾶς  
ἔχουν διατάξει νὰ εἰμαστε ὑγιεῖς; Πρέπει γὰ κάνουμε τὴν προ-  
σευχὴ μας. Δὲ θὰ εἰμασταν δμως σοφότεροι ἀν διγάζαμε δλα τὰ  
δόντια μας καὶ γιὰ νὰ ἀποφύγουμε γὰ μᾶς πέσουν, ἀλλὰ καὶ γιὰ  
νὰ τιμωρήσουμε τὴ σάρκα μας γιὰ τὴν αὐτοεπιείκειά της καὶ τὸ  
πνεῦμα μας γιὰ τὶς ἀμαρτίες πού διέπραξε ἀπέναντι στὴ σάρκα;  
Γιατὶ ἀν κάποιος δὲν ἀγακαλύψει τὶ σημαίγουν δλα αὐτά, τοῦ  
ἔχουν μάθει νὰ συνειδητοποιεῖ δτι μιὰ τέτοια ἀποτυχία προδικά-  
ζει τὰ ἔγκατα τῆς ἀμαρτίας: τὸ γὰ ἔχει διθιστεῖ σὲ τόση διαφθο-  
ρὰ ὥστε νὰ μήν μπορεῖ νὰ καταλάβει καν τὴ διαφθορά του. "Αυ  
δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβει κανεὶς τὴ διαφθορά του, η ἀποτυχία του  
νὰ τὴν καταλάβει είναι η διαφθορά η πιὸ διεφθαρμένη ἀπ' δλες  
τὶς ἄλλες διαφθορές..."

Κανεὶς δὲν είχε τὴν πρόθεση νὰ δημιουργήσει μετὰ ἀπὸ σα-  
ράντα πέντε χρόνια τὴν προσωποποίηση τῆς τυπικῆς ἰδεοληπτικῆς  
κατάθλιψης τῆς ἀνέλιξης δταν εἶπε σ' ἔνα ἀγοράκι πότε καὶ πῶς  
νὰ καθαρίζει τὰ δόντια του, καθὼς κι δτι τὰ δόντια του θὰ ἔπε-  
φταν ἀν ἦταν κακὸ παιδί, ἔχοντας σ' αὐτὸ τὴ δοϊθεια τοῦ πρε-  
σβυτεριαγοῦ κατηχητικοῦ καὶ ἀλλων ἡλίθιων. Τὸ σύγδρομο αὐτὸ  
είγα: μιὰ ἀπὸ τὶς σπεσιαλιτὲ τῆς Σκωτίας.

Δύο η περισσότερες δδηγίες ἔνδέχεται νὰ μὴ συμβιβάζονται.  
Πράγμα πού προκαλεῖ, ἀπὸ δομικὴ πλευρὰ τουλάχιστον, ἔνα συγ-  
κριτικὰ ἀπλὸ τύπο σύγκρουσης. Σοῦ λέω νὰ κανεὶς καὶ τὸ Α καὶ  
τὸ Β, ἀλλὰ δὲν μπορεῖς νὰ κανεὶς τὸ ἔνα ἀν κανεὶς τὸ ἄλλο. Μπο-  
ροῦμε νὰ δρεθοῦμε δεμένοι σὲ πολὺ πιὸ μπερδεμένους κόμπους.  
Δὲν μπορῶ νὰ κάνω τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὸ γὰ παρουσιάσω  
μερικὲς πλευρὲς αὐτοῦ τοῦ θέματος, ποὺ μόλις τώρα ἀρχίζει νὰ  
γίνεται ἀντικείμενο μελέτης ἀπὸ δρισμένα ἀτομα.<sup>1</sup>

"Αν σοῦ πῶ νὰ κανεὶς κάτι, αὐτὸ δὲ σοῦ λέει σαφῶς νὰ πεῖς

1. Βλέπε ίδιαίτερα Watzlawick, Beavin καὶ Jackson (1967).

στὸν ἔαυτό σου δτι τὸ κάνεις γιατὶ στὸ εἶπα. Μπορεῖ νὰ σου πῶ νὰ κάνεις κάτι καὶ νὰ εἰμαι προετοιμασμένος νὰ σ' ἀφήσω νὰ πεῖς στὸν ἔαυτό σου (Δγ θέλεις, Δγ σὲ κάνει νὰ γιώθεις καλύτερα) δτι τὸ κάνεις γιατὶ τὸ θέλεις, δχ: γιατὶ σου εἶπαν νὰ τὸ κάνεις. Ἐξάλλου, μπορεῖ νὰ θέλεις ἐσὺ νὰ κάνεις κάτι, ἀλλὰ νὰ βλέπεις δτι μ' ἀρέσει νὰ αισθάνομαι δτι θέλεις νὰ κάνεις δτι σου λέω, ἔτσι μὲ κάνεις νὰ σου πῶ νὰ κάνεις δτι θέλεις ώστε νὰ κάνεις δτι θέλεις κι δτι σου λένε ταυτόχρονα.

Παρόλα αὐτά, κάτι τέτοιο μπορεῖ νὰ μὲ φέρει σὲ δύσκολη θέση, δόπτε σὲ διατάξω α) νὰ κάνεις δτι θέλω ἐγώ δ) ἀλλὰ ἀγάμεσσα στὰ πράγματα ποὺ θέλω είναι ἐνῷ ἐσύ. κάνεις δτι θέλω ἐγώ νὰ μὴ νομίζεις δτι κάνεις δτι θέλω, ἀλλὰ δτι κάνεις δτι θέλεις ἐσύ, κι ἀκόμη, ἔτσι κι Δγ αὐτὸ δὲν είναι δτι θέλω, νὰ είναι δτι δὲ θέλω. Κι ἔτσι σου δίγω δδηγίες, ἐνῷ ἐσύ ἐκτελεῖς αὐτές τις δδηγίες μου, ποὺ δὲν είναι δτι θέλεις, ἀλλὰ δτι θέλω, νὰ πεῖς στὸν ἔαυτό σου: ἀπεγαντίας, κάνεις δτι θέλεις κι δχ: δτι θέλω.

Ἐπιπλέον, οἱ διαταγὲς μπορεῖ νὰ μὴν είναι ἀπλῶς ἀντιφατικές, ἀσυμβίβαστες ή καλυμμένες ἀλλὰ καὶ παράδοξες. Μιὰ παράδοξη διαταγὴ είναι ἐκείνη ποὺ δταν ἐκτελεστεῖ σωστὰ δὲν τὴν ὑπακούει κανεὶς: δταν δὲν τὴν ὑπακούει τὴν ὑπακούει. Μὴν κάνεις δτι σου λέω. Μὴ μὲ πιστεύεις. Νὰ είσαι αὐθόρμητος.

Μπόρεσα νὰ παρατηρήσω πραγματικὲς οἰκογενειακὲς καταστάσεις ποὺ περιλαμβάνουν δλες τις δυνατότητες ποὺ ἀναφέρω πιὸ πάνω καθὼς καὶ ἄλλες.

Ἡ κατάσταση είναι περίπλοκη, ἀπὸ τὴν στιγμὴ δμως ποὺ κάποιος ἀρχίζει νὰ παραδιάζει μερικούς ἀπὸ τοὺς κανόνες ποὺ μᾶς ἀπαγορεύουν νὰ δοῦμε τοὺς κανόνες, τότε συγειδητοποιεῖ δτι πολλὲς ἀπὸ τις δυσκολίες του δὲν δφείλονται στὴν ἐνδογενὴ πολυπλοκότητα ποὺ ἔχει τὸ θέμα, ἀλλὰ στὴν ἀναστολὴ του ἐνάντια στὸ νὰ δεῖ δτι μπορεῖ νὰ είναι σαφές, μόλις ἔξαφανιστεῖ η ἀναστολὴ ποὺ τοῦ ἀπαγορεύει νὰ δεῖ. Ἀπομένουν οἱ ἀναστολὲς ἐγάντια στὴ φραστικὴ διατύπωση αὐτῶν τῶν πραγματικῶν η φανταστικῶν εὐχισθησιῶν.

Δὲ συνάγτησα ποτὲ κανένα (σ' αὐτοὺς συμπεριλαμβάνομαι κι ἐγώ), ποὺ νὰ μὴ θάξει ἔνα δριο δσογ ἀφορᾶ τὸ τὶ μπορεῖ

γὰ διατυπωθεῖ μὲ λέξεις καὶ τὸ τί μπορεῖ  
γὰ διατυπωθεῖ καὶ μὲ ποιές λέξεις.

"Αν ἡ ἀποφή μου εἶναι σωστή, αὐτὴ τῇ στιγμῇ μπορεῖ νὰ  
μὴν ξέρουμε διτὶ ἔχουμε κανόνες ποὺ ν' ἀπαγορεύ-  
ουν τὴ γνώση δρισμένων κανόνων.

Μερικοὶ ἀπὸ σᾶς διαισθάνεστε διτὶ ἔχετε κανόνες ἐνάγτια στοὺς  
κανόνες, ἀλλὰ ίσως νὰ μὴν ἔχετε σκεψτεῖ ποτὲ μὲ αὐτοὺς τοὺς  
ὅρους.

Μερικοὶ ἀπὸ σᾶς μπορεῖ νὰ ἔχετε καταλάβει τί συμβαίνει  
μέχρις ἐδῶ. Θὰ πρέπει νὰ μὲ ὑποστεῖτε γιὰ λίγο, πρὶν καταλή-  
ξω, ἂν μπορέσω, στὸ σημεῖο στὸ διποτό βρίσκεστε.

Θέλω νὰ σᾶς πῶ γιὰ τοὺς κανόνες στοὺς ἑποίους δὲν ἀναφε-  
ρόμαστε —, πράγμα ποὺ εἶναι ἀρκετὸ γιὰ νὰ πείσω ἐσᾶς ποὺ δὲν  
εἴμαστε σίγουροι γιὰ τὸ θέμα ποὺ σᾶς ἀναφέρω διτὶ εἶναι σημαν-  
τικὸ — δὲν μπορῶ νὰ μιλήσω γι' αὐτὸ πιὸ ἄμεσα.

"Υπάρχει ἔνας νόμος ἐνάγτια στὸ φόνο. Μποροῦμε νὰ μιλᾶμε  
γιὰ ἔνα φόνο, καὶ γιὰ τὸ γόμο ποὺ τὸν ἀφορᾶ.

"Υπάρχει ἔνας νόμος ἐνάγτια στὴν αἰμομιξία. Μποροῦμε νὰ  
μιλᾶμε γιὰ τὸ νόμο ποὺ ἀπαγορεύει τὴν αἰμομιξία κάπως πιὸ ἐλεύ-  
θερα ἀπ' διτὶ γιὰ τὴν ἵδια τὴν αἰμομιξία: συνήθως ὑπάρχει: ἔνας  
κανόνας ποὺ ἀπαγορεύει τὴν ἀναφορὰ στὴν αἰμομιξία, εἰδικὰ  
μπροστὰ σὲ παιδιά: δὲν εἶναι δημιώς ἔνας ἀπόλυτος κανόνας ποὺ νὰ  
ἀπαγορεύει τὸ κατὰ πόσο ὑπάρχει ἔνας νόμος ἐνάγτια στὴν αἰμο-  
μιξία.

Κάποτε πολλοὶ θεωροῦσαν πασιφαγὲς (ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς πε-  
ριλαμβάνεται κι δ Lévy - Brühl) διτὶ δταν δὲ γίνεται αἰμομιξία,  
αὐτὸ συμβαίνει. γιατὶ ὑπάρχει «φυσική» ἀπέχθεια. Στὶς μέρες μας  
πολλοὶ θεωροῦν ἔξισου πασιφαγὲς τὸ διτὶ ἡ αἰμομιξία δὲ συμβαί-  
νει πιὸ συχνὰ γιατὶ ὑπάρχουν κανόνες ποὺ τὴν ἀπαγορεύουν.

"Η ἀποφὴ αὐτὴ σκανδάλιζε πολλὰ ἀτομα γιατὶ ἔμοιαζε νὰ  
ὑπαινίσσεται διτὶ ἀν δὲν ὑπῆρχαν τέτοιοι κανόνες, τὰ ἀτομα θὰ  
μπροσταν νὰ κάνουν διτὶ ἀπαγορεύεται. Ἐπίσης πολλοὶ ἤταν ἔκει-  
νοι ποὺ νόμιζαν — καὶ νομίζουν ἀκόμη — διτὶ τὸ νὰ παραδεχτοῦν  
διτὶ ὑπῆρχαν κανόνες κατὰ τῆς αἰμομιξίας θὰ σήμαινε νὰ παραδε-  
χτοῦν διτὶ οἱ γονεῖς καὶ τὰ παιδιά, δπως τ' ἀδέρφια κι οἱ ἀδερφὲς  
ίσως νὰ ἦθελαν νὰ ἔχουν σεξουαλικὲς σχέσεις. Γιατὶ νὰ πρέ-

πει νὰ ὑπάρχει ἔνας κανόνας ποὺ νὰ ἀπαγορεύει αὐτὸ ποὺ κανένας δὲ θέλει νὰ κάνει «φυσικά»; Ἡ ἀποψη τοῦ Φρόντη ἡταν δι αὐτὸ ποὺ τὰ ἀτομα νομίζουν δι «φυσικά» δὲ θέλουν, ἐνδέχεται νὰ εἶναι προϊὸν ἀπώθησης καὶ ἄλλων λειτουργιῶν ποὺ γίνονται κατ' ἐπιταγὴν κανόνων ἐγάντια στὴ σκέψη, πόσο μᾶλλον καὶ στὴν πράξη. Ἡ ἐπιθυμία, ἀκόμη κι ἡ σκέψη, καθὼς κι ὁ κανόνας ποὺ ἀπαγορεύει τὴν ἐπιθυμία ἡ τὴ σκέψη ἐξαλείφονται ἔτσι ὥστε τὸ προϊὸν τῶν λειτουργιῶν αὐτῶν πάνω σὲ κάποιον ἀποτελεῖ μιὰ «φυσιολογικὴ» κατάσταση ἐπίγνωσης, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο κάποιος ἀγνοεῖ τὴν ἐπιθυμία, τὴ σκέψη καὶ τοὺς κανόνες καθὼς καὶ τὶς λειτουργίες.

Ἐπικρατεῖ δι ἀντίληψη δι κάθε ἀργητικὸς κανόνας (ὅπως αὐτὸς ποὺ ἀπαγορεύει τὴν αἰμοριξία) προϋποθέτει μιὰ προηγούμενη ἐπιθυμία, παρόρμηση, κλίση ἡ ἔνα ἔγυστικτο, μιὰ τάση νὰ κάνουμε κάτι. Μήν κάνεις αὐτὸ προϋποθέτει δι κάποιος θὰ είχε τὴν τάση νὰ τὸ κάνει ἀγ δὲν ἡταν ἀπαγορευμένο.

Τούρχει ἔνας θησαυρὸς κάτω ἀπ' τὸ δέντρο. Θὰ τὸν βρεῖτε. Θυμηθεῖτε μόνο δι τὸ δὲν πρέπει νὰ σκεφτεῖτε τὴν ἀσπρη μαϊμού. Τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ συμβεῖ κάτι τέτοιο θὰ χάσετε γιὰ πάντα τὸ θησαυρό. (Αὐτὴ ἡταν μιὰ ἀπὸ τὶς ἀγαπημένες ιστορίες τοῦ Francis Huxley).

Μποροῦμε νὰ ἐπαληθεύσουμε μὲ ἀπευθείας πειράματα δι μερικὲς ἀργητικὲς προσταγὲς φέρνουν παράδοξα ἀποτελέσματα γιὰ νὰ παρακινηθεῖ κάποιος νὰ κάνει κάτι ποὺ τοῦ ἔχουν πεῖ νὰ κάνει, ίδιαίτερα ἀγ δὲν τὸ ἔκανε, καὶ ποὺ στὴν πραγματικότητα οὔτε θέλει νὰ κάνει.

«Δὲ θὰ τὸ είχα διαγνηθεῖ ποτὲ ὅτου ἡρθε δι στιγμὴ ποὺ μοῦ εἴπαν δι τὸ δὲν πρέπει νὰ τὸ κάνω».

Οἱ ἀργητικοὶ κανόνες ἐνδέχεται νὰ δημιουργοῦν οἱ ίδιοι ἐνέργειες ποὺ ἀπαγορεύουν. «Ἄγ θέλετε τὰ ἀτομα νὰ μὴν κάγουν κάτι ποὺ δὲν κάνουν, μήν τὸ ἀπαγορεύετε. Τούρχουν περισσότερες πιθανότητες νὰ μὴ σκεφτῶ δι τὸ δὲν ἔχω σκεφτεῖ ἀκόμη, ἀγ δὲ μοῦ πεῖτε νὰ μὴ τὸ σκεφτῶ.

Σ' αὐτὸ τὸ τελευταῖο περιστατικὸ δὲν προσπάθησα νὰ θεμελιώσω τὴ θεωρία τοῦ κατὰ πόσο ἡ αἰμοριξία ἀποκλείεται ἀπὸ κοινωνικοὺς κανόνες ἡ ἀπὸ φυσικὸ νόμο ἡ κι ἀπὸ τὰ δύο. Θέλησα

μόνο νὰ δεῖξω ότι δὲν ὑπάρχει κανόνας ποὺ νὰ ἀπαγορεύει τὸ νὰ ἀναφέρθη μαστε στὸ κατὰ πόσο ὑπάρχουν τέτοιοι κανόνες η̄ ἔνας τέτοιος φυσικὸς νόμος.

Μιὰ οἰκογένεια ἔχει σὰν κανόνα ότι δὲν μικρὸς Τζώνυ δὲν πρέπει νὰ κάνει βρώμικες σκέψεις. Ο μικρὸς Τζώνυ εἶναι καλὸς παιδί: δὲ χρειάζεται νὰ τοῦ ποῦν νὰ μήν κάνει βρώμικες σκέψεις. Δὲν τὸν διδαξαν ποτὲ νὰ μήν τις κάνει. Καὶ δὲν τις ἔχει κάνει ποτέ.

Ἐτσι, σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τῆς οἰκογένειάς του, ἀλλὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὸ μικρὸ τζώνυ, δὲν ὑπάρχει κανένας κανόνας ποὺ νὰ ἀπαγορεύει τὶς βρώμικες σκέψεις, γιατὶ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ὑπάρχει κάποιος κανόνας ἐνάντια σὲ κάτι ποὺ δὲ συμβαίνει ποτέ. Ἐπιπλέον, στὴν οἰκογένεια δὲ μιλᾶμε γιὰ ἔναν κανόνα ποὺ νὰ ἀπαγορεύει τὶς βρώμικες σκέψεις, γιατὶ ἐφόσον δὲν ὑπάρχουν καὶ ἐφόσον δὲν ὑπάρχει κανένας κανόνας ποὺ νὰ ἐναντιώνεται σ' αὐτές, τότε δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ μιλᾶμε γι' αὐτὸ τὸ φοβερό, ἀφηρημένο, ἀσχετο η̄ ἔστω ἀδριστα βρώμικο θέμα. Δὲν ὑπάρχει κανόνας ποὺ νὰ ἀπαγορεύει νὰ μιλᾶμε γιὰ ἔναν ἀνύπαρκτο κανόνα ποὺ νὰ ἀφορᾶ ἀνύπαρκτες βρώμικες σκέψεις, δπως δὲν ὑπάρχει καὶ κανόνας ποὺ νὰ ἀφορᾶ μιὰ ἀνύπαρκτη συζήτηση γιὰ ἔναν ἀνύπαρκτο κανόνα γιὰ κάτι ποὺ εἶναι ἀνύπαρκτο.

Ἔσως καὶ κανεὶς ἔξω ἀπὸ ἔνα σύστημα οἰκογενειακῶν κανόνων νὰ μήν μποροῦσε νὰ τὸ ἀποδεχτεῖ ἐν γνώσει του—

Κανόνας Α: Μήν τὸ κάνεις. Κανόνας Α1: Ο Κανόνας Α δὲν ὑφίσταται. Κανόνας Α2: δ Κανόνας Α1 δὲν ὑφίσταται.

Αὐτὸς δ τύπος ἐπιβολῆς κανόνων ισχύει μόνο γιὰ μερικοὺς κανόνες. Μπορεῖ νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ δριμένους κανόνες. (Π.χ. πότε μπορεῖ νὰ διασχίσει τὸ δρόμο). Ὑπάρχουν δημοκαὶ ἀλλοι γιὰ τοὺς δποίους δὲν μπορεῖ νὰ μιλήσει χωρὶς νὰ παραβιάσει τὸν κανόνα ποὺ λέει ότι δὲ θά πρεπει νὰ ἀγαφερόμαστε σ' αὐτούς.

Ἄγ υπακούεις στοὺς κανόνες αὐτούς, δὲ θά μάθεις ότι δὲν ὑπάρχουν. Δὲν ὑπάρχει κανόνας ποὺ νὰ ἀπαγορεύει τὸ νὰ μιλᾶμε γιὰ τὸ δάχτυλο ποὺ βάζει κανεὶς στὸ στόμα του, στὸ στόμα τοῦ ἀδερφοῦ του, τῆς ἀδερφῆς του, τῆς μητέρας του, τοῦ πατέρα του, η̄ στὸ στόμα δποιουδήποτε. "Οπως δὲν ὑπάρχει καὶ κανένας κανόνας ποὺ νὰ ἀπαγορεύει νὰ ἀναφέρθη μαστε στὸ ότι κά-

ποιος θωτάει τὸ δάχτυλό του μέσα στήν πάστα, ἐνῷ ὑπάρχει καγόγας πού έπιτρέπει τὸ γὰρ θάζει τὸ δάχτυλό του στήν πάστα. Δὲν υπάρχει καγένας καγόγας πού νὰ ἔναγκιώνεται στήν ἀναγνώριση τοῦ καγόγα: μήθε θάζεις τὸ δάχτυλό σου στή φωτιά. Γιατί δχι; Γιατί θὰ καεῖς. Δὲν υπάρχει καγόνας πού νὰ ἀπαγορεύει νὰ μιλᾶμε γιὰ κάτι τέτοιο καὶ νὰ τὸ δικαιολογοῦμε ἐπιπλέον.

Μπορῶ δημιώς νὰ πῶ: ποτὲ δὲν ἔβαλα τὸ δάχτυλό μου σ' ἔνα σωρό... (μήτε ἀναφερόμενα) πράγματα.<sup>2</sup> Τί πράγματα; Δὲν μπορῶ νὰ τὰ ἀναφέρω. Γιατί δχι; "Οταν δὲν μπορεῖ νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ ἔναν καγόγα γιὰ τὸν δποῖο δὲν μπορεῖ νὰ μιλήσει, τότε ἔχουμε ἔξαντλήσει τὰ δρια ὡς πρὸς αὐτὰ γιὰ τὰ δποῖα μποροῦμε νὰ μιλήσουμε.

"Ἐχω σκεφτεῖ τὸ πρόβλημα ποὺ ἀφορᾶ τὸ πῶς νὰ μήν κάνουμε μιὰ σκέψη ποὺ ύποτίθεται δτι δὲν πρέπει νὰ κάνουμε. Δὲν μπορῶ γὰρ σκεφτῷ δποιονδήποτε τρόπο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γὰρ «σκεφτῷ», κατὰ ἔναν περίεργο τρόπο, τί πρέπει γὰρ μή σκεφτεῖται κανεὶς ὥστε νὰ ἔξασφαλίσει τὸ νὰ μήν τὸ σκέφτεται.

«Βέβαια», δὲ θὰ ήταν ποτὲ δυνατὸ γιὰ ἄτομο ποὺ ἔχει ύποστεῖ τέλεια πλύση ἐγκεφάλου· ἀπλῶς καὶ τὸ γὰρ κάνει δρισμένες ἀνείπωτα βρώμικες σκέψεις. Μιὰ τέτοια καθαρότητα, παρόλα αὐτά, ἀπαιτεῖ συγεχή ἐπαγρύπνηση: ἐπαγρύπνηση γιὰ τί πράγμα; "Ἡ ἀπάντηση εἶναι σαφῶς ἀδιαγνόητη. Γιὰ γὰρ ἔχει κανεὶς καθαρὲς ἀναμνήσεις, διγειροπολήσεις, ἐπιθυμίες, διγειρα, φαγτασία, πρέπει γὰρ εἶναι «καθαρὸς» στὶς παρέες του καὶ νὰ προφυλάσσει δλες τὶς αἰσθήσεις του ἔνάγτια στή μολυνση. "Αγάθούσει τυχαῖα κάποιον νὰ μιλάει χυδαῖα, τότε ἔχει μολυνθεῖ. Ἀκόμη κι ἀν μπορέσει γὰρ ἔχεις ἀμέσως τὸ δτι ἀκουσει δτιδήποτε. Κι δημιώς, πρέπει γὰρ θυμάται δτι πρέπει γὰρ ἔξακολουθεῖ γὰρ ἔχεις καὶ γὰρ θυμάται δτι πρέπει γὰρ θυμηθεῖ γὰρ ἀποφεύγει αὐτὸ τὸ ἄτομο στὸ μέλλον.

Πολλοὶ τέτοιοι καγόγες ποὺ ἀφοροῦν κανόνες ισχύουν γιὰ τὸ ποιά μέρη τοῦ σώματος ποιοῦ ἀτόμου μποροῦν νὰ γίνουν «ἀντικείμενα σκέψης» καὶ σὲ σχέση μὲ ποιόν.

2. «Μήτε ἀναφερόμενα» μόνο σὲ σχέση μὲ δτι εἶναι ἄσχετο (τὸ δάχτυλό μου) σ' αὐτὴ τὴ συγκεκριμένη περίπτωση.

Οι κανόνες ισχύουν γιὰ τὸ ποιά εἶδη αἰσθήσεων ὑποτίθεται δτὶ πρέπει νὰ ἔχει κανεῖς, ποῦ καὶ πότε μέσα στὸ ἔδιο του τὸ σῶμα καὶ σὲ σχέση μὲ ποιόν.

Ποιά εἶγαι τὰ περίεργα μέρη στὰ δποῖα ἐδρεύουν τὰ περίεργα συγαισθήματα; Ἀπὸ ποῦ προέρχονται; Ποῦ διοχετεύονται;

Ἄποφεύγομε τὰ ὁδυνηρὰ συγαισθήματα, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ποὺ εἶναι εὐχάριστα καὶ ποὺ πολλὰ ἀτομα ἀπαγορεύεται γὰρ βιώσουν, νὰ φανταστοῦν, γὰρ θυμηθοῦν, γὰρ διειρευτοῦν, ὅπως τοὺς ἀπαγορεύεται ρητὰ καὶ νὰ μιλήσουν γιὰ τὸ γεγονός δτὶ τοὺς ἀπαγορεύεται νὰ μιλήσουν γι' αὐτά. Αὐτὸ εἶγαι εὔκολο ἀν ἔχει ὑπακούσει κανεῖς τὴν προσταγὴν νὰ μὴ «σκεφτεῖ» καὶ σὲ τί εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναφερθῶ.

Ὄπότε δρίσκεται στὴ θέση νὰ μὴ μπορεῖ γὰρ σκεφτεῖ δτὶ δὲν μπορεῖ γὰρ σκεφτεῖ τί δὲν μ-γρεῖ γὰρ σκεφτεῖ, γιατὶ ὑπάρχει ἔνας κανόνας ποὺ τοῦ ἀπαγορεύει.. γὰρ σκεφτεῖ τὸ X, καὶ ἔνας κανόνας ποὺ ἀπαγορεύει γὰρ σκεφτεῖ δτὶ ὑπάρχει ἔνας κανόνας ποὺ ἀπαγορεύει νὰ σκεφτεῖ δτὶ δὲν πρέπει νὰ σκέφτεται νὰ μὴ σκέφτεται δρισμένα πράγματα.

Ἄγ μερικὲς σκέψεις δὲν μποροῦν νὰ γίνουν ἀντικείμενα σκέψης κι ἀνάμεσα σ' αὐτὲς εἶναι κι ἡ σκέψη δτὶ ὑπάρχουν δρισμένες σκέψεις ποὺ δὲν μποροῦν νὰ γίνουν ἀντικείμενα σκέψης συμπεριλαμβανόμενης καὶ τῆς πιὸ πάνω, τότε: αὐτὸς ποὺ ἔχει συμμορφωθεῖ μ' αὐτὸν τὸ διαφορικὸ λογισμὸ ἀντισκέψεων δὲ θὰ συνειδητοποιήσει δτὶ δὲν ἔχει συγειδητοποιήσει δτὶ ὑπακούει ἔναν κανόνα ποὺ ἀφορᾶ τὸ νὰ μὴ σκέφτεται τὸ X. Ἔτσι λοιπὸν δὲν ἔχει συγειδητοποιήσει τὸ X καὶ δὲν ἔχει συγειδηση τοῦ γεγονότος δτὶ δὲν ἔχει συγειδητοποιήσει τὸ X. Μὲ τὸ νὰ ὑπακούει στὸν κανόνα ποὺ ὑπαγορεύει νὰ μὴ συγειδητοποιεῖ δτὶ ὑπακούει σὲ κανένα θὰ ἀρνηθεῖ δτὶ ὑπάρχει δποιοσδήποτε κανόνας στὸν δποῖο ὑπακούει.

Οταν κάποιος δὲν κάνει τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ σκαλίζει τὴν ἐπιφάνεια τῆς δομῆς κάποιας παραλλαγῆς τῆς δυτικῆς «συγειδησης» μένει ἔκθαμβος ἀπὸ τὴ μαεστρία της. Θὰ πρέπει νὰ ἀποτελεῖ ἔναν ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους κόμπους μὲ τοὺς δποίους δ ἀγθρωπος ἔχει δέσει τὸν ἔαυτό του. Ἔνα ἀπὸ τὰ πολ-

λὰ περίεργα χαρακτηριστικά της εἶναι δτὶ δσο περισσότερο εἰμαστε δεμένοι τόσο λιγότερη συνείδηση ἔχουμε δτὶ εἰμαστε δεμένοι.

‘Οποιοσδήποτε ἔχει παγιδευτεῖ ἐντελῶς ἀπ’ αὐτὸ τὸν πλήρη ὄντιλογισμὸ δὲν εἶναι δυνατὸ γὰρ ἀποφύγει γὰρ εἶναι κακὸς μὲ σκοπὸ γὰρ εἶναι καλός. Γιὰ γὰρ συμμορφωθεῖ στοὺς κανόνες πρέπει γὰρ τοὺς παραβιάσει. Ακόμα κι ἂν κάποιος μποροῦσε γὰρ κάγε πλύση ἐγκεφάλου τρεῖς φορὲς τὴ μέρα, ἔνα μέρος τοῦ ἔσαυτοῦ του θὰ μποροῦσε γὰρ ἔχει συνειδητοποιήσει αὐτὸ ποὺ ὑποτίθεται δτὶ δὲν πρέπει γὰρ ξέρει γιὰ γὰρ ἐξασφαλίσει τὴ συγέχιση αὐτῶν τῶν παράδοξων καταστάσεων πολλαπλῆς ἀγνοιας ποὺ εἶναι περιτυλιγμένη σὲ μιὰ παράδοξη σπείρα, ἔτσι ὥστε δσο περισσότερο συμμορφωγόμαστε στὸ γόμο τόσο περισσότερο τὸν παραβιάζουμε: δσο πιὸ ἐνάρετοι εἰμαστε τόσο βαθύτερα βουλιάζουμε μέσα στὴν ἀμαρτία: ἡ χρηστότητά μας εἶναι ἔνα ρυπαρὸ κουρέλι.

Ἡ ἀντίστροφη λειτουργία τῆς προβολῆς εἶναι η ἐνδοβολή.

Καὶ οἱ δύο εἶναι ἀπεικονιστικὲς λειτουργίες κατὰ τὶς δποιες στοιχεῖα καὶ σχέσεις μεταξὺ στοιχείων τοῦ ἑνὸς συνόλου, ποὺ δυομάζεται πεδίο δρισμοῦ, ἀπεικονίζονται πάνω σὲ στοιχεῖα καὶ σχέσεις μεταξὺ στοιχείων ποὺ ἀποκαλοῦνται πεδίο τιμῶν.

Μποροῦν γὰρ ὑπάρξουν πολλές διαφορετικὲς ἀπεικονίσεις ἀπὸ τὸ ἔνα σύνολο στὸ ἄλλο. Ἀκόμα μποροῦν γὰρ ὑπάρξουν ἀπεικονίσεις ἑνὸς συνόλου μέσα στὸ ἴδιο.

Γιὰ νὰ ὑπενθυμίσουμε: ἂν φ εἶναι η ἀπεικόνιση τοῦ Α στὸ Β, τὸ σύνολο Α δυομάζεται πεδίο δρισμοῦ τῆς φ καὶ τὸ σύνολο Β πεδίο τιμῶν τῆς φ.

Ἡ προβολὴ εἶναι μιὰ ἀπεικόνιση τοῦ ἐσωτερικοῦ πάνω (ἢ μέσα) στὸ ἐξωτερικὸ καὶ η ἐνδοβολὴ μιὰ ἀπεικόνιση τοῦ ἐξωτερικοῦ πάνω στὸ ἐσωτερικό. Οἱ οἰκογένειες ἔχουν μιὰ ἴδιαιτερη σημασία γιατὶ αὐτὲς περισσότερο ἀπὸ δποιοδήποτε ἄλλο κοινωνικὸ σύνολο ἀποτελοῦν ταυτόχρονα τὸ πεδίο δρισμοῦ καὶ τὸ πεδίο τιμῶν γιὰ προβολὲς στὸ ἐξωτερικὸ καὶ ἐνδοβολὲς ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό, καὶ, εἶναι τὸ πεδίο τιμῶν γιὰ προβολὲς ποὺ γίνονται πάνω στὴν οἰκογένεια ἀπὸ τὰ μέλη τῆς ἴδιας τῆς οἰκογένειας, δπως εἶναι καὶ τὸ πεδίο δρισμοῦ τῶν ἐνδοβολῶν στὰ ἀτομικὰ μέσα στὴν οἰκογένεια. Οἱ προβολὲς πάνω στὴν οἰκογένεια, ἀπὸ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας, σὲ συγδυασμὸ μὲ ἐνδοβολὲς πάνω σ' αὐτά, ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό, συνδυάζονται γιὰ νὰ δημιουργήσουν ἔνα προϊόν ποὺ μὲ τὴ σειρά του γίνεται παραπέρα ἀντικείμενο προβολῆς καὶ ἐνδοβολῆς: τέτοιες προβολὲς καὶ ἐνδοβολὲς γίνονται ἀδιάκοπα ἀντικείμενα ἐνδοβολῆς καὶ προβολῆς.

Τὸ σῶμα κάποιου ἔχει μοναδικὴ σημασία γιατὶ ἀποτελεῖ τὸ πεδίο τιμῶν γιὰ «ἐνδοβλητικές» ἀπεικονίσεις ἀπὸ δλα τὰ πεδία δρ:σμοῦ: κι αὐτὰ τὰ ἐνδοβλητικὰ σύνολα παρέχουν μὲ τὴ σειρά τους μιὰ «δεξαμενὴ» γιὰ προβολὲς πρὸς κάθε πεδίο δρ:σμοῦ ἀπὸ τὸ δποτὸ οἱ ἐπανεγδοβολὲς καὶ οἱ ἐπαναπροβολὲς κα-

θώς καὶ οἱ ἐπανα-ἐπαγαπροβολές καὶ οἱ ἐπανε-ἐπανενδοβολές μποροῦν νὰ συγχιστοῦν καὶ τελικὰ συνεχίζονται ἀκατάπαυστα. Παρόλα αὐτὰ στὴν πράξη οἱ πιθανότητες σύμπτωσης εἶναι ἀρκετὰ περιορισμένες, δπως ξέρουμε, δσον ἀφορᾶ τὸ τι μπορεῖ νὰ ἀπεικονιστεῖ πάνω σὲ τι. Αὐτὸ εἶναι κάτι που πρέπει νὰ ἔξετάσουμε.

Ἡ οἰκογένεια παρέχει τὸ κύριο πεδίο δρισμοῦ ἀπὸ τὸ δποτο γίνονται οἱ ἐνδοβλητικὲς ἀπεικονίσεις φ. Ἡ συγδεσμοποιητική σημασία τῆς οἰκογένειας εἶναι ἡ ἐπανειλημμένη ἐπὶ γενεὲς ἀπεικόνιση τῆς  $O \rightarrow O \rightarrow O \dots$  μέσα στὰ σύνολα καὶ στὰ ὑποσύνολα τοῦ δίκτυου δλοκληρωμένων ἀτόμων καὶ οἰκογενειακῶν σχέσεων που ἐμφαγίζονται σὰν ἐν μέρει ἀντικείμενα.

Ἡ οἰκογένεια εἶναι ἐπίσης τὸ πεδίο τιμῶν γιὰ τὶς ἐνδοβλητικὲς ἀπεικονίσεις ἀπὸ πεδία δρισμοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν οἰκογένεια. Οἱ οἰκογενειακὲς αὐτὲς ἐνδοβολές εἶναι τὸ πεδίο δρισμοῦ ἀπὸ τὸ δποτο τὸ θρέφος καὶ τὸ γήπιο ὑποβάλλονται σὲ μὰ φαντασιωσικὴ κατάσταση. Τὸ γήπιο εἶναι τὸ τελικὸ κοινό πεδίο τιμῶν ὅπου δλες οἱ ἐνδοβολές συμπίπτουν καὶ μεταλάσσονται, συγκεντρώγονται καὶ ἀποθηκεύονται γιὰ νὰ γίνουν ἕνα εἶδος «τράπεζας» φ, τὸ ἐπακόλουθο πεδίο δρισμοῦ ἀπὸ τὸ δποτο θὰ ἀντληθοῦν οἱ ἐπόμενες προβολές (σύμφωνα μὲ κάποιο περίεργο χρονόμετρο που ἡ φύση του δὲν ἔχει προσδιοριστεῖ ἀκόμη) γιὰ νὰ ἀνακαλύψουμε τὸ πεδίο τιμῶν τους δπουδήποτε ἀπὸ τὴ σχέση γάμου, τὴν οἰκογένεια πυρήνα, τὸ κοινωνικὸ δίκτυο ὃς τὸ δλικὸ παγκόσμιο κοινωνικὸ σύστημα τη η μα ἡ ἀκόμα καὶ δλόκληρο τὸ σύμπαν.

Τὸ παγκόσμιο κοινωνικὸ σύστημα θεωρούμενο σὰν πεδίο τιμῶν μὲ τὰ ὑποσύνολα του ἥδη πολλαπλὰ ἀπεικονισμένα ἀπὸ προβολές γίνεται μὲ τὴ σειρά του τὸ πεδίο δρισμοῦ ἀπὸ τὸ δποτο συγκεντρώγονται μέσω τῆς οἰκογένειας οἱ ἐνδοβλητικὲς ἀπεικονίσεις γιὰ νὰ ξαναπροβληθοῦν γιὰ ἄλλη μὰ φορά...

Δὲ θὰ ἔπρεπε σὲ καμιὰ περίπτωση νὰ ἀνασταλεῖ κανεὶς ἀπὸ τὴ διαφορὰ μεγέθους ἀνάμεσα στὸ πεδίο δρισμοῦ καὶ τὸ πεδίο τιμῶν. Μπορεῖ νὰ προβάλλει ἕνα μικροσκοπικὸ πεδίο δρισμοῦ πάνω σ' ἕνα τεράστιο πεδίο τιμῶν ἢ ἕνα τεράστιο πεδίο δρισμοῦ πάνω σ' ἕνα μικροσκοπικὸ πεδίο τιμῶν. Ἡ Κλίμακα δὲν ἐμ-

ποδίζει στήν πράξη (παράδειλε τὴν ἀστρολογία, τὴν χειρομαντία, τὴν ἀλχημικὴν ιατρικήν, τὸν ἀνθρωπό, τὸ μικρόκοσμο σὰν «εἰκόνα» τοῦ μακρόκοσμου: πιθανὴ ἀναλογία μὲ διογράμματα κ.ο.κ.). Ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ τὴν «ἐπιστημονικήν» ἀλήθεια, ή τὴν ἀξία αὐτῶν τῶν ἀπεικονίσεων. Παρόλα αὐτά, δρισκόμαστε στὸν πραγματικὸν χῶρο τῆς ἐπιστήμης δταν μελετᾶμε τὸ τί ἀγτιπροσωπεύουν αὐτές οἱ ἀπεικονίσεις. Ὑπάρχουν σήμερα δπως ὑπῆρχαν καὶ παλιότερα. Δὲν ἔχουν δμως μελετηθεῖ ἀπὸ «ἐπιστημονικήν ἀποφῆ» ἀπὸ ψυχολόγους, κοινωνιολόγους ή ἀνθρωπολόγους, δταν τὸ θέμα ἀφορᾶ περισσότερο τοὺς «έαυτούς μας» παρὰ τὶς «πρωτόγονες» κοινωνίες.<sup>1</sup>

Ἡ λειτουργία δάσει τῆς δποίας γίνεται αὐτὴ ή ἀπεικόνιση εἶναι: συγήθως «ἀσυνείδητη». Τὰ ἀτομα περιγράφουν τί εἶναι ή εἰκόνα μιᾶς εἰκόνας μιᾶς εἰκόνας, ἀλλὰ δὲ συγειδητοποιοῦν δτι εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι ἀγτὶ νὰ τὴ θεωροῦν σὰν ἔνα εἶδος πρωταρχικῆς πραγματικότητας.

Γιὰ νὰ ἀναπτύξουμε περισσότερο αὐτὴ τὴ θεωρία θὰ ἔπειπε νὰ εἰσχωρήσουμε στὴ μαθηματικὴ θεωρία τῆς ἀπεικόνισης, πράγμα ποὺ πρέπει νὰ ἀφήσουμε γιὰ μιὰ ἄλλη φορά.

Ἄσ υποθέσουμε δτι ἔκανα μιὰ προβολὴ τῆς μητέρας μου πάνω στὴ γυναικα μου. Αὐτὴ παίρνει γιὰ μένα τὴν τιμὴν τῆς μητέρας μου. Ἐχουμε ἔδω μιὰ προβολή. Παρόλα αὐτὰ (παράδειλε τὴν οἰκογένεια Κλάρκ) μπορῶ ή δὲν μπορῶ νὰ τὴν παρακινήσω νὰ ἔνσωματώσει τὴ μητέρα μου. Ἡ λειτουργία αὐτὴ δάσει τῆς δποίας τὴν παρακινῶ νὰ ἔνσωματώσει τὴν προβολή μου εἶναι αὐτὸ ποὺ ἀποκαλῶ παρακινήση (προτροπή). Ἡ προβολὴ γίνεται ἀπὸ ἔνα ἀτομο καὶ ἀφορᾶ τὴ δικὴ τοῦ ἐμπειρία γιὰ ἔνα ἄλλο. Ἡ παρακινήση γίνεται ἀπὸ ἔνα ἀτομο καὶ ἀφορᾶ τὴν ἐμπειρία τοῦ ἄλλου. Στὴν πραγματικότητα δὲν ἔχουμε καμιὰ λέξη ποὺ νὰ ἔκφράζει τὸ μετασχηματισμὸ τῆς ἐμπειρίας τοῦ ἄλλου κάτω ἀπὸ τέτοιου εἶδους παρακίνηση. Ἡ ἔνδοσοβολὴ εἶναι μιὰ λειτουργία ἀπὸ μέγα πάνω στὴ δικὴ τοῦ ἐμπειρία, ταυτόσημη σὰν ἀρχὴ μὲ τὴν προβολή, μὲ μήνη διαφορὰ δτι οἱ τόποι μεταφορᾶς εἶναι δια-

1. Βλέπε Willis (1967).

φορετικοί, καὶ πιὸ συγχεκριμένα: ἀπὸ δποιαδήποτε περιοχὴ αἱ τοῦ ποὺ θεωρεῖται σὰ μὴ-ἔγώ ἢ μὴ-έσωτὸς ἢ δχι αὐτὸ μὲ τὸ δποῖο ταυτίζομαι: (π.χ. ἡ οἰκογένειά μου) πάνω σ' αὐτὸ ποὺ θεωρῶ «ἔγώ», «έσωτὸς» ἢ μὲ αὐτὸ μὲ τὸ δποῖο ταυτίζομαι.

Δὲν ἀρκεῖ νὰ πῶ δτι ἡ γυναίκα μου ἐνδοσάλλει· τὴ μητέρα μου, δν μὲ προδολὴ καὶ παρακίνηση, τὴν ἔχω χειραγωγήσει σὲ μιὰ τέτοια θέση ὥστε στὴν πραγματικότητα ἀρχίζει νὰ ἐνεργεῖ, ἀκόμη καὶ νὰ αἰσθάνεται σὰν κι ἐκείνη. Ἐνδέχεται νὰ ἀρχίσει νὰ δρᾶ καὶ νὰ αἰσθάνεται δπως ἐκείνη χωρὶς νὰ τὴν ἔχει κὰν συναντήσει. Βέβαια, εἶναι πολὺ πιθανὸ οἱ ἐνέργειές μου νὰ προκαλέσουν ἔναν ἄλλο νὰ αἰσθανθεῖ καὶ νὰ ἐνεργήσει σὰν κάποιου ποὺ ἔγώ δ ἵδιος νὰ μὴν ἔχω ἵσως γνωρίσει ποτέ.

“Ἄς πάρουμε ἔνα πλασματικὸ παράδειγμα στὸ δποῖο θὰ χρησιμοποιήσω τὸ πρῶτο πρόσωπο ἀπλῶς καὶ μόνο γιὰ εὔκολία. Ὁ πατέρας μου ἔχασε τὴ μητέρα του δταν ἡταν μικρὸς καὶ ἀνατράφηκε ἀπὸ τὴ μεγαλύτερη ἀδερφὴ του. Ἡ γυναίκα του ἡταν κατὰ κάποιο τρόπο μιὰ μεγαλύτερη ἀδερφὴ καὶ μητέρα. Δὲν ἀπέκτησε ποτὲ κόρη καὶ ἡζερα δτι θὰ ἡθελε μία. “Οταν παντρευτῷ δρίσκει στὴ γυναίκα μου τὴ μητέρα ποὺ ἔχασε πράγμα ποὺ ταιριάζει στὴν εἰκόνα ποὺ ἔχει γιὰ τὸν ἔσωτὸ της καὶ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴ μητέρα της καὶ τὸν πατέρα της. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ σύμπτωση προσδολῶν ποὺ γίνονται πάνω της, παρακινεῖται τελικὰ νὰ εἴναι κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ ἀπλὴ εἰκόνα τέτοιων προδολῶν: γίνεται αὐτὴ καθαυτὴ ἡ ἐνσάρκωση κάποιου (ἡ ἔνδες ἀμαλγάματος προσώπων) ποὺ δὲ γνώρισε ποτὲ ἡ ποὺ δὲν ἔχει ἀκούσει ποτέ. Ἀφοῦ αὐτὴ ἔχει παρακινηθεῖ νὰ γίνει ἡ μητέρα τοῦ πατέρα μου, τότε αὐτὸ πρὸς ποιόν τείνει νὰ μὲ προτρέπει; Πρὸς τὸ γιό μου; Πρὸς τὴν κόρη μου; Καὶ οὕτω καθεξῆς.

Τέτοιες παρακινήσεις γίνονται κατὰ τὴ γνώμη μου συνέχως. “Ολες οἱ ἐνέργειές μας καὶ οἱ ἀντιδράσεις μας ἀπέναντι στὸν ἄλλο συγεπάγονται κάποιον συντελεστὴ παρακινησης. Πολὺ σπάνια ἐρχόμαστε σὲ πλήρη ἐπαφὴ καὶ μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια μὲ τὸν ἄλλο. Καὶ πράγματι πολὺ σπάνια ὑπάρχει δποιοσδήποτε μὲ τὸν δποῖο θὰ μπορούσαι νὰ ἐρθουμε σ' ἐπαφή. Κάνουμε μιὰς χειρογόμιας ποὺ ἀποτελεῖ ἡ ἵδια τὴν παρακινημένη ἐνσάρκωση μιᾶς εἰκόνας μιᾶς ἀλλης μιᾶς ἄλλης ποὺ ἔχει προβληθεῖ πάνω σὲ

κάποιον ἀπὸ κάποιον ἄλλο, ἐνῷ αὐτῇ ἡ χειρονομία προκαλεῖ μὲ τὴ σειρά της στὸν ἄλλο, στὸν δποῖο τὴν ἀπευθύνουμε, λίγο πολὺ καταγαγκαστικὰ μιὰ συμπληρωματικὴ χειρονομία. Αὐτῇ ἡ τελευταῖα, ποὺ ἔχει παρακινηθεῖ ἀπὸ τὴν παρακινημένη μου χειρονομία, παρακινεῖ μὲ τὴ σειρά της σὲ μένα μιὰ χειρονομία ποὺ ἔχει σὰν ἀντάποκριση μιὰ ἀκόμη παρακίνηση... κι ἔτοι τὸ θεατρικὸ ἔργο συνεχίζεται.

Προσπάθησα νὰ ἀποκαλύψω μιὰ κατάσταση ποὺ δυστοιχία σότερο δεξύνεται τόσο λιγότερο ἀναγνωρίζεται.

Κι εἶναι δύσκολο νὰ τὴν ξεπεράσουμε. Εἴμαστε προετοιμασμένοι γιὰ τὴν εύτυχία ἢ τὴ δυστυχία, τὴν ίκανοπόληση ἢ τὴ ματαλωση, τὴν ἐλπίδα ἢ τὴν ἀπελπισία, τὸ καλὸ ἢ τὸ κακό. Κι αὐτό, ἐφόσον ξέρουμε ποῦ βρισκόμαστε, ἐφόσον αἰσθανόμαστε δτὶ ἔχουμε προσαγατολισμό. Νομίζουμε δτὶ ξέρουμε ποῦ, τί, πότε, ποιοὶ εἴμαστε, ἀκόμη καὶ πῶς καὶ γιατί υπάρχουμε.

Θὰ προτιμούσαμε νὰ εἴμασταν δπουδήποτε, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ εἴμαστε κάπου. Θὰ προτιμούσαμε νὰ εἴμαστε δποιοιδήποτε ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ εἴμαστε κάποιοι.

Μποροῦμε γὰρ παχτοῦμε ἀπὸ τὸ γεγονός δτὶ εἴμαστε χριστιανοί, παντρεμένοι, νοικοκυρές, υπάκουες κόρες, ἀπὸ ἀποδόσεις χαρακτηρισμῶν ἀκόμη κι ἀν αὐτές εἶναι δυσάρεστες. Κανεὶς δὲν εἶναι αὐτὸ ἀπὸ τὸ δποῖο φαίνεται δτὶ ἀρπάζεται.

Ἡ οἰκογένειά μας τῆς καταγγωγῆς δὲν ᔁχει κάνει ἀκόμη δτὶ καλύτερο μπορεῖ. Μᾶς ᔁχει προσφέρει τὴ δική της ποικιλία διακρίσεων, ἐκλογῶν, ταυτοτήτων, δρισμῶν, καγδώνων, τὸ ρεπερτόριο της λειτουργιῶν, δδηγιῶν, ἀποδόσεων χαρακτηρισμῶν, τέπων, σενάριων, ρόλων, τῶν ἐρμηγευτικῶν της μερῶν...

Δὲ μᾶς ᔁχει πεῖ δμως ποιοὶ εἴμαστε «έμεῖς» ποὺ παίζουμε αὐτοὺς τοὺς ρόλους καὶ παίρνουμε αὐτές τὶς θέσεις.

Μερικοὶ ἀπὸ σᾶς μπορεῖ νὰ αἰσθάνεστε δτὶ ᔁχω κάνει ἐπικίνδυνες γενικεύσεις ξεκινώντας ἀπὸ δρισμένα «παθολογικά» περιστατικὰ καὶ καταλήγοντας στὴ «φυσιολογικὴ» κατάσταση. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ δὲν ξέρω κάν δποιοιδήποτε ἀπὸ σᾶς ποὺ μὲ ἀκούτε ἡ ποὺ διαβάζετε αὐτὸ τὸ βιβλίο, θὰ πρέπει γὰ σᾶς ἀφήσω νὰ

δεχτεῖτε ή νὰ ἀπορρίψετε δ, τι σᾶς φανεῖ ἐνδιαφέρον η σᾶς ἀφορᾶ ἀπ' δσα σᾶς εἰπα. Σᾶς ἀναφέρω ἔνα τελευταῖο παράδειγμα, προτείνοντας συγχρόγως δτι τὸ χάσμα ἀνάμεσα σὲ δ, τι φαίνεται ἀνώμαλο η παρεκτρεπόμενο η παθολογικό καὶ σὲ δ, τι δὲ φαίνεται, μπορεῖ νὰ εἶναι πιὸ ἐπιφανειακό ἀπ' δ, τι μοιάζει μὲ πρώτη ματιά. Πρόκειται γιὰ μιὰ συνομιλία ἀνάμεσα σὲ μιὰ μητέρα καὶ τὴ δεκατετράχρονη κόρη της.

M (πρὸς τὴν 14χρονη κόρη): Είσαι κακιά.

K.: Όχι, δὲν είμαι.

M.: Ναι, είσαι.

K.: Ο θεῖος Τζάκ δὲν ἔχει τὴν ἴδια γνώμη.

M.: Δὲ σ' ἀγαπάει δσο ἐγώ. Μόνο μιὰ μάνα ξέρει πραγματικὰ τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴν κόρη της καὶ μόνο κάποιος ποὺ σ' ἀγαπάει δσο ἐγώ θὰ σου πεῖ τὴν ἀλήθεια γιὰ σένα, δποια κι ἀν εἶναι αὐτή. "Αν δὲ μὲ πιστεύεις, δὲν ἔχεις παρὰ νὰ κοιταχτεῖς προσεκτικὰ στὸν καθρέφτη<sup>2</sup> καὶ θὰ δεῖς δτι λέω ἀλήθεια.

Η κόρη κοίταξε καὶ κατάλαβε δτι τελικὰ η μητέρα της είχε δίκιο, συγειδητοποίησε πόσο ἔσφαλε ποὺ δὲν ἔγινθε εὐγνωμοσύνη ποὺ είχε μιὰ μητέρα ποὺ τὴν ἀγαποῦσε τόσο ὥστε νὰ τῆς πεῖ τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸν ἑαυτό της. Όποιαδήποτε κι ἀν ήταν αὐτή.

Τὸ παράδειγμα αὐτὸ μπορεῖ νὰ φαίνεται ἀνησυχητικό, ἀκόμα καὶ ἀπαίσιο. "Ἄς ὑποθέσουμε δτι ἀλλάζαμε μιὰ λέξη: δτι ἀντικαθιστούσαμε τὸ «κακιά» μὲ τὸ «ώραλα».

M.: Είσαι ώραλα.

K.: Όχι, δὲν είμαι.

M.: Καὶ δημως είσαι.

K.: Ο θεῖος Τζάκ δὲν ἔχει τὴν ἴδια γνώμη.

M.: Δὲ σ' ἀγαπάει δσο ἐγώ. Μόνο μιὰ μάνα ξέρει πραγματικὰ τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴν κόρη της καὶ μόνο κάποιος ποὺ σ' ἀγαπάει δσο ἐγώ θὰ σου πεῖ τὴν ἀλήθεια γιὰ σένα, δποια

2. Σύγκρινς μὲ Winnicott (1967) καὶ Lacan (1966).

κι ἀν είγαι αὐτή. "Αν δὲ μὲ πιστεύεις δὲν ἔχεις παρὰ νὰ κοι-  
ταχτεῖς προσεκτικὰ στὸν καθρέφτη καὶ θὰ δεῖς δτὶ σου λέω  
τὴν ἀλήθεια.

Ἡ τε χνικὴ είγαι ἵδια. Εἴτε δὲ χαρακτηρισμὸς είγαι ώραία,  
καλή, πανέμορφη, εἴτε ἀσχημη ἢ κακιά, ἢ δομὴ παραμένει  
ἵδια. Εἶναι τόσο κοινὴ ὥστε τὴν παρατηροῦμε μὲ δυσκολία ἐκ-  
τὸς ἀν ξεθωριάσει ἢ ἀπόδοση τοῦ χαρακτηρισμοῦ. "Ολοὶ μας χρη-  
σιμοποιοῦμε κάποια παραλλαγὴ αὐτῆς τῆς τεχνικῆς ποὺ ἀναγγυ-  
ρίζεται δτὶ είγαι παρόμοια καὶ ποὺ εἴμαστε ἔτοιμοι νὰ τὴ δικαιο-  
λογήσουμε. Προτείνω νὰ σκεφτοῦμε τὴ δομὴ τῆς παρακι-  
νησης κι ὅχι μόνο τὸ περιεχόμενό της.

Αὐτὸ ποὺ νομίζω δτὶ ἀνακαλύπτουμε σὰν πιὸ ἀμεσα ἀνησυ-  
χητικὸ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση μπορεῖ νὰ ἐκφραστεῖ μὲ γενικοὺς  
ὅρους ὡς ἑξῆς: τὸ ἄλλο ἄτομο παρακινεῖ τὸν ἑαυτὸ νὰ ἀπεικο-  
νίσει μέσα στὴν ἵδια τὴν εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ γιὰ τὸν ἑαυτὸ μὰ  
ἀξίᾳ ποὺ, κατὰ τὴ γνώμη μας, δὲ θὰ ἐπρεπε νὰ ἀπεικονιστεῖ πά-  
νω στὸν ἑαυτὸ τὸ σύστημα ἑαυτὸς είγαι ἔνα πεδίο τιμῶν ποὺ δὲ  
θὰ ἐπρεπε, ὅπως νομίζουμε, νὰ ἀπεικονιστεῖ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο  
σὲ δποιεσδήποτε συνθῆκες ἢ μόνο σὲ ἀκραίες συνθῆκες.

Παρόλα αὐτά, ἀν ἐμφανιζόταν μὰ ἄλλη ἀξίᾳ ποὺ νομί-  
ζουμε δτὶ «ἄρμοδει» περισσότερο, δὲ θὰ ἀνησυχούσαμε. Ἐπιπλέον:  
ἀν ἔνα παιδὶ μάθαινε νὰ ἀπεικονίζει τὴν ἵδια ἀξίᾳ, «κακό», πά-  
νω σὲ μὰ περιοχὴ ποὺ θὰ θεωρεῖτο σὰν τὸ κατάλληλο πε-  
δίο τιμῶν γιὰ μὰ τέτοια ἀξίᾳ, κι αὐτὸ ἐπίσης, κατὰ τὴ γνώμη  
μου, δὲ θὰ μᾶς ἀνησυχοῦσε.

Γιὰ παράδειγμα, δὲ Χίτλερ ἦταν ἔνας κακὸς ἀνθρωπος. Εί-  
ναι κάτι ποὺ διδάσκουμε σὰν παιδιά μας, ὅπως κι ἄλλα παρόμοια,  
πρὶν ἀποκτήσουν κάν τὴ δυνατότητα νὰ σχηματίσουν γνώμη ἀπὸ  
τὶς «ἀποδείξεις». Μπορεῖ νὰ θεωροῦμε δτὶ κάποιος είγαι σίγουρα  
κακὸς ἀν δὲ νομίζει δτὶ δὲ Χίτλερ ἦταν κακός. Πάρτε γιὰ πα-  
ράδειγμα τὸ ρατσισμό, τὸ σημιτισμό, τὸν ἀντισημιτισμό, τὸν ἀντι-  
ἀντι - σημιτισμό, τοὺς Νέγρους καὶ τοὺς Λευκούς. Τοὺς Νέγρους  
ἀντιλευκούς. Τοὺς Λευκούς Ἀντινέγρους. Τοὺς Βρωμολευκούς  
καὶ τοὺς Βρωμονέγρους. «Οποιοσδήποτε σκέφτεται μ' αὐτὸ τὸν  
τρόπο είγαι χειρότερος ἀπ' αὐτούς». Νέγροι - Αντι - Αντι - Λευ-

χοί. Λευκοί 'Αγι: - 'Αγι: - Νέγροι. 'Ακόμα κι εμεῖς ποὺ γομίζουμε δτὶ δὲ χρησιμοποιοῦμε τέτοιες ἀξίες, ἔχουμε ἀκόμη τὴν τάση γὰ τὶς χρησιμοποιοῦμε, ἀν καὶ σήμερα οἱ ἀξίες περιορίζονται μόνο σ' αὐτοὺς ποὺ τὶς χρησιμοποιοῦν.

«Δὲ γομίζω δτὶ οἱ Λευκοί εἶναι βασικὰ πιὸ ἔκφυλοι ἀπὸ τοὺς Μαύρους. Ἀλλὰ δποιοσδήποτε μιλάει γιὰ τοὺς Βρωμονέγρους εἶναι κι αὐτὸς Βρωμολευκός».

«Δὲ γομίζω δτὶ οἱ Λευκοί εἶναι βασικὰ ἀγώτεροι ἀπὸ τοὺς Μαύρους, ἀλλὰ καὶ οἱ Μαῦροι ποὺ προκαλοῦν τὴν βία καὶ μιλᾶνε, γιὰ «Ἀσπρους πίθηκους» δὲν εἶναι κι οἱ ἕδιοι τίποτα παραπάνω ἀπὸ μαϊμοῦδες».

Ἐφόσον δὲν μποροῦμε γὰ τοποθετήσουμε τὸν «τρόπο σκέψης» μας πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ 'Εμεῖς καὶ τὸ 'Εκεῖνοι, οἱ καλοὶ κι οἱ κακοί, αὐτὴ ἡ κατάσταση θὰ διαιωγίζεται. Τὸ μόνο πιθανὸ τέλος θὰ εἶναι δταν δλοι: οἱ καλοὶ ἔχουν σκοτώσει δλους τοὺς κακοὺς καὶ δλοι οἱ κακοὶ δλους τοὺς καλούς, πράγμα ποὺ δὲ φαίνεται καὶ τόσο δύσκολο ἡ ἀπίθανο ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού, γιὰ 'Εμᾶς, ἐμεῖς εἴμαστε οἱ καλοὶ καὶ 'Εκεῖνοι οἱ κακοί, ἐνῷ γιὰ 'Εκείνους, ἐμεῖς οἱ κακοὶ καὶ ἐκεῖνοι οἱ καλοὶ.

Ἐκατομμύρια ἄνθρωποι πέθαναν στὸν αἰώνα μας καὶ ἄλλοι τέσσοι πρόκειται γὰ πεθάνουν καὶ μέσα σ' αὐτούς, ἔχουμε κάθε λόγο γὰ πιστεύουμε, δτὶ εἴμαστε κι 'Εμεῖς καὶ τὰ παιδιά μας — στραγγαλισμένοι ἀπὸ τὸν κόρμπο αὐτὸ πού, δπως φαίνεται, εἴμαστε ἀγίκανοι γὰ λύσουμε.

Μοιάζει γὰ εἶναι ἔνας συγχριτικὰ ἀπλὸς κόμπος ποὺ δημως ἔχει δεθεῖ πολύ, πολὺ σφιχτὰ γύρω ἀπὸ τὸ λαιμὸ δλόκληρου τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

Ἀλλὰ μὴν πιστεύετε ἐμένα, γιατὶ σᾶς τὸ λέω, κοιταχτεῖτε στὸν καθρέφτη καὶ θὰ τὸ διαπιστώσετε μόνοι σας.



Ο Ρ. Ντ. Λαίνικ γεννήθηκε στή Γλασκώβη τό 1927 και φοίτησε στό έκει Πανεπιστήμιο ἀπ' όπου πήρε πτυχίο Ιατρικής τό 1951. Άπο τό 1951 ᾧς τό 1953 ἐργάστηκε σάν ψυχίατρος στό βρετανικό στρατό και κατόπιν στό Βασιλικό Ψυχιατρικό Ίδρυμα τής Γλασκώβης (1955), στό Τμῆμα Ψυχολογικής Ιατρικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τής ίδιας πώλης (1956) και στήν Κλινική Τάβιστοκ (1957-61). Υπήρξε διευθυντής τής Κλινικῆς Λάνγκαφ τοῦ Λονδίνου (1962-65). Άπο τό 1961 ᾧς τό 1967, σάν ύποτροφος τοῦ Ίδρυματος Υποτροφιῶν Ψυχιατρικῶν Έρευνῶν, διεξήγαγε ἔρευνες πού ἀφοροῦσαν τήν οἰκογένεια σέ συνεργασία μέ τό Ινστιτούτο Ανθρωπίνων Σχέσεων Τάβιστοκ. Ο δρ Λαίνικ είναι σήμερα πρόεδρος τοῦ Συνδέσμου Φίλαντέλφια, ἐνός μή κερδοσκοπικοῦ ίδρυματος πού ἀσχολείται μέ τήν ἀνάπτυξη πρακτικῆς στρατηγικῆς σέ περιπτώσεις κοινωνικῶν ἐπεμβάσεων βάσει τῶν θεωρητικῶν θέσεων πού ἐπεξεργάστηκαν οί Νταίνηβιντ Κούπερ, Γκρέγκορ Μπαίητσον, Ρός Σπέκ και ἄλλοι.

Σάν ψυχαναλυτής και ψυχίατρος ἔ-

κανε ἔρευνες πού ἀφοροῦν ίδιαίτερα τή σχιζοφρένεια, τά διάφορα εἶδη οἰκογενειῶν και τίς ποικιλόμορφες ἀνθρώπινες ἐμπειρίες, μέσα στίς όποιες περιλαμβάνεται κι αὐτή πού διαμορφώνεται ἀπό ναρκωτικά πού διευρύνουν τή συνείδηση, ὅπως ή μεσκαλίνη και τό LSD-25.

Τό βιβλίο αύτό άσχολείται μέ τό θεσμό τῆς οἰκογένειας πού ό συγγραφέας θεωρεῖ σάν ἔνα σύστημα ἔξαιρετικά πολύπλοκων σχέσεων. «Ἡ οὐσία τοῦ ἐπιχειρήματος τοῦ Λαίνγκ εἶναι ὅτι αὐτή καθαυτή ἡ ἔννοια “οἰκογένεια” βασίζεται στήν ἀμοιβαία συνενοχή ἑκείνων πού πιστεύουν ὅτι εἶναι μέλη της. Μιά οἰκογένεια ἀπειλεῖται, λοιπόν, ὅταν ἀπειλούνται μιά ἡ περισσότερες ἀπό τίς ίδεες στίς ὁποῖες ὀφείλει τήν ὕπαρξή της. Ἐφόσον, ὅμως, ἡ οἰκογένεια παρέχει στό καθένα ἀπό τά μέλη της τήν ταυτότητα τοῦ ἑαυτοῦ του, μένουμε μέ μιά ἀλυσίδα ἀλληλένδετων κρίκων πού καθένας τους μπορεῖ νά δλοκληρώσει ὁποιεσδήποτε διαπροσωπικές διαδικασίες, ὅπου μπορεῖ νά συμμετέχει ταυτόχρονα ὁποιοδήποτε μέλος. Ὁ λαμπρός τρόπος μέ τόν ὁποῖο δρ Λαίνγκ λύνει τούς κόμπους κάνει αὐτές εἰδικά τίς ἀπόψεις τίς πιό σημαντικές τῆς τελευταίας δεκαετίας».

NTAIHBINT TZAIY, Ἐκπαιδευτικό Παράρτημα τῶν Τάμις τοῦ Λονδίνου.